

บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน
กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน

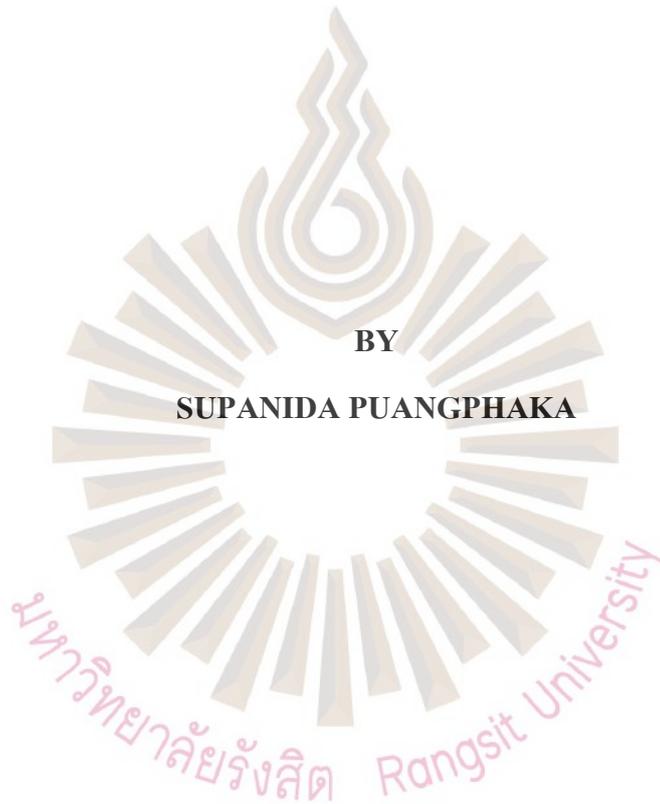
ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง
วิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2567

**THE ROLE OF SOCIAL CAPITAL IN DRIVING COMMUNITY
ENTERPRISES, COMMUNITY-BASED TOURISM**

**BY
SUPANIDA PUANGPHAKA**

**A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENTS FOR
THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY IN LEADERSHIP
IN SOCIETY, BUSINESS AND POLITICS
COLLEGE OF LEADERSHIP AND SOCIAL INNOVATION**

**GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2024**

คชฎีนิพนธ์เรื่อง

บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน
กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน

โดย

สุกัญญา พวงผกา

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาคชฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง

มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2567

รศ. ดร.สังกิต พิริยะรังสรรค์
ประธานกรรมการสอบ

ผศ. ดร.บังอร พลเทศา
กรรมการ

ผศ. ดร.อภิรัตน์ กังสดารพร
กรรมการ

ผศ. ดร.นิตรวรรณ อกคสิงห
กรรมการ

ดร.ชัชกร ชิตลักษณ์
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ศ. ดร.เสด็จิตต์ เพ็ชรประสาน)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

29 พฤศจิกายน 2567

Dissertation entitled

**THE ROLE OF SOCIAL CAPITAL IN DRIVING COMMUNITY
ENTERPRISES, COMMUNITY-BASED TOURISM**

by

SUPANIDA PUANGPHAKA

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy in Leadership in Society, Business and Politics

Rangsit University
Academic Year 2024

Assoc. Prof. Sungsidh Piriyarangsan, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

Asst. Prof. Bungon Poltechar, Ph.D.
Member

Asst. Prof. Apirat Kangsadanporn, Ph.D.
Member

Asst. Prof. Chatwarun Angkassignha, Ed.D.
Member

Dhachakorn Thitiluck, Ph.D.
Member and Advisor

Approved by Graduate School

(Prof. Suejit Pechprasarn, Ph.D.)

Dean of Graduate School

November 29, 2024

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ทั้งตัวแทนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ในการสละเวลาให้สัมภาษณ์ ตรวจสอบข้อมูล และเอื้อเฟื้อข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการดำเนินงานวิจัย ดร.รัชกร ชิตลักษณ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ในการให้คำแนะนำและคำปรึกษาที่ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ประสบความสำเร็จ ดร.สุนทร คุณชัยมัง ในการให้คำแนะนำและแนวความคิดในการดำเนินงานวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น และครอบครัวของผู้วิจัยที่มีความเข้าใจ คอยให้ความช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจที่สำคัญที่สุดตลอดมา

สุภณิดา พวงพกา

ผู้วิจัย

6106513 : สุภณิศา พวงผกา
 ชื่อคุณิพนธ์ : บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน กลุ่มธุรกิจ
 ท่องเที่ยวโดยชุมชน
 หลักสูตร : ปรัชญาคุณิพนธ์จิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง
 อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.ธัชกร ธิติลักษณ์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของทุนทางสังคม การทำงานของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จ รวมไปถึงการหาแนวทางการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว โดยการใช้ทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนธุรกิจ ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การวิจัยเอกสารเพื่อค้นคว้าข้อมูลวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง จากเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ รวมถึงสื่อสารสนเทศต่าง ๆ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เพื่อรวบรวมข้อมูล ความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน และการเชื่อมโยงเครือข่ายจากวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตัวอย่าง 3 แห่ง ได้แก่ 1) วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง 2) วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น และ 3) วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม โดยพบว่า การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ ทุนทางกายภาพ ความสัมพันธ์ ทุนทางวัฒนธรรม มนุษย์ และ เครือข่ายทางสังคม ซึ่งมีบทบาทในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวใน 3 ลักษณะ คือ 1) การเป็นทุนเพื่อการท่องเที่ยว 2) การสร้างเครือข่ายเพื่อการเติบโตของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว และ 3) การทำให้เกิดอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว สำหรับแนวทางในการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ประกอบด้วย 1) การส่งเสริมทุนทางสังคมในบริบทของทุนของชุมชน 2) การส่งเสริมพัฒนาด้านการจัดการทุนทางกายภาพ ความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) การส่งเสริมและสนับสนุนที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

(คุณิพนธ์มีจำนวนทั้งสิ้น 142 หน้า)

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, วิสาหกิจชุมชน, การท่องเที่ยวโดยชุมชน

6106513 : Supanida Puangphaka
 Dissertation Title : The Role of Social Capital in Driving Community Enterprises,
 Community-based Tourism
 Program : Doctor of Philosophy in Leadership in Society, Business and
 Politics
 Dissertation Advisor : Dhachakorn Thitiluck, Ph.D.

Abstract

This research aims to study the nature of the existence of social capital in the community, the function of social capital in driving the operations of community tourism enterprises, and find ways to enhance operations of tourism community enterprises by using social capital to drive business. The researcher employed qualitative research such as documentary research to explore information of community tourism enterprises, concepts, and theories from documents, textbooks, research, academic articles, and media. In addition, various information media, interviews, and non-participant observation were used for collecting information, opinions related to operations and network connections from three sample tourism community enterprises: 1) Ban Chiang Cultural Conservation Homestay Community Enterprise, 2) Ban Na Ton Chan Weaving Community Enterprise, and 3) Ban Laem Subdistrict Community Ways of Life Tourism Community Enterprise. The results of this study revealed that the characteristics of the existence of social capital that appeared in the three communities can be classified into five types: physical capital, relationship, cultural capital, human, and social network. All five types of social capital play a role in driving community tourism enterprises in three ways: 1) being a capital for tourism, 2) creating networks for the growth of community tourism enterprises, and 3) creating an identity for community tourism enterprises. Ways to enhance the operation of community tourism enterprises consist of 1) promoting social capital in the context of community capital, 2) promoting the development of physical capital management, relationships, and cultural identity of the community, and 3) promoting and supporting that is consistent with the needs of the community.

(Total 142 pages)

Keywords: Social Capital, Community Enterprises, Community-Based Tourism

Student's Signature Dissertation Advisor's Signature

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญรูป	ช
บทที่ 1	
บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย	4
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.6 นิยามศัพท์	5
บทที่ 2	
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 แนวคิด และทฤษฎี	7
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
บทที่ 3	
ระเบียบวิธีการวิจัย	43
3.1 การดำเนินการศึกษา	43
3.2 ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	43
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	48
3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	49
3.5 การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล	50
3.6 การตรวจสอบความเชื่อถือได้	51

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.7 จริยธรรมการวิจัย	51
บทที่ 4 ผลการวิจัย	52
4.1 ทูนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชน โสมสเคย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง	52
4.2 ทูนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจัน	68
4.3 ทูนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม	77
4.4 ปฏิบัติการของทุนทางสังคมกับการขับเคลื่อนธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน	90
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะ	113
5.1 การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน	113
5.2 ปฏิบัติการของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	117
5.3 องค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	119
5.4 ข้อจำกัด	123
5.5 ข้อเสนอแนะ	124
บรรณานุกรม	126
ภาคผนวก	135
ภาคผนวก ก ประเด็นสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	136
ภาคผนวก ข หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในคนมหาวิทยาลัยรังสิต	138
ประวัติผู้วิจัย	141

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	บทบาทของทุนทางสังคม	19
3.1	ข้อมูลประกอบการพิจารณาคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	45
4.1	การเปรียบเทียบต้นทุนทางสังคมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ท่องเที่ยว	105
4.2	เปรียบเทียบการสร้างเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	108
4.3	เปรียบเทียบกิจกรรมการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	109

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า	
2.1	ลักษณะการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของทุนทางสังคม	18
2.2	CBT กับการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม	30
4.1	บริเวณด้านหน้าอาคารจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง	104
4.2	บริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง	53
4.3	อาคารแสดงหลุมขุดค้น โบราณวัตถุ ณ วัดโพธิ์ศรีใน ตำบลบ้านเชียง	54
4.4	ป้ายมรดกโลก บริเวณด้านหน้าอาคารแสดงหลุมขุดค้น โบราณวัตถุ ณ วัดโพธิ์ศรีใน	54
4.5	หลุมขุดค้น โบราณวัตถุบ้านเชียง วัดโพธิ์ศรีใน	55
4.6	สินค้าเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง แบบเคลือบเงา	56
4.7	สินค้าเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงในยุคสมัยต่าง ๆ แบบไม่เคลือบเงา	56
4.8	การพ่อนชาวไทพวน	58
4.9	ข้าวผัดข้าแฉะหอม บ้านเชียง	58
4.10	ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกบ้านเชียง	59
4.11	เฮือนพระประกาย โสมสเดย์แห่งแรกในบ้านเชียง	60
4.12	ตัวอย่างโสมสเดย์บ้านเชียง	62
4.13	สร้อยลูกปัดดินเผาบ้านเชียง	62
4.14	การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวบ้านเชียง ผ่านเว็บไซต์ Thailandvillageacademy	63
4.15	การประชาสัมพันธ์งานมรดกโลกบ้านเชียงมินิมาราธอน 2023 ผ่าน Facebook Page ของเทศบาลตำบลบ้านเชียง	64
4.16	การประชาสัมพันธ์นิทรรศการพิเศษเนื่องในงานมรดกโลกประจำปี 2566	65
4.17	บ้านนาต้นจั่น	68
4.18	บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย	69
4.19	ทุ่งนาบ้านนาต้นจั่น	69

สารบัญรูป (ต่อ)

รูปที่	หน้า	
4.20	ผลิตภัณฑ์ผ้าทอบ้านนาต้นจั่น	71
4.21	ภาพถ่ายอย่างโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น	72
4.22	ศูนย์ให้บริการโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น	72
4.23	รถนำเที่ยวภายในบริเวณบ้านนาต้นจั่น	73
4.24	หมู่บ้านสร้างสรรค์ CIV	74
4.25	ผลิตภัณฑ์ชุมชนตำบลบ้านแหลม	78
4.26	บ้านสวนแผ่นดินแม่	80
4.27	เรือเอี่ยมจันทน์ของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน	81
4.28	ศูนย์ประสานงานบริการนักท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลม	84
4.29	บริเวณหน้าอาคารสำนักงานในพิพิธภัณฑ์บ้านเชียง	92
4.30	การจัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาที่ขุดค้นพบในบริเวณหลุมขุดค้นบ้านเชียง	92
4.31	การจัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องประดับที่ขุดค้นพบในบริเวณหลุมขุดค้นบ้านเชียง	93
4.32	อาคารแสดงหลุมขุดค้นในพื้นที่วัดโพธิ์ศรีใน	93
4.33	หลุมขุดค้นบ้านเชียง	94
4.34	แผนผังแสดงภายในบริเวณหลุมขุดค้นบ้านเชียง	94
4.35	บริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ์ไทพวนบ้านเชียง	95
4.36	พื้นที่จัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาบริเวณศูนย์เรียนรู้กลุ่มปั้นหม้อเขียนสีบ้านเชียง	95
4.37	ร้านขายผ้าทอพื้นเมืองและของที่ระลึกบ้านเชียง บริเวณหน้าพิพิธภัณฑ์บ้านเชียง	96
4.38	ร้านขายเครื่องปั้นดินเผาและของที่ระลึกบ้านเชียง บริเวณหน้าพิพิธภัณฑ์บ้านเชียง	97
4.39	เครื่องปั้นดินเผาลวดลายบ้านเชียงที่ถูกจัดแสดงไว้ตามจุดต่าง ๆ ในพื้นที่บ้านเชียง	97

สารบัญรูป (ต่อ)

รูปที่		หน้า
4.40	เสาไฟฟ้าที่มีเครื่องปั้นดินเผาตลอดสายบ้านเชียง	98
4.41	เครื่องปั้นดินเผาที่ระลึกลวดลายบ้านเชียง	98
4.42	จุดถ่ายภาพสะพานไม้ที่ทอดยาวไปกลางทุ่งนาในบ้านนาต้นจั่น	99
4.43	บ้านพักแบบ โสมสเดย์ในบ้านนาต้นจั่น	99
4.44	ทางเดินเข้าบ้านพักแบบ โสมสเดย์ในบ้านนาต้นจั่น	100
4.45	ศูนย์บริการบ้านพักแบบ โสมสเดย์ในบ้านนาต้นจั่น	100
4.46	จุดทำกิจกรรมสวนมะนาวในบ้านนาต้นจั่น	101
4.47	การทอผ้าใต้อุ่นบ้าน	101
4.48	การใช้พื้นที่ใต้อุ่นบ้านเพื่อการสร้างรายได้เสริมและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว	102
4.49	ชาวบ้านตัดใบเตยเพื่อขายให้แก่นักท่องเที่ยว	103
4.50	ฐานกิจกรรมเรียนรู้การทำงานในบริเวณบ้านสวนแผ่นดินแม่	103
4.51	กิจกรรมพายเรือในแม่น้ำสุพรรณบุรี	104
4.52	บริเวณใต้อุ่นบ้านพัก โสมสเดย์ริมแม่น้ำสุพรรณบุรี	104
5.1	บทบาทของทุนทางสังคม	118

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ทุนทางสังคม (Social Capital)” เป็นแนวคิดสำคัญ ที่กล่าวถึงทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยเฉพาะในส่วนของศักยภาพของชุมชนที่อาจเกิดจากพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคม โดยปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ จะได้รับประโยชน์จากการมีปฏิสัมพันธ์กัน นำมาสู่การได้รับความเห็นอกเห็นใจและความช่วยเหลือ อีกทั้งชุมชนหรือสังคมจะได้รับประโยชน์จากความเหนียวแน่นกลมเกลียว และความสามัคคีของสมาชิกด้วยเช่นกัน ที่ผ่านมามทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาอธิบายถึงศักยภาพของชุมชนที่สามารถนำพัฒนาต่อขยายได้ แม้ว่าจะไม่สามารถประเมินมูลค่าเป็นเงิน แต่กลับสามารถส่งผลต่อการดำเนินงานขององค์กรในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งได้ โดยเฉพาะการนำทุนทางสังคมไปใช้ เพื่อการพัฒนาและนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของบุคคล ชุมชน ท้องถิ่น และสังคมในภาพรวม โดยทุนทางสังคมที่ถูกพูดถึงบ่อยครั้ง นอกจากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพแล้ว ยังได้แก่ ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการรวมกลุ่ม ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องหรือยึดโยงเข้าด้วยกันผ่าน “คน” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา

หลักการดำเนินงานพัฒนาที่ตระหนักถึง “คน” ว่าเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้นล้วนแล้วแต่มีขึ้นเพื่อการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์ทุกคนมีชีวิตที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์ (United Nations Development Programme, 1998) โดยพื้นฐานนักพัฒนาเชื่อว่า คนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่เผชิญปัญหาจะเข้าใจเรื่องราวและรู้ความต้องการของตนเองดีที่สุด จึงนำมาสู่แนวทางการพัฒนาที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่ศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ หรือการอาศัย “ทุนทางสังคม” ที่แต่ละชุมชนมีมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอกและชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ การพัฒนาโดยอาศัยทุนทางสังคมนี้ จึงกลายเป็นทิศทางการพัฒนาชุมชนที่มีบทบาทสำคัญ และต่อยอดไปสู่การขับเคลื่อนเชิงธุรกิจในระดับชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจฐานราก

เป้าหมายการสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจฐานราก ได้ถูกสะท้อนผ่านกรอบการพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบัน ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561-2580 ซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนา

คือ “ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เศรษฐกิจพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สังคมเป็นธรรม ฐานทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน” (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) เป้าหมายในการพัฒนาดังกล่าวนี้ ได้ถูกถ่ายทอดไปสู่การปฏิบัติภายใต้แผนในระดับต่าง ๆ ทั้งแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ หรือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 และหนึ่งในประเด็นการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญและปรากฏอยู่ในแผนทุกระดับ คือ ประเด็นการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ ที่มีการกำหนดแนวทางอย่างชัดเจนในการส่งเสริมทั้งภาคการเกษตร อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ โลจิสติกส์ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมยุคใหม่ และเศรษฐกิจฐานราก เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจในภาพรวม ให้เกิดการเพิ่มและกระจายรายได้ไปสู่ประชากรกลุ่มรายได้น้อย โดยให้ความสำคัญกับการเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการ และส่งเสริมการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งวิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ และวิสาหกิจเพื่อสังคม รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมและกลไกที่เหมาะสมในการดำเนินธุรกิจ เช่น ส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งทุนและทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็น การพัฒนาช่องทางตลาดและเครือข่าย ผลักดันให้เกิดการกระจายรายได้ให้กับเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากนอกจากจะเป็นการขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจแล้ว การส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนา สร้างความเข้มแข็ง และเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับชุมชนและสังคมในภาพรวม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

การส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มไปจนถึงการจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชน (Community - Based Organizations: CBOs) ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สถาบันการเงินชุมชน สหกรณ์ การเกษตร รวมถึงวิสาหกิจชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเพิ่มบทบาทและอำนาจต่อรองให้แก่ชุมชน ซึ่งมีประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน อีกทั้งการรวมกลุ่มยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่ประสบปัญหาคล้ายกันได้มาร่วมกันคิดหาวิธีการหรือกระบวนการในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน นอกจากนี้ การรวมกลุ่มองค์กรชุมชนนอกจากจะทำให้เกิดจากการขับเคลื่อนด้วยชุมชนเองแล้ว ยังทำให้ชุมชนมีโอกาสในการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกหรือหน่วยงานภาครัฐได้มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่หน่วยงานภาครัฐมีการส่งเสริมการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชน มีการจัดสรรงบประมาณ ผ่านการดำเนินนโยบาย แผนงาน และการจัดกิจกรรม หรือ โครงการจำนวนมาก เพื่อให้การช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานองค์กรชุมชนเช่นกัน

“วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise)” จัดเป็นองค์กรชุมชนรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับและมีชุมชนจำนวนมากจัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการแก้ปัญหาของชุมชนด้วย

รูปแบบที่แตกต่างกันไป โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก ทั้งทรัพยากรทางกายภาพ คน องค์ความรู้ รวมถึงความผูกพันของผู้คนในชุมชนที่นำไปสู่การรวมกลุ่ม รวมตัวในระดับต่าง ๆ ซึ่ง ทรัพยากรภายในชุมชนดังที่กล่าวมานี้ สอดคล้องตามแนวคิดทุนทางสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นองค์กรชุมชนที่มีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานกิจการ เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน จากการศึกษาข้อมูลวิสาหกิจชุมชนที่ได้มีการจดทะเบียนไว้กับ กรมส่งเสริมการเกษตร กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ณ วันที่ 31 มีนาคม 2566 พบว่า จำนวนวิสาหกิจชุมชนที่ได้มีการจดทะเบียนรวมทั้งประเทศไทย จำนวน 83,815 แห่ง จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) กลุ่มการผลิตสินค้า เช่น การผลิตพืช การผลิตสัตว์ การแปรรูป/ผลิตภัณฑ์อาหาร ผลิตภัณฑ์ผ้า ทอ/เสื้อผ้า ฯลฯ จำนวนรวม 88,074 แห่ง และ 2) กลุ่มการให้บริการ ได้แก่ ออมทรัพย์ชุมชน ร้านค้า ชุมชน ท่องเที่ยว และสุขภาพ จำนวนรวม 7,483 แห่ง ในจำนวนนี้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ท่องเที่ยวจำนวน 2,171 แห่ง ซึ่งวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งสามารถประกอบกิจการได้มากกว่า 1 ประเภท จึงทำให้ข้อมูลจำนวนวิสาหกิจชุมชนที่มีการจดทะเบียนแตกต่างจากจำนวนรวมของ วิสาหกิจชุมชนแยกตามประเภทกิจการ (กรมส่งเสริมการเกษตร กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2566)

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน (วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว) เป็นการ รวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชน ผ่านการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว โดย อาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นพื้นฐานในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งสามารถช่วยให้ท้องถิ่นเป็นที่ รู้จักของนักท่องเที่ยวและผู้สนใจเข้ามาในพื้นที่ได้มากขึ้น ส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ท่องเที่ยว รวมถึงชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ มีรายได้เพิ่มขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และชุมชนท้องถิ่น สามารถพึ่งพาตนเองได้ นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวยังเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องกับ นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย และการให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ฐานรากของภาครัฐ โดยการใช้ทุนทางสังคมที่แต่ละชุมชนมีอยู่ เพื่อเป็นการลดต้นทุนในการดำเนิน ธุรกิจ และเป็นการนำทุนทางสังคมมาต่อยอดทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มมูลค่าและรายได้ให้กับชุมชน อีกทั้งการดำเนินงานยังจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชนในการขับเคลื่อน ธุรกิจให้ประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ส่งเสริมการรวมกลุ่มและเน้นการ พึ่งพาตนเอง

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมจึงมีส่วนสำคัญต่อการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะ วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตของคนใน ชุมชน ที่ผ่านมาทุนทางสังคมได้ถูกพูดถึงอย่างกว้างขวาง ทั้งยังมีความพยายามในการศึกษาถึง องค์ประกอบทุนทางสังคม ผลกระทบ และประโยชน์ของทุนทางสังคม โดยเฉพาะการใช้ทุนทาง สังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นปัจจัยนำเข้า (Input) ในการดำเนินธุรกิจ เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม หรือวัฒนธรรมประเพณีเป็นจุดขายในการดำเนินธุรกิจ แต่การทำงาน (Process) ที่แท้จริงของทุนทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้นกลับไม่มีการศึกษาทำความเข้าใจมากนัก จึงทำให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการของทุนทางสังคม หรือการทำงานของทุนทางสังคมมีน้อยและยังขาดรายละเอียดเพื่อการศึกษาและการทำความเข้าใจ

จากเหตุผลข้างต้นที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการทำงานของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวซึ่งมีการใช้ประโยชน์ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อการดำเนินธุรกิจอย่างเด่นชัด ทั้งการใช้เป็นปัจจัยนำเข้าหรือเป็นต้นทุนของชุมชนในการดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ และการใช้ทุนทางสังคม เช่น การใช้ภูมิปัญญา ระบบความสัมพันธ์ การรวมกลุ่มผู้คนในการขับเคลื่อนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ซึ่งการศึกษาในประเด็นดังกล่าว สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว หรือองค์กรชุมชนประเภทอื่น ๆ ที่มีการดำเนินงานในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน รวมถึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองและสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็ง มั่นคงในเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งเป็นหนึ่งในประเด็นที่ถูกกล่าวถึงในแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติอีกด้วย โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาและทำความเข้าใจจากประสบการณ์การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จ เป็นที่รู้จักของสังคม หรือได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม มาเป็นตัวอย่างในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1.2 คำถามการวิจัย

ทุนทางสังคมมีการดำรงอยู่อย่างไร และมีการทำงานอย่างไรในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จ

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาลักษณะของการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน

1.3.2 เพื่อศึกษาการทำงานของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

1.3.3 เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว โดยการใช้
 ทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนธุรกิจ

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ให้ความสนใจการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน และการทำงานของทุน
 ทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
 ประสบความสำเร็จ

1.4.2 ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาโดยใช้วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว จำนวน 3 กลุ่ม ซึ่งเป็นวิสาหกิจชุมชน
 ท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จ เป็นที่รู้จักของสังคม หรือได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ
 ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยได้เริ่มค้นคว้าและศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2566
 เป็นต้นมาและจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลไปจนถึงการสรุปผลภายในเดือน ตุลาคม 2566

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ผลที่ได้จากการศึกษาสามารถนำไปพัฒนาอัตลักษณ์และคุณลักษณะของการดำรงอยู่
 ของทุนทางสังคมในชุมชน

1.5.2 สามารถนำไปพัฒนาการทำงานของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน
 ของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

1.5.3 ได้องค์ความรู้เพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
 ท่องเที่ยว โดยการใช้ทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนธุรกิจ

1.6 นิยามศัพท์

องค์กรชุมชน (Community - Based Organizations: CBOs) หมายถึง การรวมกลุ่มของ
 คนในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการปฏิบัติงาน หรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ภายใน

ชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก การรวมกลุ่มของคนในชุมชนมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สถาบันการเงินชุมชน สหกรณ์การเกษตร รวมถึงวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว หมายถึง วิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งขึ้น โดยคนในชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อประกอบธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งการจัดหาที่พัก การนำเที่ยว และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ภายในชุมชน

ทุนทางสังคม หมายถึงทรัพยากรหรือศักยภาพของชุมชนทั้งที่จับต้องได้ (Tangible) และที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) ซึ่งสามารถช่วยลดต้นทุนในการผลิตสินค้าและบริการ และเป็นประโยชน์ต่อการบรรลุเป้าหมายของสมาชิกในสังคม สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทุนทางสังคมสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประเภท ประกอบด้วย ทุนทางกายภาพ ความสัมพันธ์ ทุนทางวัฒนธรรม มนุษย์ และเครือข่ายทางสังคม หรือ สถาบัน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาศึกษาวิจัย ซึ่งประกอบด้วย 1) วิธีสมรรถภาพมนุษย์ (Capabilities Approach) 2) แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) 3) แนวคิดวิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) 4) แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) และ 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 แนวคิด และทฤษฎี

2.1.1 วิธีสมรรถภาพมนุษย์ (Capabilities Approach) โดย Amartya Sen

Sen นักเศรษฐศาสตร์ผู้บุกเบิกสาขา “เศรษฐศาสตร์สวัสดิการ (Welfare Economics)” ซึ่งให้ความสำคัญกับผลกระทบของนโยบายสาธารณะต่อสวัสดิภาพของมนุษย์ ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของหลักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ และยังสามารถเสนอแนวทางการศึกษาที่มุ่งเน้นให้เกิดการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยจะต้องคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพ สมรรถภาพ และสวัสดิภาพของมนุษย์ควบคู่กันไป โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

Sen ได้เริ่มต้นจากการชี้ให้เห็นว่าหลักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ที่อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์โดยเชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผล (Rational Behavior) และจะตัดสินใจโดยคำนึงถึงการแสวงประโยชน์ส่วนตนสูงที่สุด (Maximization of Self-Interest) แม้จะเป็นประโยชน์อย่างมากแต่กลับละเลยมุมมองทางด้านจริยศาสตร์ไป โดยเฉพาะเมื่อการตัดสินใจทางเศรษฐศาสตร์มุ่งให้ความสำคัญกับ “ประสิทธิภาพ (Efficiency)” ของอรรถประโยชน์ (Utility Maximization) โดยละเลย “การกระจาย (Distribution)” ของอรรถประโยชน์ไป หากในสังคมใดก็ตามซึ่งมีทั้งคนยากจนใช้ชีวิตอย่างยากลำบากและคนร่ำรวยที่ใช้ชีวิตอย่างสะดวกสบาย ทราบเท่าที่บรรดาคนยากจนยังไม่สามารถมีชีวิตที่ดีกว่าเดิมโดยที่ไม่กระทบต่อวิถีชีวิตของบรรดาคนร่ำรวย ก็ถือได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่เลวที่สุด และมีประสิทธิภาพที่สุดในทางเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่ามุมมองเช่นนี้นั้นเป็นการละเลยมุมมอง

ทางด้านเศรษฐศาสตร์สวัสดิการ และเป็นการพัฒนาโดยขาดการคำนึงถึงอิสระในการตัดสินใจ (Agency) บนพื้นฐานของศีลธรรมหรือจริยธรรมซึ่งไม่สามารถทำให้บรรลุเป้าหมายของการมีชีวิตที่ดี (Well-being) ได้ ดังนั้นมุมมองแบบอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian View) จึงไม่สามารถอธิบายความอยู่ดีมีสุขได้อย่างสมบูรณ์ แต่คุณูแจสำคัญของการมีชีวิตที่ดีในทัศนะของ Sen คือ “เสรีภาพ (Freedom)” ทั้งเสรีภาพในการมีชีวิตที่ดี และเสรีภาพในการตัดสินใจ โดยที่เสรีภาพนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เครื่องมือไปสู่ความสำเร็จ แต่ยังเป็นเป้าหมายในตัวเองอีกด้วย (อมตยา เซน, 2562, น.22-127; Sen, 1979)

การพัฒนาต่อยอดความคิดเรื่องเสรีภาพของ Sen ได้นำไปสู่แนวความคิดเรื่อง “วิถีสมรรถภาพมนุษย์” (Capabilities Approach) ในผลงานเรื่อง “Development as Freedom” ซึ่ง Sen ได้เสนอว่า การพัฒนาควรที่จะถูกมองในฐานะความพยายามไปสู่การสร้างเสรีภาพหรืออิสรภาพที่แท้จริงที่มนุษย์จะทำให้มนุษย์มีความสุข มากกว่าที่จะไปให้ความสำคัญกับตัวเลขทางเศรษฐกิจ เช่น GDP (Gross Domestic Product หรือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ) และ รายรับเฉลี่ยต่อหัวต่อคน อีกทั้งยังได้นำเสนอแนวคิดเสรีภาพ 5 ประเภท (Sen, 1998, 2008) ได้แก่

1) เสรีภาพทางการเมือง (Political Freedoms) หมายถึง ความสามารถของประชาชนในการแสดงความคิดเห็นต่อรัฐบาลและความสามารถในการถ่วงถ่วงและตรวจสอบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐ

2) สิ่งอำนวยความสะดวกทางเศรษฐกิจ (Economic Facilities) หมายถึง ทรัพยากรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดหรือการผลิตและกลไกตลาด การมุ่งเน้นไปที่รายได้และความมั่งคั่งในประเทศจะช่วยให้เพิ่มความสะดวกทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนได้ (ประชาชนมีรายได้ที่มั่นคงและเพียงพอในการใช้จ่ายใช้สอยจะทำให้กลไกทางการค้าและการตลาดทำงานได้อย่างราบรื่น)

3) โอกาสทางสังคม (Social Opportunities) จะมุ่งเน้นไปที่การจัดตั้งสถาบันต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน เช่น ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

4) การรับรองความโปร่งใส (Transparency Guarantees) หมายถึง อนุญาตให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลความรู้ที่จะนำมาใช้เพื่อตรวจสอบการปฏิบัติงาน ชักถามและโต้แย้งการปฏิบัติของรัฐได้

5) การป้องกันความปลอดภัย (Protective Security) หมายถึง การรักษาความมั่นคงปลอดภัยที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม และป้องกันประชาชนจากการได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้

ดังนั้น การพัฒนาที่แท้จริงในทัศนะของ Sen จะต้องไม่มุ่งเน้นเพียงการขยายตัวของตัวเลขทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการพัฒนาที่สามารถทำให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายของการมีชีวิตที่

ดีควบคู่ไปกับการมีเสรีภาพในการตัดสินใจ โดยเสรีภาพนั้นประกอบไปด้วย เสรีภาพทางการเมือง สิ่งอำนวยความสะดวกทางเศรษฐกิจ โอกาสทางสังคม การรับรองความโปร่งใส และการป้องกันความพลดกภัย ซึ่งจะเห็นได้ว่าในมุมมองของ Sen นั้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้ก้าวหน้าต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคลก่อน เมื่อมนุษย์มีชีวิตที่ดี อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีโอกาสในการพัฒนาตนเองให้มีสมรรถภาพ หรือ ความสามารถที่สูงขึ้น ย่อมหมายถึง ชีตกำลังความสามารถในการขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวมของทั้งประเทศให้สูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ โดยสามารถอธิบายถึง ศักยภาพ ความสามารถ และการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคล ที่สามารถส่งผลต่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวได้

2.1.2 แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)

แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) เกิดขึ้นจากความสนใจของนักทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เป็นแนวคิดที่มุ่งให้ความสนใจและถูกนำมาใช้เพื่อศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมว่าเป็นทรัพย์สินที่มีค่า (Valuable Asset) ที่สามารถนำไปใช้เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของทั้งบุคคลและชุมชน แนวคิดทุนทางสังคมได้ถูกกล่าวถึงเป็นครั้งแรกในบทความเรื่อง “Rural School Community Center” ของ Hanifan ซึ่งได้อธิบายว่า ทุนทางสังคม คือ สิ่งต่าง ๆ ที่สามารถพบได้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ เช่น สิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสามัคคี (Solidarity) ความปรารถนาดี (Good Will) มิตรภาพ (Fellowship) ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) และการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคมระหว่างบุคคลหรือครอบครัวที่ทำให้เกิดหน่วยทางสังคมขึ้นมา การสร้างทุนทางสังคมในชุมชนจะต้องมีการสะสมทุนก่อนการดำเนินธุรกิจ โดยปัจเจกบุคคลจะต้องมีการสร้างมิตรภาพและจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มซึ่งมีขนาดใหญ่มากกว่าครอบครัว เพราะปัจเจกบุคคลหากอยู่โดยลำพังอาจจะไม่ได้รับความช่วยเหลือทางสังคมจนกว่าจะเริ่มมีการติดต่อกับสมาชิกรอบ ๆ ข้าง จึงจะเกิดการสะสมทุนทางสังคมขึ้นมา ความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวอาจช่วยให้ปัจเจกบุคคลสามารถบรรลุถึงความต้องการทางสังคมที่ตนต้องการและยังช่วยให้เกิดศักยภาพ สามารถปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะดังกล่าวนี้ สมาชิกซึ่งเป็นปัจเจกบุคคลจะได้รับประโยชน์จากการมีปฏิสัมพันธ์กัน อันจะนำมาซึ่งความช่วยเหลือ ความเห็นอกเห็นใจและมิตรภาพ จากบริวารรอบข้าง อีกทั้งชุมชนเองจะได้รับประโยชน์จากความเป็นปึกแผ่นและความสามัคคีของสมาชิกด้วยเช่นเดียวกัน (Claridge, 2018, pp.5-7; Hanifan, 1916, p.131)

ในประเทศไทยนั้นคำว่าทุนทางสังคมได้ถูกนำมากล่าวถึงอย่างแพร่หลายในช่วงปี 2540 โดยมีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ซึ่งโครงการดังกล่าวพยายามที่จะทำให้สังคมไทยหันกลับไปมองคุณค่าที่เคยมีอยู่ของสังคมที่เป็นทุนเดิมแต่ถูกมองข้ามไป รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ภายในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล นอกจากนั้นกองทุนเพื่อสังคมยังได้มีการพิจารณาสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในชุมชน รวมถึงสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่มองค์กรประชาชน เครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายไปให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาระดับชุมชนอีกครั้ง หลังจากนั้นคำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทยจึงถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่องจนถึงในปัจจุบัน (วรวิดิ โรมรัตน์พันธ์, 2548, น.16-17)

2.1.2.1 ความหมายและองค์ประกอบทุนทางสังคม

นักวิชาการชาวต่างประเทศได้ศึกษานิยามความหมายทุนทางสังคมแตกต่างกันออกไป สามารถจำแนกได้เป็น 3 แนวทาง ได้แก่ มุมมองประชาธิปไตยและพลเมือง (Democratic and Civic Perspective) ทฤษฎีทุน (Theory of Capital) และการเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational-Choice Approach) (Claridge, 2018)

แนวทางที่ 1 : มุมมองประชาธิปไตยและพลเมือง (Democratic and Civic Perspective)

นักวิชาการคนสำคัญที่ศึกษาภายใต้แนวทางมุมมองประชาธิปไตยและพลเมือง ได้แก่ Robert Putnam ซึ่งให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมในฐานะประชาชนที่ดี (Public Good) โดยมองว่า ทุนทางสังคม คือ คุณลักษณะขององค์การทางสังคม (Social Organization) เครือข่ายทางสังคม (Social Network) บรรทัดฐาน (Norm) และความไว้วางใจ (Trust) ที่จะช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจการ และความร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเครือข่ายทางสังคมจะมีหลายรูปแบบทั้งแบบที่เป็นทางการ เช่น สมาคม โรตารีที่มีการประชุมเป็นประจำ มีวาระที่แน่นอน และมีเป้าหมายที่ชัดเจน และแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น สังคมของเพื่อนร่วมงานที่มีการนัดสังสรรค์กันหลังเลิกงาน โดยไม่มีประเด็นแน่นอนในการรวมกลุ่ม อย่างไรก็ตาม เครือข่ายมีความเชื่อมโยงกับความไว้วางใจ และไม่ว่ารูปแบบจะเป็นแบบใด ล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น และเมื่อนุชย์มาอยู่ร่วมกันย่อมมีพฤติกรรมและเป้าหมายต่างกัน ดังนั้น บรรทัดฐานทางสังคม จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นการสร้างสมดุลในสังคม (Claridge, 2018, p.9; Putnam, 1994, p.25)

แนวทางที่ 2 : ทฤษฎีทุน (Theory of Capital)

นักวิชาการซึ่งใช้มุมมองจากทฤษฎีทุนในการศึกษาอธิบายแนวคิดทุนทางสังคม ได้แก่ Pierre Bourdieu โดยอธิบายทุนทางสังคมบนพื้นฐานการรับรู้ที่ว่า ทุน (Capital) ไม่ได้เป็นเพียงแค่เศรษฐกิจเท่านั้น และการแลกเปลี่ยนทางสังคมไม่ได้จำกัดเฉพาะแค่ทุนที่อยู่ในความสนใจของตนเองเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องรวมทุนและผลกำไรในทุกรูปแบบ นอกจากนี้ ยังเน้นย้ำถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและการเข้าถึงทรัพยากรของสถาบันที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยขึ้นอยู่กับชนชั้นเพศ และเชื้อชาติของแต่ละบุคคล ในมุมมอง Bourdieu นั้น ทุนทางสังคมหมายถึงทรัพย์สินของแต่ละบุคคล (Individual) มากกว่าทรัพย์สินของส่วนรวม (Collective) ซึ่งทุนทางสังคมทำให้บุคคลมีความสามารถที่จะเคลื่อนย้ายทรัพยากรของกลุ่มหรือของแต่ละบุคคลได้ ดังนั้นทุนทางสังคมจึงไม่ได้มีไว้สำหรับสมาชิกของกลุ่มหรือส่วนรวม แต่มีไว้สำหรับใครก็ตามที่ใช้ความพยายามในการสร้างความปรารถนาดี (Goodwill) ต่อผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งสถานะและตำแหน่งที่มีอำนาจ ดังนั้นในมุมมองของ Bourdieu ทุนทางสังคม จึงหมายถึง ทรัพยากรซึ่งมีศักยภาพทั้งหมดที่มีอยู่ ซึ่งเชื่อมต่อไปกับความเป็นเจ้าของเครือข่ายที่เหนียวแน่น เกิดขึ้นจากความผูกพันทางสังคม และมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงระบบสถาบันที่มีความร่วมมือหรือคุ้นเคยกันหรือไม่มากก็น้อย (Bourdieu, 1992, p.5; Claridge, 2018, p.7)

แนวทางที่ 3 : การเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational-Choice Approach)

นักวิชาการซึ่งใช้มุมมองการเลือกอย่างมีเหตุผลในการศึกษาอธิบายทุนทางสังคม ได้แก่ James Coleman ซึ่งให้ความสนใจทุนในลักษณะต่าง ๆ และการปฏิสัมพันธ์ของทุนเหล่านั้น ทั้งทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ และทุนทางสังคมโดยไม่จำกัดเฉพาะทุนทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว การศึกษาของ Coleman ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎี 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหน้าที่นิยม (Functionalism) ที่อธิบายว่า การกระทำทางสังคมจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือบริบทของโครงสร้างของสังคม และทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational-Choice Approach) ซึ่งอธิบายว่า เป้าหมายของตัวแสดงถูกกำหนดโดยการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดส่วนตัว ดังนั้นบุคคลจึงกระทำการใด ๆ โดยอิสระเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้น ในความหมายของ Coleman ทุนทางสังคมจะดำรงอยู่ในโครงสร้างทางสังคมของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน (Relationship Among People) และเป็นความสัมพันธ์ที่มีผลหรืออยู่บนพื้นฐานมาจากความคาดหวังร่วมกัน (Common Set of Expectation) การมีค่านิยมร่วมกัน (Set of Values) และความไว้วางใจระหว่างกัน (Sense of Trust among People) ในทางตรงกันข้ามในพื้นที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอจะมีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน (Conflicting Values and Lack of Trust) (Claridge, 2018, p.8; Cohen & Prusak, 2001, p.4; Coleman, 1998, p.98)

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการท่านอื่นที่ได้ศึกษาและให้นิยามความหมายของทุนทางสังคมที่แตกต่างกันออกไป เช่น

Francis Fukuyama อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดของค่านิยมที่ไม่เป็นทางการ (Set of Informal Values) หรือบรรทัดฐานจารีตที่มีร่วมกัน (Norms Shared) ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือกัน ซึ่งการมีค่านิยมและบรรทัดฐานจารีตร่วมกันนั้น ไม่ได้หมายความว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นทุนทางสังคมทั้งหมด เพราะค่านิยมบางอย่างอาจจะเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องก็ได้ ดังนั้น ค่านิยมและบรรทัดฐานจารีตที่จัดว่าเป็นทุนทางสังคมได้จะต้องเป็นสิ่งที่ดีงามสอดคล้องกับศีลธรรมอันดี (Virtues) ซึ่งจากคำอธิบายดังกล่าว ทำให้เห็นถึงความชัดเจนของทุนทางสังคมมากยิ่งขึ้นว่า การช่วยเหลือกัน ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน การมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ นั้น จะต้องอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์ส่วนรวมและความดีงามร่วมกัน แต่ถ้าหากมีการนำมาใช้เพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่มและส่งผลกระทบต่อสังคมแล้วไม่ถือว่าเป็นทุนทางสังคม (Fukuyama, 2000, p.3)

Grootaert and Basielaer นิยามถึงทุนทางสังคมว่าหมายถึง สถาบัน ความสัมพันธ์ ทัศนคติ และคุณค่า ซึ่งเอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสามารถช่วยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม โดยทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความรู้ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคมวิทยา ซึ่งให้ความหมายของทุนทางสังคมว่าเป็นแหล่งทรัพยากร เช่น ข้อมูล แนวคิดและการสนับสนุน ซึ่งแต่ละบุคคลได้จากการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น แตกต่างจากทุนมนุษย์ (Human Capital) และทุนทางกายภาพ (Physical Capital) อีกด้านหนึ่งเป็นแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมที่เชื่อมโยงกับด้านรัฐศาสตร์ หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายในสังคมอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการขององค์กร โดยการเป็นส่วนหนึ่งนั้นเท่ากับว่าต้องเป็นสมาชิกที่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นด้วย (Grootaert & Basielaer, 2002, p.2)

Jacobs ให้ความหมายทุนทางสังคมไว้โดยนัยว่า หมายถึง มูลค่าของการทำงานเป็นเครือข่าย (Networks) โดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายเพื่อนบ้าน คุณค่าของทุนทางสังคมไม่สามารถจะมีทุนอย่างอื่นมาทดแทนได้ หากทุนทางสังคมหายไปไม่ว่าจากสาเหตุใด มูลค่าหรือผลประโยชน์ที่เคยได้รับก็จะหายตามไปด้วย (Jacobs, 1961, p.138)

ขณะที่องค์การระหว่างประเทศอย่างธนาคารโลก (World Bank) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่าเป็นสถาบัน (Institutional) ความสัมพันธ์ (Relationships) และระบบบรรทัดฐานหรือจารีต (Norms) ซึ่งมีคุณลักษณะที่เป็นทั้งคุณภาพและปริมาณของการปฏิสัมพันธ์กันของบุคคลภายในสังคม ทุนทางสังคมไม่ได้เกิดขึ้นได้ในสถาบันทั้งหมดของสังคมแต่เป็นเพียงตัวเชื่อมสถาบันเหล่านั้นเข้าด้วยกันพร้อมกับบรรทัดฐานหรือจารีตและความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝังรากอยู่ในโครงสร้างทางสังคม ซึ่งทำให้ผู้คนเกิดความร่วมมือเพื่อเป้าหมายที่ปรารถนาสูงสุด นอกจากนั้น

ทุนทางสังคมอาจถูกมองในลักษณะที่เป็นเจตคติและคุณค่าที่เกิดจากการดำเนินงานระหว่างบุคคล ภายในชุมชนและความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจ รวมถึงการพัฒนาภายนอกชุมชน ซึ่งการมองถึงการ พัฒนาภายนอกชุมชนทำให้ธนาคาร โลกเห็นว่าทุนทางสังคมอาจจะมาจากภายนอกองค์กรหรือ สถาบันเหล่านั้นได้ และทำหน้าที่เชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์หรือความช่วยเหลือแก่กัน (World Bank, 2004, p.3)

การนิยามความหมายทุนทางสังคมในประเทศไทยนั้น หน่วยราชการและ นักวิชาการไทยได้มีการให้นิยามความหมายไว้อย่างหลากหลาย สามารถจำแนกได้ 5 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 ทุนทางสังคม คือ ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมที่เอื้อต่อการ บรรลุจุดมุ่งหมายของสมาชิกในสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2551, น.5; สถาบันพระปกเกล้า, 2554, น.7)

มิติที่ 2 ทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน และองค์กรต่าง ๆ ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่ม และเครือข่าย ในลักษณะของความ เชื่อถือไว้วางใจกัน การยอมรับในการทำงานร่วมกัน มีลักษณะเป็นเครือข่ายที่จะเริ่มต้น ปรับเปลี่ยน วิธีคิด วิธีการปฏิบัติการทำงาน ที่จะเอื้อเสริมให้เกิดการทำงานในการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพิ่มมากขึ้นอย่างมีคุณค่า (ปาน กิมปี, 2540, น.52; อมรา พงศาพิชญ์, 2543, น.37)

มิติที่ 3 ทุนทางสังคม หมายถึง ทรัพยากรบุคคล หรือ คุณภาพของคน ซึ่ง คุณภาพในที่นี้หมายรวมถึง การที่บุคคลมีองค์ความรู้ มีความสามารถ มีอนามัยดี มีการศึกษาดี มี สมรรถนะ และส่งผลต่อความสามารถในการผลิต (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2541, น.6; สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551, น.5; สถาบันพระปกเกล้า, 2554, น.7)

มิติที่ 4 ทุนทางสังคม หมายถึง วิธีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถี ของความเป็นอยู่ชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันใน สังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับ สิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องมีวิธีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับระบบความรู้หรือภูมิปัญญา วิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน จึงต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับความรู้ที่ นั้น ซึ่ง อาจอยู่ในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำ หน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ สำหรับองค์กร หรือสถาบันทางสังคม คือ รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ มีอยู่ในแต่ละชุมชนที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรมแก่แบบแผนของการ จัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคมและลดความขัดแย้งใน ชุมชน (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543, น.286; อานันท์ กาญจนพันธ์, 2541, น.82) ทั้งนี้คำนิยามบรรทัด ฐานที่สังคมยึดถือมีผลต่อวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม เช่น ความสัมพันธ์

ในระบบอุปถัมภ์ที่มีค่านิยมในการตอบแทนบุญคุณ ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนแบบไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งการมีเครือข่ายการตอบแทนและใช้ประโยชน์ร่วมกัน (อมรา พงศาพิชญ์, 2543, น.37)

มิติที่ 5 ทูทางสังคม คือ พลังทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เป็นการให้ทรัพยากรของชุมชนในการแก้ปัญหา หรือ วิกฤติของสังคม โดยทรัพยากรที่สำคัญคือสติปัญญาและความเอื้ออาทรต่อกัน อาจเรียกได้ว่าเป็น ความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทย หากแต่เป็นคุณค่าเดิมที่ สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นความมีน้ำใจที่มีต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน การเกาะเกี่ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่าง ๆ เช่น กลุ่ม ออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรผสมผสาน เครือข่ายโรงสีชุมชน โดยทูทางสังคมนี้ คือ พลังสำคัญที่จะ ขับเคลื่อนชุมชนเป็นกระบวนการที่มีความเป็นพลวัตของการสร้างรูปแบบทางสังคมต่าง ๆ ให้มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าและทูทางสังคมให้กับชุมชนของตนเองมากยิ่งขึ้น ด้วยการ ปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติ ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมและความเชื่อดั้งเดิม หรืออาจเกิดจากการได้เรียนรู้จากสิ่งใหม่ ทำให้มีความเท่าทันต่อปัญหา และมีความสามารถในการ จัดการกับปัญหาได้มากขึ้น นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้จริงในระยะยาว (ประเวศ วะสี, 2541, น.27-28; วรวิภา โธมรัตน์, 2548, น.31; อเนก นาคนบุตร, 2545, น.71; อัมมาร สยามวาลา, 2544, น.92)

จากการศึกษาความหมายทูทางสังคมดังที่กล่าวไปแล้ว และการศึกษา งานวิจัยในประเทศไทยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (ระหว่างปี พ.ศ. 2555-2565) ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ ว่า ทูทางสังคม หมายถึงทรัพยากรหรือศักยภาพของชุมชนทั้งที่จับต้องได้ (Tangible) และที่จับต้อง ไม่ได้ (Intangible) ซึ่งสามารถช่วยผลักดันทุนในการผลิตสินค้าและบริการ และเป็นประโยชน์ต่อการ บรรลุเป้าหมายของสมาชิกในสังคม โดยทูทางสังคมสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1) ทูทางกายภาพ (Physical Capital) หมายถึง บริบทของชุมชนโดยรวม ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว สิ่งปลูกสร้าง โครงสร้างพื้นฐาน และการเงิน ของชุมชน (กุลธิดา รัตนโกศล, 2558; จันทนา สุ่มทา, 2557; ชนนภรณ์ อารีกุล, 2556; ปวีณา งามประภาสม, วิไลลักษณ์ พรหมเสน, และปิรรัตน์ วงศ์จุมมะติ; 2559; พิชชา บัวแย้ม, ประสงค์ ตันพิชัย และสันติ ศรีสวนแดง, 2560; สถาบันพระปกเกล้า, 2554, น.7; อุไรวรรณ แมะบ้าน, 2563)

2) ความสัมพันธ์ (Relationships) คือ การปฏิสัมพันธ์กันของบุคคลภายใน สังคม ได้แก่ ความไว้วางใจ ความเข้าใจกัน ความร่วมมือ ความคุ้นเคย การช่วยเหลือกัน ความเอื้อ อาทร และความผูกพันกัน ความรัก ความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ การแบ่งปัน และการ

ประนีประนอมต่อกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้การรวมกลุ่ม หรือ การสร้างเครือข่ายทางสังคม เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (กุลธิดา รัตนโกศล, 2558; จันทนา สุ่มทา, 2557; จิตติ วัลย์พรม, 2557; ชนันภรณ์ อารีกุล, 2556; ชาติชาย ฌ เชียงใหม่, 2543, น.286; นิตยา ปรุกระโทก, 2555; บัณฑิตา ชำนาญกิจ, 2556; ประเวศ วะสี, 2541, น.27-28; ปาน กิมปี, 2540, น.52; พิชชา บัวแย้ม และคณะ, 2569; พิมพ์ฉัฐภักดิ์ บุญช่วย, 2555; ภาวินี เอี่ยมตระกูล, 2558; วรุณี โรมรัตนพันธ์, 2548, น.31; สถาบันพระปกเกล้า, 2554, น.7; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; อนек นาคบุตร, 2545, น.71; อมรา พงศาพิชญ์, 2543, น.37; อัมมาร สยามวาลา, 2544, น.92; อานันท์ กาญจนพันธ์, 2541, น.82; Bourdieu, 1992, p.5; Cohen & Prusak, 2001, p.4; Coleman, 1998, p.98; Fukuyama, 2000, p.3; World Bank, 2004, p.7)

3) ทูทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) หมายถึง ค่านิยม วิถีชีวิต ทักษะ ความเชื่อ ความศรัทธา ระบบความคิด ภูมิปัญญา ระเบียบวินัย บรรทัดฐาน จารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝังรากอยู่ในโครงสร้างทางสังคม เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสามารถช่วยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม การมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ นั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์ส่วนรวมและความดีงามร่วมกัน (กุลธิดา รัตนโกศล, 2558; จันทนา สุ่มทา, 2557; จิตติ วัลย์พรม, 2557; ชนันภรณ์ อารีกุล, 2556; ชาติชาย ฌ เชียงใหม่, 2543, น.286; นิตยา ปรุกระโทก, 2555; บัณฑิตา ชำนาญกิจ, 2556; ประเวศ วะสี, 2541, น.27-28; ปวีณา งามประภาสสม และคณะ, 2559; พิชชา บัวแย้ม และคณะ, 2560; พิมพ์ฉัฐภักดิ์ บุญช่วย, 2555; วรุณี โรมรัตนพันธ์, 2548, น.31; สถาบันพระปกเกล้า, 2554, น.7; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; สุวิทย์ คงสงค์, 2562; อนек นาคบุตร, 2545, น.71; อมรา พงศาพิชญ์, 2543, น.37; อัมมาร สยามวาลา, 2544, น.92; อานันท์ กาญจนพันธ์, 2541, น.82; อุไรวรรณ เมะบ้าน, 2563; Bourdieu, 1992, p.5; Cohen & Prusak, 2001, p.4; Coleman, 1998, p.98; Fukuyama, 2000, p.3; World Bank, 2004, p.7; Grootaert & Basielaer, 2002, p.2; World Bank, 2004, p.3)

4) มนุษย์ (Human) ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดก็ตาม เช่น เป็นผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หรือสมาชิกในชุมชนตาม เป็นผู้ที่มีศักยภาพ ความรู้ ความสามารถ มีบทบาทและความสำคัญต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมในชุมชนนั้น ๆ (กุลธิดา รัตนโกศล, 2558; จันทนา สุ่มทา, 2557; ชนันภรณ์ อารีกุล, 2556; นิตยา ปรุกระโทก, 2555; นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2541, น.6; ประเวศ วะสี, 2541, น.27-28; ปวีณา งามประภาสสม และคณะ, 2559; ปาน กิมปี, 2540, น.52; พิชชา บัวแย้ม และคณะ, 2560; สถาบันพระปกเกล้า, 2554, น.7; อมรา พงศาพิชญ์, 2543, น.37; อัมมาร สยามวาลา, 2544, น.92; อุไรวรรณ เมะบ้าน, 2563)

5) เครือข่ายทางสังคม (Social Network) หรือ สถาบัน (Institutional) ในประเด็นนี้ ทูทางสังคม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม หรือ เครือข่ายในสังคม อย่างเป็นทางการ หรือ ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม สถาบัน กองทุน ภาควิชาเครือข่าย ซึ่งการเป็นเครือข่ายทางสังคมทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสถาบัน หรือ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และเกิดมูลค่าของการทำงานเป็นเครือข่ายจากการสนับสนุนของบุคคล หรือ องค์กรภายนอก ที่มีต่อชุมชน นอกจากนี้ การรวมกลุ่ม การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย หรือสถาบันทางสังคมนี้ ยังทำให้เกิดการสร้างแบบแผนหรือบรรทัดฐานการปฏิบัติร่วมกันอีกด้วย (จันทนา สุ่มทา, 2557; จิตติ วิลัยพรหม, 2557; ชนันภรณ์ อารีกุล, 2556; นิตยา ปฐกระโทก, 2555; นิรันดร คำนุ, 2565; บัณฑิตา ชำนาญกิจ, 2556; ปาน กิมปี, 2540, น.52; พิชชา บัวแยม และคณะ, 2560; พิมพ์ฉัตรภักดิ์ บุญช่วย, 2555; ภาวิณี เอี่ยมตระกูล, 2558; วรุติ โรมรัตนพันธ์, 2548, น.31; สถาบันพระปกเกล้า, 2554, น.7; อเนก นาคบุตร, 2545, น.71; อมรา พงศาพิชญ์, 2543, น.37; อุไรวรรณ แมะบ้าน, 2563; Bourdieu & Wacquant, 1992, p.35; Bourdieu, 1992, p.5; Grootaert & Basielaer, 2002, p.2; Jacobs, 1961, p.138; Putnam, 1994, p.25; World Bank, 2004, p.3)

2.1.2.2 หน้าที่และประโยชน์ของทุนทางสังคม

ตามแนวคิดของ Putnam สามารถจำแนกทุนทางสังคม ได้ 3 ประการ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่ หรือประโยชน์ทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน ดังนี้ (Putnam, 2000, pp.22-23)

1) ทุนผูกพันทางสังคม (Bonding Social Capital) หมายถึง ความผูกพันระหว่างคนที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์เดียวกันหรือมีปัญหาาร่วมกัน เช่น คนในครอบครัวเดียวกันหรือเพื่อนสนิท กล่าวได้ว่าเป็นความผูกพันจากภายใน (Inward Looking) ซึ่งความผูกพันเช่นนี้จะเป็ประโยชน์ต่อการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ เมื่อคนหนึ่งได้รับผลประโยชน์ก็เท่ากับอีกคนหนึ่งได้รับผลประโยชน์เช่นกัน และในทางตรงกันข้าม หากคนหนึ่งเสียผลประโยชน์ก็เท่ากับคนในกลุ่มเสียผลประโยชน์เช่นกัน หรือกล่าวอีกนัยคือการได้และการเสียผลประโยชน์เท่ากัน

2) ทุนสะพานเชื่อมต่อทางสังคม (Bridging Social Capital) หมายถึง การรวมตัวการเชื่อมกันของคนที่มีความใกล้ชิดกันแต่ไม่มากเท่ากับทุนผูกพันทางสังคม ทั้งนี้เป็นความผูกพันที่พิจารณาจากภายนอก (Outward Looking) เช่น มิตรภาพระหว่างเพื่อนร่วมงาน หรือผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการเชื่อมต่อเพื่อการใช้ประโยชน์ของทรัพย์สิน การกระจายข้อมูลข่าวสารในวงที่กว้างขึ้น

3) **ทุนเชื่อมโยงทางสังคม (Linking Social Capital)** หมายถึง การเชื่อมโยงที่แผ่กระจายไปในกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นความผูกพันที่พิจารณาจากภายนอก เช่น เดียวกันกับทุนสะพานเชื่อมต่อทางสังคม แต่มีวงที่กว้างมากกว่า โดยเป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม หรือ ชุมชน โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

Subramanian, S.V., Lochner, K.A., & Kawachi, I. (2003) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมโดยจำแนกตามระดับ ดังนี้

1) **ทุนทางสังคมระดับมหภาค (Macro Social Capital)** ทุนทางสังคมในระดับมหภาคนั้นจะครอบคลุมบริบทขององค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างแบบเป็นทางการ อาทิ รูปแบบของการปกครอง แนวทางการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ระบบความคิด ความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎหมาย ระดับของการกระจายอำนาจ และระดับการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย

2) **ทุนทางสังคมระดับจุลภาค (Micro Social Capital)** ทุนทางสังคมในระดับจุลภาคนั้นถือเป็นศักยภาพของการรวมตัวกันขององค์กรในแนวนอน รวมทั้งเครือข่ายในการพัฒนา ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสาระหรือวิถีคิด ความเข้าใจ และการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของประชาชน (Cognitive) และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง (Structural) ซึ่งจะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสาระหรือวิธีการคิดนั้นเป็นสิ่งที่จับต้องได้ยากเพราะจะอยู่ในรูปแบบของการให้คุณค่า (Values) ความเชื่อ (Beliefs) ทศนคติ (Attitudes) พฤติกรรม (Behavior) และบรรทัดฐานของสังคม (Social Norms) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้คุณค่า ซึ่งจะประกอบไปด้วยเรื่องของความไว้วางใจ (Trust) ความสามัคคี (Solidarity) และการตอบแทนกัน (Reciprocity) คุณค่าเหล่านี้ถือเป็นค่านิยมร่วมระหว่างสมาชิกภายในชุมชน และถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ส่วนรวมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดียิ่งขึ้น

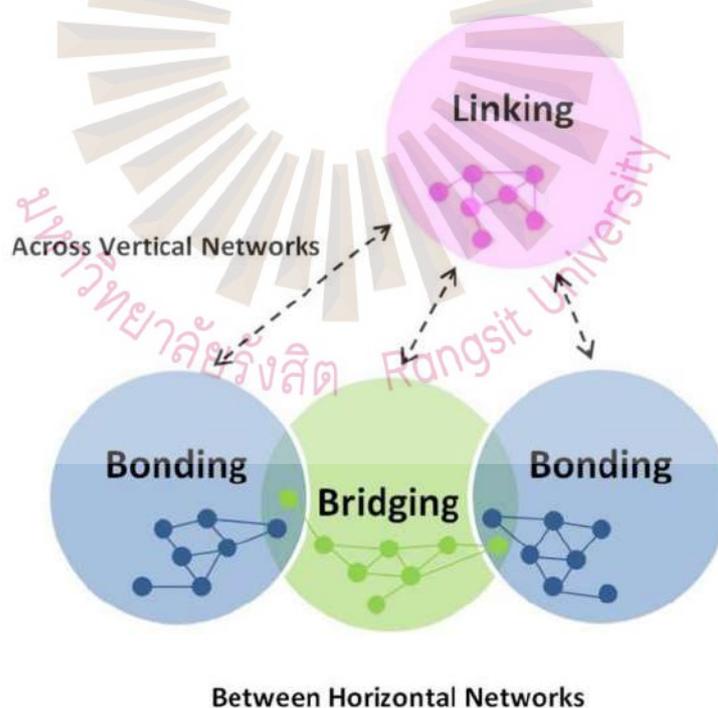
2.1.2.3 บทบาทของทุนทางสังคม

Halpern (2005, pp.1-2) อธิบายว่า แนวคิดทุนทางสังคมนั้นสามารถนำไปใช้ได้หลายบริบทเนื่องจากความน่าสนใจของแนวคิดดังกล่าว และด้วยการประยุกต์เข้ากับแนวคิดในศาสตร์ต่าง ๆ ทั้ง สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์การแพทย์ และเทคโนโลยี ซึ่งในทางวิชาการแล้วแนวคิดทุนทางสังคมอาจนำมาใช้ในการศึกษาได้เป็น 2 มิติ ได้แก่

1) แนวคิดทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่มีที่มาจากความคิดทางการเมืองตามยุคสมัยที่อ้างถึงความสำคัญของสังคมและให้ความรู้สึกในเชิงเศรษฐกิจ (Hard-nosed Economic Feel) สะท้อนให้เห็นว่าตัวแบบการพัฒนาที่ประยุกต์เอาการตลาดมาใช้ในหลายส่วนของโลกที่มุ่งสู่ทุนนิยมนั้น ประเด็นทุนทางสังคมเป็นตัวแปรที่ขาดหายไปซึ่งนักเศรษฐศาสตร์เคยได้มองข้าม

2) แนวคิดทุนทางสังคมนั้นก่อให้เกิดงานวิจัย บทความทางวิชาการเป็นจำนวนมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและคุณภาพของเครือข่ายของบุคคลในสังคมที่มีความแตกต่างกัน แต่ส่งผลต่อผลิตผลสำคัญของสังคมโดยรวม ทั้งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การสาธารณสุข อาชญากรรม ซึ่งนักวิจัยพบว่ามีความเกี่ยวเนื่องบางอย่างที่อยู่บนพื้นฐานเดียวกัน

ในขณะที่ Laycock and Mitchell (2019) ได้สรุปลักษณะการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของทุนทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam โดยพยายามแสดงให้เห็นถึงการที่ทุนทางสังคมจัดการความสัมพันธ์โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายของกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมทั้งที่อยู่ในระนาบเดียวกัน หรือที่อยู่ต่างระดับให้ในรูปแบบต่าง ๆ ผ่าน 3 แนวทาง ได้แก่ การยึดโยง (Bonding) เชื่อมต่อ (Bridging) และการเชื่อมโยง (Linking) ดังรูปที่ 2.1

รูปที่ 2.1 ลักษณะการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของทุนทางสังคม

ที่มา : Laycock & Mitchell, 2019, p.8

นอกจากนี้ จากการศึกษางานวิจัยระหว่างปี พ.ศ. 2555-2565 ผู้วิจัยสามารถสรุป วัตถุประสงค์ รูปแบบหรือวิธีการ และกลไกการใช้ประโยชน์ โดยจำแนกออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้ (กุลธิดา รัตนโกศล, 2558; ขวัญญา สุขคร และคณะ, 2562; จิรพรรณ นฤภัทร, 2559; ชนันภรณ์ อารีกุล, 2556; นิชภา โมราลบ และธนพร บัวรอด, 2561; นิตยา ปฐกระโทก, 2555; นิรันดร คำนุ, 2565; นิสรา ใจซื่อ, 2560; สุเทพ คำเมฆ, 2559; ปวีณา งามประภาสม และคณะ, 2559; พลัฎฐ์ อำไพ, 2556; เรไร สร้อยระย้า, 2556; ศ.ศิริชัย นาคอุดม, ธนกฤต ยอดอุดม, และเพ็ญพิศ ศรีประเสริฐ, 2563; สุเทพ คำเมฆ, 2559; อรรรณ แซ่ว่าง, 2563; อุไรวรรณ เมะบ้าน, 2563)

ตารางที่ 2.1 บทบาทของทุนทางสังคม

ระดับ	วัตถุประสงค์	รูปแบบ/วิธีการ	กลไกการขับเคลื่อน
ปัจเจกบุคคล	เพื่อการพัฒนาตนเองและการสืบทอดความรู้	การเรียนรู้ คือ การถ่ายทอดหรือการให้ข้อมูล ความรู้ และภูมิปัญญาผ่านการบอกเล่า การฝึกอบรม การศึกษา หรือการสัมมนา เป็นต้น	ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น
กลุ่มภายในชุมชน	เพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพร่วมกัน	เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ คือ การเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการทำงานตั้งแต่การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) จนถึง การแก้ไขและปรับปรุงการดำเนินงาน (Act)	ความไว้วางใจกัน การมีส่วนร่วม และความรู้สึกร่วมกัน
เครือข่ายทางสังคม	เพื่อการต่อยอดขยายผลให้เกิดความร่วมมือในวงกว้าง	การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ คือ การยึดโยง (Bonding) สมาชิกในชุมชนเข้าด้วยกันผ่านความเป็นครอบครัวและความเป็นเพื่อนบ้าน การเชื่อมต่อ (Bridging) การรวมตัว การเชื่อมกันของคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน และ การเชื่อม โยง (Linking) การเชื่อม โยงระหว่างกลุ่ม ชุมชน หรือกลุ่มความ	ความไว้วางใจกัน การมีส่วนร่วม และความรู้สึกร่วมกัน สำนักของ การพึ่งพาอาศัยเพื่อรับผลประโยชน์ร่วม การติดต่อประสานงาน การบริหารจัดการ

ตารางที่ 2.1 บทบาทของทุนทางสังคม (ต่อ)

ระดับ	วัตถุประสงค์	รูปแบบ/วิธีการ	กลไกการขับเคลื่อน
		ร่วมมือต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรม รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือขึ้นมาใหม่	การสนับสนุนจากภายนอก

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย, 2566

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า บทบาทของทุนทางสังคมสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่มภายในชุมชน และระดับเครือข่ายทางสังคม โดยบทบาทของทุนทางสังคมในระดับปัจเจกบุคคล และระดับกลุ่มภายในชุมชนนั้น มีรูปแบบหรือวิธีการในการปฏิบัติงานที่ให้ความสำคัญกับการสืบทอดความรู้ การพัฒนาศักยภาพ และการสร้างความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วมกันของผู้คน ผ่านการอบรมสั่งสอนด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมถึง การเปิดโอกาสให้เรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมและการลงมือปฏิบัติ ซึ่งเป็นวิธีการที่เป็นรูปธรรมชัดเจนกว่า บทบาทในระดับเครือข่ายทางสังคม แม้ว่าบทบาทของทุนทางสังคมในระดับเครือข่ายทางสังคมจะเป็นการปฏิบัติที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการต่อขยายผลให้เกิดความร่วมมือในวงกว้าง ใน 3 รูปแบบ คือ การยึดโยง (Bonding) การเชื่อมต่อ (Bridging) และเชื่อม โยง (Linking) แต่ในการนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงหรือในทางปฏิบัติ กลับยังไม่มีวิธีการที่เห็นได้เป็นรูปธรรม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาวิจัยในส่วนนี้ ข้อค้นพบที่ได้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและการปฏิบัติการของชุมชนต่อไปได้

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise)

2.1.3.1 ความเป็นมาและความหมายของ

...community enterprises - provides an alternative mechanism for corporations to behave in socially responsible ways. Community enterprises are distinguished from other third sector organisations by their generation of income through trading, rather than philanthropy and/or government subsidy, to finance their social goals. (Tracey, Phillips, & Haugh, 2005, p.328)

Tracey et al. (2005, p.328) ได้กล่าวถึงวิสาหกิจชุมชนไว้ว่าวิสาหกิจชุมชน เป็นกลไกทางเลือกสำหรับกลุ่มความร่วมมือต่างๆ ในการปฏิบัติตนอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม วิสาหกิจชุมชนมีความแตกต่างจากองค์กรภาคส่วนที่สามอื่น ๆ (หรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการช่วยเหลือตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเพื่อสังคม) ที่มีการสร้างรายได้ผ่านการขายสินค้า แทนการรับเงินบริจาคจากการกุศลและ/หรือเงินอุดหนุนจากรัฐบาล เพื่อนำไปใช้เป็นทุนในการบรรลุเป้าหมายทางสังคม

Bailey (2012, pp.1-35) อธิบายว่า วิสาหกิจชุมชนมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาชุมชน ในช่วงทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 ในสหราชอาณาจักร การดำเนินการของชุมชนส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การตระหนักรู้ที่เพิ่มขึ้นว่าสวัสดิการรวมถึงแผนการพัฒนาจากรัฐไม่ได้จัดความยากจน และอาจจะทำให้ชุมชนเสียประโยชน์ เช่น พื้นที่พักอาศัยในตัวเมืองมีความเสี่ยงที่จะถูกรื้อถอนจากแผนการพัฒนาใหม่ หรือ การเวนคืนที่ดินเพื่อการสร้างทางด่วนผ่านเมือง จึงนำไปสู่การต่อต้านและปฏิเสธที่จะยอมรับการวางแผนแทรกแซงจากหน่วยงานภาครัฐ นำไปสู่การจัดตั้ง “มูลนิธิพัฒนาชุมชน หรือ Community Development Trusts (CDT)” ขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบแรก ซึ่งต่อมาวิสาหกิจชุมชนประกอบด้วยองค์กรที่มีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งดำเนินการในทุกระดับทั้งในเขตเมืองและชนบท ต่อมา Thake (1995 as cited in Bailey, 2012, pp.1-35) ได้เสนอแนวคิดที่ว่าวิสาหกิจชุมชนสามารถมีส่วนร่วมสนับสนุนที่สำคัญต่อการฟื้นฟูชุมชนได้โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรอื่น ๆ ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวสามารถเป็นส่วนสำคัญในการวางแผนเพื่อการฟื้นฟูและขับเคลื่อนเศรษฐกิจทั้งในระดับเมืองและระดับภูมิภาคด้วยเช่นกัน

การส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นความพยายามของภาครัฐเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับชุมชน หรือ วิสาหกิจชุมชน ซึ่งถือว่าไม่ใช่เรื่องใหม่ของประเทศไทย ซึ่งก่อนหน้านี้อาจมีการกล่าวถึง โดยใช้คำเรียกที่แตกต่างกันไป เช่น “อุตสาหกรรมชุมชน” “ธุรกิจชุมชน” และ “ระบบสหกรณ์” สำหรับ “วิสาหกิจชุมชน” เป็นการรวมตัวกันเพื่อประกอบธุรกิจในระดับรากหญ้าอยู่มากมาย ซึ่งเป็นธุรกิจที่ยังมีขนาดไม่ถึงวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม (SME) หรือสหกรณ์ แต่เป็นธุรกิจที่เริ่มต้นด้วยการทำกิจการพื้นฐานขนาดเล็กที่ใช้เทคโนโลยีอย่างง่าย ไม่ซับซ้อนเพื่อบริโภคในท้องถิ่นและตลาดชุมชนก่อน เมื่อได้สั่งสมความรู้และฝึกฝนจนเกิดทักษะและความชำนาญ พร้อมกับได้เรียนรู้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกและความต้องการของตลาดที่กว้างขึ้น จึงค่อยพัฒนาไปสู่กิจการระดับก้าวหน้าที่ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการควบคุมการผลิตเพื่อให้ได้คุณภาพได้มาตรฐาน และพร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้า (กระทรวงเกษตรและ

สหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร, 2557; สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2567; ทศพร แก้วขวัญไกร, 2560)

การดำรงอยู่ของวิสาหกิจชุมชน สามารถช่วยเหลือเศรษฐกิจของประเทศได้ในระดับหนึ่ง แต่การดำเนินงานธุรกิจในระดับนี้ยังมีปัญหาที่ประสบอยู่ คือ 1) ไม่เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานรัฐหรือเอกชนอื่น ๆ เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับ 2) การสนับสนุนจากภาครัฐไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริง เนื่องจากข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย และความต้องการไม่ชัดเจน รัฐบาลจึงกำหนดให้มีการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เป็นกฎหมายฉบับแรกเพื่อรองรับการประกอบการวิสาหกิจชุมชน โดยได้กำหนดนิยามของวิสาหกิจชุมชนไว้ว่า

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นรูปนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่ เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548)

ภายใต้พระราชบัญญัตินี้ ยังได้กำหนดแนวทางและมาตรการในการส่งเสริมช่วยเหลือ และสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มกัน เพื่อจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนซึ่งเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนและเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ต่อไป โดยเฉพาะการรวมกลุ่มของชุมชนในช่วงเริ่มต้น ซึ่งอยู่ในระดับที่ยังไม่พร้อมจะเข้าแข่งขันทางการค้า ให้ได้รับการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ประกอบการของหน่วยธุรกิจที่สูงขึ้น นอกจากนี้ พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 ยังมีการกำหนดให้จัดตั้งคณะกรรมการที่มีหน้าที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548, และ คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2567)

1) คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีหรือรองนายกรัฐมนตรีที่ได้รับการมอบหมายจากนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ กรรมการจากส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 13 คน กรรมการผู้แทนวิสาหกิจชุมชน จำนวน 10 คน กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน และมีอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นกรรมการและเลขานุการ มีอำนาจในการเสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับนโยบาย มาตรการ และแผนการพัฒนาและ

ส่งเสริมกิจการวิสาหกิจชุมชน ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้การช่วยเหลือ การสนับสนุน หรือคำชี้แนะในการดำเนินงาน รวมถึงการสนับสนุนการศึกษาวิจัยเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการดำเนินงาน เพื่อส่งเสริมให้กิจการวิสาหกิจชุมชนมีเอกภาพและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2) คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครหรือรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครที่ได้รับมอบหมายเป็นประธาน กรรมการ ปลัดกรุงเทพมหานคร ผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 8 คน ผู้แทนผู้ดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร จำนวน 6 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน เป็นกรรมการ และมีเกษตรจังหวัด เป็นกรรมการและเลขานุการ

3) คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัด ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดหรือรองผู้ว่าราชการจังหวัดที่ได้รับมอบหมายเป็นประธานกรรมการ ปลัดจังหวัด นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด พัฒนาการจังหวัด พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด พาณิชย์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัดผู้แทนกรมสรรพากร ผู้แทนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ผู้แทนธนาคารออมสิน เป็นกรรมการ ผู้แทนผู้ดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนั้น จำนวน 6 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน เป็นกรรมการ และมีเกษตรจังหวัด เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการทั้ง 3 ชุด ที่ถูกจัดตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 เป็นกลไกในการผลักดันและส่งเสริมการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่ระดับชาติไปจนถึงระดับจังหวัด โดยเฉพาะการส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนดำเนินการจดทะเบียนต่อกรมส่งเสริมการเกษตร โดยการให้สิทธิ์เพื่อให้การดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชนมีเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ ภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2562 ยังได้มีปรับปรุงแนวทางส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนโดยการกำหนดให้มีการจัดทำข้อมูลสถิติเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนรวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการประกอบการของวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำไปใช้สำหรับการให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนให้สามารถเติบโตอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนมีการพัฒนาให้มีศักยภาพในการดำเนินงานมากยิ่งขึ้น (สุนทร คุณชัยมั่ง, 2561; พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548; พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2), 2562)

2.1.3.2 การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนเป็นการประกอบการโดยคนในชุมชนร่วมมือกัน ใช้หลักการคิดเอง ตัดสินใจเอง ลงมือทำเอง บริหารจัดการด้วยตนเอง ฝ่ายราชการเป็นเพียงผู้ประสาน และให้การสนับสนุน ส่งเสริม แนะนำตลอดจนให้การศึกษอบรมให้ความรู้แก่ชุมชน กำหนดทิศทางของชุมชน กำหนดแผนงาน โครงการ หรือธุรกิจอุตสาหกรรมที่จะดำเนินการ ตลอดจนรูปแบบและ

วิธีการดำเนินการ เพื่อการผลิต การแปรรูป การจัดการทรัพยากร การจัดการตลาด และการจัดการทุน ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองและความพอเพียงของครอบครัวและชุมชน โดยทุนของชุมชนไม่ได้หมายถึงเพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทาง วัฒนธรรม ทุนทางสังคม หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่เป็น น้องที่ไว้ใจกัน ซึ่งวิสาหกิจชุมชนเน้นการช่วยเหลือแบ่งปันกัน มากกว่าการแข่งขัน วิสาหกิจชุมชน จึงเป็นหน่วยที่ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ไม่แตกแยกแบ่งพวก และไม่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ ของตนและพวกพ้อง (คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2567; เสรี พงศ์พิศ และ สุภาส จันทรหงส์, 2549; เสรี พงศ์พิศ, 2552)

นอกจากนี้ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนยังอาจจำแนกตามเป้าหมายของการ ผลิตได้เช่นกัน โดยสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) ระดับพื้นฐาน หรือ ระดับครอบครัว เป็นระดับปฐมภูมิของการผลิตที่เกิดการ ผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์อย่างง่ายในการบริโภคของคนในครอบครัว เช่น การถนอมอาหารในการ บริโภคเพื่อไว้ในช่วงฤดูกาลอื่น ๆ ในรอบปี วิสาหกิจชุมชนในระดับนี้มีเป้าหมายหลัก คือ การผลิต เพื่อการอุปโภค บริโภค มุ่งเน้นการลดรายจ่าย การประหยัดคอคอม ตอบสนองความจำเป็นขั้น พื้นฐานของครัวเรือน เพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอก วิสาหกิจชุมชนขั้นพื้นฐานต้องอาศัยกลุ่มผู้นำ และกระบวนการกลุ่ม โครงสร้างการบริหารองค์กร กฎระเบียบ กติกา เงื่อนไขการกำหนดทิศทาง และแผนพัฒนา การมีส่วนร่วม ความรู้อาชีพตามประเภทของกิจการบัญชี การบริหารทุนสร้าง เครือข่าย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระดับชุมชนในเรื่องข้อมูล ข่าวสาร วัตถุประสงค์ การกระจายสินค้า และการตลาด

2) ระดับพัฒนา หรือระดับชุมชน เป็นระดับทุติยภูมิของการผลิตสินค้าและบริการ เกิดจากการผลิตสินค้าในระดับครอบครัวที่มีสินค้าส่วนเกิน จึงสามารถนำมาแลกเปลี่ยนภายใน ชุมชน ซึ่งในแต่ละครอบครัวมีจำเป็นต้องผลิตสินค้าให้ครบทุกอย่าง เพียงแต่นำสินค้าที่ผลิตที่เห็นว่า มีทักษะในการแปรรูปก็นำมาแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน ผ่านตลาดชุมชน ภายใต้เงื่อนไขการ แลกเปลี่ยนหรือซื้อขายอย่างเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกันระหว่างภายในชุมชน ทำให้เกิดการผลิตสินค้าใน ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพต่อการบริโภคอย่างยั่งยืน เป็นวิสาหกิจชุมชนที่ยังคงมี เป้าหมายการประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิตหรือการให้บริการเพื่อการลดรายจ่าย และเมื่อมีส่วน เหลือที่สามารถนำไปแบ่งปัน และเปลี่ยนหรือจำหน่ายให้เกิดรายได้เพิ่ม หรือมีทุนเพิ่มในการ ประกอบการอันนำไปสู่การกินคืออยู่ดีของครัวเรือน ชุมชนและระหว่างชุมชน

3) ระดับก้าวหน้า หรือ ระดับเครือข่ายของชุมชน เป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการ ประกอบการทั้งภาคการผลิตและการบริการ และยกระดับการผลิตสินค้าและบริการในแต่ละชุมชน

ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะมาสร้างความสัมพันธ์โดยการรวมกลุ่มกับเครือข่ายของชุมชนอื่น ๆ ที่มีลักษณะสินค้าและบริการเหมือนกันหรือใกล้เคียง เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้ พัฒนาวิธีการหรือกระบวนการผลิตสินค้าและบริการในแต่ละชุมชน และสามารถนำกลับไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตน อีกทั้งต้องการสร้างระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองให้เป็นระบบเศรษฐกิจมหภาค มุ่งการเพิ่มรายได้ไปสู่การขยายการลงทุน ลดการนำเข้าเพิ่มการส่งออกของผลิตภัณฑ์ ขยายกิจการ สามารถจัดสรรผลกำไรเพื่อสวัสดิการของชุมชนหรือเพื่อกิจการสาธารณประโยชน์ ให้เกิดการกินดีอยู่ดีของครัวเรือน ชุมชน ขยายไปถึงระหว่างชุมชนและนำไปสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป (กัญญามน อินหว่าง และคณะ, 2554; ทศพร แก้วขวัญไกร, 2560)

ดังนั้น วิสาหกิจชุมชน จึงเป็นการรวมตัวกันเพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนทั้งในรูปนิติบุคคลในรูปแบบต่าง ๆ หรือไม่เป็นนิติบุคคล โดยเป็นการใช้ประโยชน์จากทุนภายในชุมชนในการดำเนินงาน ซึ่งเริ่มจากวิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐานที่มีเป้าหมายเพื่อการสร้างรายได้ ลดรายจ่ายเพื่อการพึ่งพาตนเอง ก่อนที่จะพัฒนากิจการให้เติบโตขึ้น สามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้น มีส่วนเหลือที่สามารถนำไปแบ่งปันทำให้เกิดการกินดีอยู่ดี สามารถค่อย ๆ ขยายการลงทุน ขยายกิจการ มีผลกำไรเพิ่มขึ้นจนสามารถแบ่งปันผลกำไรเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลในกิจการสาธารณประโยชน์ได้ ให้ชุมชน ซึ่งนอกจากครัวเรือนจะสามารถพึ่งพาตนเองได้ ชุมชน และระหว่างชุมชนก็ยังได้รับประโยชน์ด้วยกัน

2.1.3.3 ลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

กัญญามน อินหว่าง และคณะ (2554) ได้อธิบายถึงลักษณะที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชน 7 ประการไว้ ดังนี้

1) ชุมชนเป็นเจ้าของกิจการเอง แต่อย่างไรก็ดี คนนอกอาจมีส่วนร่วมโดยอาจมีการถือหุ้นได้เพื่อการมีส่วนร่วม ร่วมมือ และให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นใหญ่ทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจ

2) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ซึ่งอาจจะนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้แต่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด

3) ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญา หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมเกิดมีความเชื่อมั่นในตัวเองก็จะริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้โดยไม่เอาแต่เลียนแบบหรือแสวงหาสูตรสำเร็จ

4) มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานทุนที่สำคัญ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปรับประยุกต์ให้ทันสมัย ผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากลหรือจากที่อื่น

5) มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ไม่ใช่ทำแบบโครงการเดี่ยว คล้ายกับปลูกพืชเดี่ยว แต่เป็นการทำแบบวนเกษตร คือ มีหลาย ๆ กิจกรรมประสานผนึกพลัง (Synergy) และเกื้อกูลกัน (Cluster)

6) มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจหลักการเรียนรู้ คือ หัวใจของกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีแต่การเล่นแบบ การหาสูตรสำเร็จโดยไม่มีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีวิสาหกิจชุมชนบนฐานความรู้ แต่บนฐานความรู้สึกความอยากความต้องการ ตามที่สื่อในสังคมกระตุ้นให้เกิด ทำให้ความอยากกลายเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตไปหมด

7) มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย การพึ่งตนเองคือเป้าหมายอันดับแรกและสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน ถ้าหากพลาดเป้าหมายนี้คือพลาดเป้า วิสาหกิจชุมชนจะกลายเป็นธุรกิจที่มีเป้าหมายที่กำไรก่อนที่จะคิดทำให้รอด ไม่พัฒนาเป็นขั้นเป็นตอนให้เกิดความมั่นคงก่อนที่จะก้าวไปพัฒนาธุรกิจ

ในขณะที่ เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2544) ได้อธิบายว่า วิสาหกิจชุมชนมีองค์ประกอบที่เกิดจากการเชื่อมโยงกิจกรรมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ 4 กลุ่ม คือ

1) การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตของชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จากการผลิตทางการเกษตร เพื่อการพึ่งตนเองและเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรขององค์กร ชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชน

2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์เครื่องดื่ມเพื่อสุขภาพ ไวน์ผลไม้พื้นบ้าน การแปรรูปพืชผักผลไม้พื้นบ้านรูปแบบต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรแหล่งท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน ผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น

3) การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองขององค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ อาหารและยาสมุนไพร

4) การพัฒนาระบบตลาด การบริการและสวัสดิการชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ลาน (ตลาด) ชุมชน ศูนย์สุขภาพพื้นบ้าน

ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์ (2548) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบวิสาหกิจชุมชนไว้จำนวน

4 ข้อ ดังนี้

1) การเรียนรู้ คือ หัวใจของการประกอบการ เพราะความรู้คือปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้การประกอบการเป็นทุนทางปัญญาที่มีคุณค่ามากที่สุด และเป็นหลักประกันความสำเร็จและความยั่งยืนการเรียนรู้ดังกล่าวไม่แสวงหาแต่เพียงสูตรสำเร็จ แต่แสวงหาความรู้ใหม่ให้เป็นรากฐานของการสร้างนวัตกรรมซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของวิสาหกิจชุมชน

2) การพึ่งตนเอง คือ ความเป็นอิสระในการตัดสินใจ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานสำคัญของตนเอง การจัดการชุมชนและทรัพยากรโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้สากล เพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความจำเป็นขั้นพื้นฐานของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ความรู้และคุณธรรม เหตุผลและจิตวิญญาณของท้องถิ่น ซึ่งถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ทำให้คนสามารถจัดการชีวิต จัดการชุมชนและจัดการทรัพยากรในยุคสมัยและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ช่วยให้บรรพบุรุษจนถึงลูกหลานดำรงอยู่ได้ถึงทุกวันนี้

4) ทุนชุมชน คือ ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากร ผลผลิต และทุนทางสังคมหรือความเชื่อบรรทัดฐานทางสังคม ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาร่วมเป็นรากฐานความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ ความเป็นที่พึ่งของผู้อื่นในชุมชน

จากแนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเป็นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเอง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน หรือระหว่างชุมชน โดยเป็นการใช้ประโยชน์จากทุนภายในชุมชน ซึ่งครอบคลุมทั้งความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากร ผลผลิต ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคม ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สืบทอดกัน รวมถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน มาใช้เพื่อการผลิตและตอบสนองความต้องการภายในครอบครัว หรือชุมชน เพื่อลดรายจ่าย เมื่อมีเหลือจึงนำไปสู่การสร้างรายได้เพิ่ม และเมื่อมีรายได้จำนวนมากจึงนำไปสู่การจัดสรรผลประโยชน์ภายในและภายนอกชุมชนต่อไป อาจกล่าวได้ว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นหน่วยการผลิตที่มีการนำทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินธุรกิจ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนนั้นจำเป็นต้องพิจารณาถึงศักยภาพพื้นฐานของแต่ละชุมชน และพัฒนาส่งเสริมการดำเนินงานนอกจากจะต้องให้สอดคล้องไปตามบริบทของชุมชน ทั้งทรัพยากร ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนแล้ว ยังต้องคำนึงถึงความต้องการของ

แต่ละชุมชนด้วยจึงจะสามารถสร้างวิสาหกิจชุมชนที่สามารถดึงเอาศักยภาพภายในชุมชนออกมาใช้ประโยชน์ได้สูงสุด

นอกจากนี้ การที่ภาครัฐมีการส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีขอบเขตการดำเนินงานที่กว้างขึ้น จากเดิมที่วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีขอบเขตการดำเนินงานเฉพาะตลาดภายในชุมชน แต่เมื่อมีการส่งเสริมการดำเนินงานจากหน่วยงานภาครัฐ ผ่านคณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในระดับต่าง ๆ จึงทำให้วิสาหกิจชุมชนได้รับความช่วยเหลือในหลายรูปแบบ ทั้งการให้ความรู้ การให้งบประมาณส่งเสริมการดำเนินงาน รวมถึงการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างวิสาหกิจชุมชนภายในและภายนอกท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ส่งผลให้ขอบเขตการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนขยายออกไป โดยมีเป้าหมายการดำเนินงานป็นตลาดภายนอกชุมชนเพิ่มขึ้น เมื่อวิสาหกิจชุมชนมีศักยภาพมากขึ้น ก็สามารถส่งผลต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจรากฐานของสังคมให้มีความเข้มแข็งได้มากขึ้นเช่นกัน

2.1.4 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism - CBT)

2.1.4.1 ความเป็นมาและความหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT จะมุ่งเน้นไปที่ชุมชนหรือสถานที่ที่มีการสร้างและบำรุงรักษาโดยชุมชนเอง จึงเรียกว่า “Community-Based Tourism” (การท่องเที่ยวโดยชุมชน) หรือ “Community-Based Ecotourism” (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยใช้ชุมชน) CBT ในประเทศไทยเกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 1990 โดยได้พัฒนามาจากแนวคิด “การท่องเที่ยวโดยคนท้องถิ่นเพื่อคนท้องถิ่น (Tourism by the local people for the local people)” ภายใต้แนวคิดนี้ คนในท้องถิ่นจะเป็นผู้ตัดสินใจวางแผนการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวของตนเองที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน และได้รับประโยชน์ด้วยตนเองอย่างเต็มที่ จึงนำไปสู่ความเข้าใจผิดในภายหลังที่ว่า CBT หมายถึง การท่องเที่ยวแบบหมู่บ้าน จำกัดเฉพาะการท่องเที่ยวในชนบทเท่านั้น แต่ความจริงแล้ว CBT เป็นการจัดการการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการ และสามารถครอบคลุมรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ตั้งแต่การท่องเที่ยวในชนบท การท่องเที่ยวในเมือง ไปจนถึงการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ CBT ยังเป็นการเสริมพลัง (Empower) ชุมชน เป็นกระบวนการที่คนในท้องถิ่นมีอำนาจในการยกระดับการดำรงชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น (Rungchavalnony, 2022)

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) (อพท., 2558) ได้ให้อธิบายว่า CBT คือ การท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์ และมีมาตรฐานก่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตที่ดี CBT ไม่ได้เกิดจากการตอบคำถามว่า ชุมชนจะได้ประโยชน์อย่างไรจากการท่องเที่ยว แต่เป็นการสร้างโจทย์ใหม่ว่า การท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนอย่างสร้างสรรค์ได้อย่างไร

2.1.4.2 ประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

CBT จะมุ่งเน้นไปที่ชุมชนหรือสถานที่ที่มีการสร้างและบำรุงรักษาโดยชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางในการท่องเที่ยวที่เน้นการเผยแพร่ประสบการณ์และวัฒนธรรมของชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางสังคมและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในพื้นที่นั้นๆ เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และ วัฒนธรรม ซึ่งชุมชนมีบทบาทในฐานะที่เป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแล ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการวางแผน จัดการ ดูแล และกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวเอง โดยอาจจะมีหน่วยงานภายนอกที่เป็นผู้ให้การสนับสนุน แต่คนในชุมชนถือเป็นเจ้าบ้านที่ส่งมอบกิจกรรมการท่องเที่ยว การบริการ และประสบการณ์การท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยว (อพท., 2558; Rungchavalnony, 2022)

องค์การองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. (2558) ได้กล่าวถึง ผลจาก CBT ไว้ดังนี้

การกระจายรายได้สู่ชุมชน – CBT ทำให้เกิดการตกลงคิดการร่วมกันในชุมชน จัดตั้งชมรมด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสร้างเครือข่ายที่เชื่อมโยงทั้งในและนอกชุมชน พร้อมกับมีการถอดบทเรียนการกระจายรายได้เพื่อเผยแพร่ให้ชุมชนอื่นๆ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะช่วยให้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกิดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง

1) การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน – CBT ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมพร้อมกับสร้างความตระหนัก เช่น ให้ความรู้ในการวางแผนจัดการขยะ เพราะสิ่งแวดล้อมในชุมชนถือเป็นปัจจัยสำคัญ หากต้องการสร้างบรรยากาศที่ดี ในการรองรับนักท่องเที่ยว จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

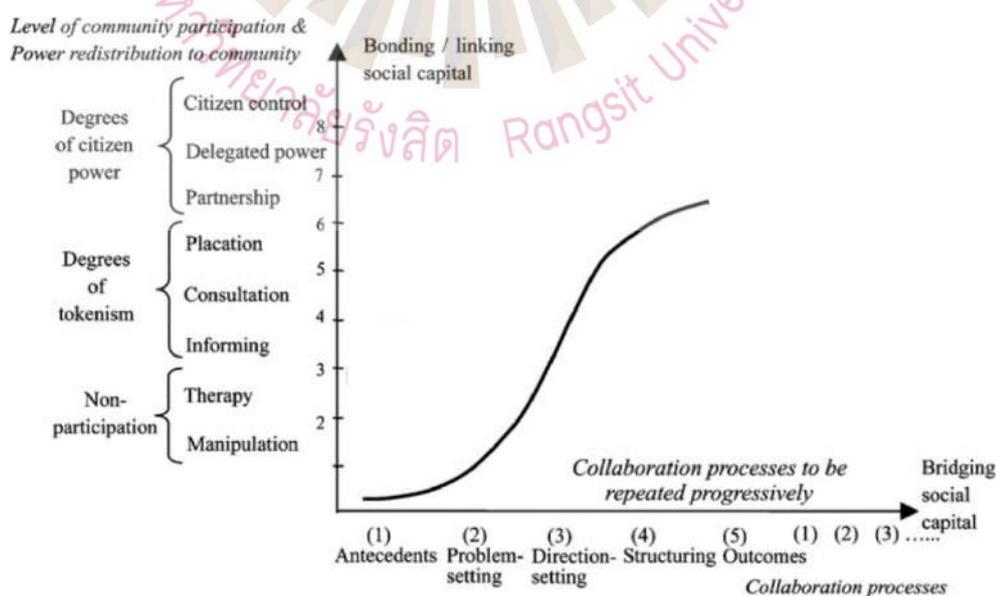
2) การสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น – CBT ทำให้เกิดการรวบรวม สร้างองค์ความรู้ เสริมสร้างศักยภาพคนในท้องถิ่น เชื่อมโยงกลุ่มคนท้องถิ่นต่าง ๆ ให้เข้มแข็ง และส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง คือวิธีที่จะช่วยให้คนกลุ่มต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอด วัฒนธรรมมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า CBT สามารถช่วยสร้างรายได้และโอกาสในการทำงานให้กับคนในชุมชน และยังช่วยสร้างการตระหนักและเปลี่ยนความคิดของชุมชนเกี่ยวกับความสำคัญของการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของตนเองได้อีกด้วย โดยมักจะมีการเชื่อมโยงกับกิจกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การเดินป่า การเป็นอาสาสมัครในโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติ หรือการศึกษา

วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นลักษณะของชุมชนนั้นๆ อีกทั้งยังสามารถช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ท่องเที่ยวด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า CBT ไม่ใช่เพียงธุรกิจการท่องเที่ยวที่มุ่งสร้างผลกำไรสูงสุดให้กับนักลงทุน แต่กลับให้ความสำคัญกับผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมมากกว่า CBT เกิดจากยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามารถขององค์กรชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม CBT ไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่สมบูรณ์แบบสำหรับการแก้ปัญหาหรือวิกฤติของ ในทางกลับกันหากใช้อย่างไม่ระมัดระวัง ขาดการบริหารจัดการและการวางแผนที่ดี CBT อาจทำให้เกิดปัญหาและนำมาซึ่งหายนะได้ (Suansri, 2003)

นอกจากนี้ CBT ยังช่วยให้เกิดการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งการยึดโยง (Bonding) สมาชิกในชุมชนเข้าด้วยกันผ่านความเป็นครอบครัวและความเป็นเพื่อนบ้าน การเชื่อมต่อ (Bridging) การรวมตัว การเชื่อมกันของคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน และ การเชื่อมโยง (Linking) การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม ชุมชน หรือกลุ่มความร่วมมือต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรม รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือขึ้นใหม่ ซึ่งการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมนี้จะเกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายอำนาจแก่ชุมชน รวมถึงกระบวนการทำงานร่วมกัน ซึ่ง Okazaki (2008) ได้แสดงให้เห็นถึงการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมผ่าน CBT ดังภาพที่..

รูปที่ 2.2 CBT กับการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

ที่มา : พัฒนาจาก Okazaki, 2008, p.513

จากรูปที่ 2.2 จะเห็นได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชน รวมถึงกระบวนการทำงานร่วมกันที่ประจักษ์ในการดำเนินงานของ CBT นั้นสามารถแสดงให้เห็นถึง พื้นฐานทุนทางสังคมที่แต่ละชุมชนมีอยู่ ซึ่งความสามารถในการที่จะการยึดโยง (Bonding) และการ เชื่อมโยง (Linking) ทุนทางสังคมภายในชุมชนขึ้นอยู่กับระดับการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ ของชุมชน ในขณะที่การเชื่อมต่อ (Bridging) ชุมชนกับกลุ่มความสัมพันธ์หรือกลุ่มผลประโยชน์ ภายนอกชุมชนจะสัมพันธ์กับกระบวนการทำงานร่วมกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการขับเคลื่อน CBT นั้น หากระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนสูงขึ้น รวมถึงชุมชนมี โอกาสในกระบวนการทำงานร่วมกันมากขึ้น จะทำให้การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งภายนอกและ ภายในชุมชนสูงขึ้น ดังนั้น CBT จึงเป็นพื้นที่ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของทุนทางสังคม ในการขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านการยึดโยง เชื่อมโยง และเชื่อมต่อทั้งภายในชุมชน และภายนอกชุมชน

2.1.4.2 หลักการทองเที่ยวโดยชุมชน

เพื่อให้การจัด CBT เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และมีแนวทางที่ชัดเจน อพท. จึงได้ อธิบายหลักการทองเที่ยวโดยชุมชนไว้ ดังนี้ (อพท., 2558)

- 1) ชุมชนเป็นเจ้าของ
- 2) ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
- 3) ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
- 4) ยกระดับคุณภาพชีวิต
- 5) มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
- 6) คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 7) ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
- 8) เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- 9) เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
- 10) มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

หลัก CBT ทั้ง 10 ข้อข้างต้น มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จาก การจัด CBT ให้มากที่สุด นอกจากนี้ CBT ยังสามารถเพิ่มศักยภาพของท้องถิ่น กล่าวคือ ที่ผ่านมามี การพัฒนาในชุมชนท้องถิ่นอาจนำไปสู่การจับกลุ่มรวมตัวกันของคนในชุมชน เป็นกลุ่มย่อย เช่น กลุ่ม อาชีพ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มตามวัตถุประสงค์ที่ต่างกันออกไป แต่ CBT จะ เป็นสิ่งยึดโยงและนำพาให้การรวมกลุ่มในชุมชนกลายเป็นเนื้อเดียวกัน (Rungchavalnony, 2022)

และช่วยกันผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นของตนเองประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในสภาวะปัจจุบันที่สังคมต้องเผชิญกับสภาวะสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ขาดความต่อเนื่อง และอุปสรรคจากการแพร่ระบาดของโรคอุบัติใหม่ต่าง ๆ เช่น ในช่วงปี พ.ศ.2563 ถึง 2565 ที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ทำให้ทุกภาคส่วนต้องเร่งปรับตัว เพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้นักท่องเที่ยวลดลง ซึ่งความท้าทายที่อาจกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา CBT ทำให้ชุมชนขาดรายได้ ขาดการพัฒนาต่อยอด แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นโอกาสให้กับชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนได้หันกลับมาทบทวนตนเอง ปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว และอาจมีการต่อยอดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ ๆ เข้ามาทดแทนนักท่องเที่ยวกลุ่มเดิมที่หายไป

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า CBT สามารถเป็นได้มากกว่าการท่องเที่ยวเชิงสันตนาการและประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยว เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การสืบสานวัฒนธรรม การจัดการขยะในชุมชน และการเพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ยังเป็นพื้นที่ในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สร้างแรงจูงใจให้ผู้คนในชุมชน จึงเป็นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่ อพท. ได้ส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวนำมาใช้ในการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของตนเอง หาก CBT ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากทุกฝ่าย หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในด้านต่าง ๆ ทั้งส่งเสริม ประสาน และสนับสนุน เพื่อเชื่อมโยง โอกาสและเสริมสร้างศักยภาพให้ชุมชนสามารถได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีการวางแผนและตัดสินใจร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้โครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นสอดคล้องตามบริบทของแต่ละชุมชน ให้ความรู้ และแสวงหาองค์ความรู้ที่เหมาะสมเพื่อ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นประโยชน์ต่อ ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง เช่น การส่งเสริมการนำดิจิทัลเทคโนโลยีมาใช้ หรือแม้แต่การสร้างหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อการสร้างผู้นำ CBT รุ่นใหม่ ไปจนถึงการระดมทุน การจัดหาแก่นักท่องเที่ยวที่เหมาะสม และการจัดการอย่างเป็นระบบ ให้ข้อมูลเพื่อสร้างความตระหนักรู้ให้สาธารณชนมีความเข้าใจทางเลือกของ การท่องเที่ยวที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่นมากขึ้นจะช่วยให้ชุมชนพัฒนาต่อยอดไปได้อย่างยั่งยืน (อพท., 2558; Rungchavalnony, 2022)

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 งานวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคม

พิมพ์ฉัตรภักดิ์ บุญช่วย (2555) ได้ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับคุณภาพชีวิตของประชากร กรณีศึกษาตำบลเนินข่อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ ผ่านการใช้แบบสอบถาม พบว่า ประชาชนในพื้นที่ที่มีทุนทางสังคมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การรวมกลุ่ม การมีการศึกษา การมีวัฒนธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการบริหารและระบบราชการที่ดี อยู่ระดับปานกลาง ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทุนทางสังคมกับคุณภาพชีวิตของประชาชนนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อมีทุนทางสังคมที่สูงมากขึ้น จะทำให้การดำรงชีวิตดีขึ้นตามไปด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้มีประโยชน์ต่อการกำหนดคณิยามและองค์ประกอบของทุนทางสังคม ในขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นว่าทุนสังคมมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและคุณภาพการดำรงชีพในสังคม แต่การใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณทำให้ไม่สามารถระบุละเอียดได้ว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์หรือวิธีการอย่างไร จึงทำให้การดำรงชีวิตของประชาชนดีขึ้น

แม้ว่างานวิจัยชิ้นนี้จะมีการเชื่อมโยงระหว่างทุนทางสังคมกับด้านสุขภาวะในชุมชน ทำให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีผลต่อมิติสุขภาวะ แต่ยังขาดการศึกษาถึงในมุมมองของกลุ่มอาสาสมัคร หรือบุคลากรที่ปฏิบัติงานด้านสาธารณสุข ซึ่งอาจจะทำให้ได้ข้อมูลที่มีประโยชน์มากขึ้น

ชนันภรณ์ อารีกุล (2556) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน” โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากชุมชนที่ได้รับรางวัลสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดีจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบทุนทางสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน โดยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมไว้วางใจในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล

งานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้เห็นองค์ประกอบของทุนทางสังคม และกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แต่ยังขาดการศึกษา

กระบวนการเสริมสร้างทุนทางสังคมอย่างยั่งยืนที่เป็นการชี้เฉพาะในแต่ละระดับ เพื่อให้เห็นกระบวนการทำงานที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

บัณฑิตา ชำนาญกิจ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การทำบันทึกสนาม พบว่า ทุนทางสังคมที่ในชุมชนบ้านห้วยสะพานประกอบด้วย มิตรองค์ ความรู้ภูมิปัญญา มิติของความดี และมิติของความรัก ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบเครือข่ายทางสังคม โดยชุมชนได้ประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อสร้างสังคมที่พึงปรารถนาผ่านวิธีการ ดังนี้ รับรู้และตระหนัก ทดลองริเริ่ม วางแผนและกำหนดเป้าหมาย รวมกลุ่ม ระดมทุน ลงมือทำ และท้ายสุด คือ การประเมินผล อีกทั้งระดับการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในชุมชนนั้นมี 3 ระดับ ได้แก่ ระดับตนเอง และครอบครัว ระดับกลุ่มหรือเครือข่าย และระดับเครือข่ายการพัฒนาชุมชน

งานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้เห็นองค์ประกอบของทุนทางสังคมและวิธีการใช้ประโยชน์ทุนทางสังคมของชุมชนในหลายระดับ ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาต่อยอดในงานวิจัยต่อไปได้

จันทนา สุ่มทา (2557) ได้ศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมในการจัดการตนเองของกลุ่มส่งเสริมสุขภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุ ตำบลสุขสำราญ อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์” โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การเก็บข้อมูลภาคสนาม และการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT) ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมในการจัดการตนเองของกลุ่มพบว่า มีปัจจัยภายใน คือ กลุ่มมีระบบคิด ภูมิปัญญา ความเชื่อและวัฒนธรรม การพึ่งตนเอง การไว้วางใจ ความศรัทธา ความสามัคคี และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลุ่มมีผู้นำเข้มแข็ง สมาชิกมีระเบียบวินัย ครอบคลุมให้การสนับสนุน และทรัพยากรธรรมชาติ ที่ส่งผลให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จในเชิงบวก

งานวิจัยชิ้นนี้ มีการศึกษาทุนทางสังคมโดยใช้แนวทาง SWOT Analysis ซึ่งเน้นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในตนเองเป็นหลัก จึงทำให้การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกขาดรายละเอียดบางประการ เช่น บทบาทของภาครัฐซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นหน่วยงานที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชน

กุลธิดา รัตนโกศล (2558) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนบนฐานทุนทางสังคมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ชุมชน” ในชุมชนบ้านบ่อหิน หมู่ 14 ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า ทุนทางสังคมที่พบในชุมชนมี 6 ประเภท ได้แก่ ทุนผูกพันทางสังคม ทุนพื้นฐาน ทุนทางการเงิน ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนทางวัฒนธรรม โดยทุนมนุษย์เป็น

ทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุดในการสร้างพลังอำนาจชุมชน โดยเฉพาะทุนมนุษย์ด้านผู้นำชุมชนและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกหลักและสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้โดยใช้แนวคิด การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนบนฐานทุนทางสังคมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ชุมชน ขณะที่ทุนทางการเงินนั้นไม่ได้นำมาใช้ในการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน เนื่องจากไม่มีกระบวนการและกิจกรรม การเรียนรู้ของกระบวนการที่มีความเกี่ยวข้อง

งานวิจัยชิ้นนี้ทำให้เห็นถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคม และการขับเคลื่อนทุนทางสังคม โดยเฉพาะการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคม ซึ่งสามารถใช้เป็น แนวทางในการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนและการขับเคลื่อนทุนทางสังคม ได้

ปวีณา งามประภาสุม และคณะ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาศักยภาพผู้นำ ชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำโดยทุนทางสังคม” ในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบ้านปางปางปวง ทราย บ้านแม่ตาลน้อย และบ้านห้วยเรียน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ควบคู่กับการใช้สอบถาม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การจั ดอบรมเชิงปฏิบัติการการจิตเสวนา โดยพบว่า พื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำทั้ง 3 แห่งมีการนำทุนทางสังคมที่ มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ทุนมนุษย์ โดยการส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมของคนใน ชุมชนในทุก ๆ กระบวนการ ทั้งการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตามประเมินผล ทุนทางด้าน ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุด หากสิ่งใดไม่มีอยู่ใน ชุมชนอาจใช้การหยิบยืมชุมชนรอบข้าง ทุนทางภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ท้องถิ่น โดยการพิจารณา คัดเลือกโครงการผ่านการระดมพลังปัญญาจากประชาชน แกนนำและหน่วยงานส่วนท้องถิ่น ทุน ทางด้านระบบความสัมพันธ์ทางสังคม คือ การให้ความร่วมมือจากประชาชนในชุมชน ทุนทางความ เชื้อ คือ ความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับผีที่คอยปกป้องแหล่งน้ำ

งานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้เห็นการใช้ประโยชน์ทุนทางสังคมซึ่งมีกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญ คือ ศักยภาพของผู้นำชุมชน แต่ยังคงขาดการศึกษาบทบาทของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการ ขับเคลื่อนทุนทางสังคม โดยเฉพาะบทบาทของกลุ่มความร่วมมือต่าง ๆ ในชุมชน

พิชชา บัวเยี่ยม และคณะ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนลุ่ม น้ำมูลตอนล่าง กรณีศึกษาตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงนารางจังหวัดอุบลราชธานี” โดยใช้วิธีวิจัยเชิง คุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดการสนทนากลุ่ม พบว่า ทุนทาง สังคมที่พบในชุมชนโพธิ์ศรีมี 6 มิติ ได้แก่ มิติทรัพยากรมนุษย์ มิติทรัพยากรธรรมชาติ มิติสถาบัน สังคมร่วมกันทำหน้าที่เสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืนมิติวัฒนธรรมมิตินกลุ่ม/ภาคี เครือข่าย มิติภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยความสัมพันธ์และการดำรงอยู่ของทุนทางสังคม สามารถจำแนก

เป็นลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน ปฏิบัติต่อกัน เป็นกลางต่อกันตามรูปแบบระบบนิเวศเกษตร ได้แก่ ป่าไม้ ประกอบด้วย ป่าช้าสาธารณประโยชน์ ป่าไม้สาธารณะชุมชน แหล่งดิน ลุ่มน้ำมูล ห้วยน้ำหนองน้ำ ทั้งนี้ ยังมีสถาบันศาสนาโดยพระสงฆ์ทำหน้าที่นำศีลธรรมมาใช้สนับสนุนแนวทางอนุรักษ์ป่าไม้ เพราะเล็งเห็นคุณค่าว่า การนั่งภาวนาในธรรมชาติที่อากาศบริสุทธิ์จะทำให้จิตใจเกิดสมาธิ เข้าถึงหลักธรรมแท้จริง โดยการขับเคลื่อนเชิงกลุ่มภาคีเครือข่ายระหว่างสถาบันสังคม ซึ่งต่างได้ร่วมกันบูรณาการกิจกรรมโดยมีสถาบันการศึกษาเป็นแกนนำหลัก เพื่อผนึกพลังผลักดันให้เกิดการดำรงอยู่ตามความสัมพันธ์และลักษณะการพึ่งพาอาศัยป่าไม้สาธารณะชุมชน

การวิจัยชิ้นนี้ทำให้เห็นรายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนได้อย่างชัดเจน รวมถึงทำให้เห็นการเชื่อมโยงบทบาทของสถาบันทางศาสนา และกลุ่มภาคีต่าง ๆ ภายในชุมชนในการขับเคลื่อนทุนทางสังคม

สุวิทย์ คงสงศ์ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ร่วมกับการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา พบว่าชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่ยังคงไว้ซึ่งชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย ทุนทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี (ทุนทางวัฒนธรรม) ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันได้ให้ความสำคัญในด้านเทศกาลประเพณี โดยชาวตลิ่งชันแต่เดิมมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับวิถีการเพาะปลูกและพุทธศาสนา ประเพณีทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน เกิดเป็นความคุ้นเคยกันเหมือนเครือญาติ ซึ่งก็ได้เชื่อมกันกับทางทุนเครือข่ายและเครือญาติมีวัฒนธรรมเคารพผู้อาวุโส ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันก่อให้เกิดการปฏิบัติสืบมากลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้โดยตรง

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคม โดยชี้ให้เห็นว่าทุนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งยึดโยงให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนในที่สุด แม้งานชิ้นนี้จะทำให้เห็นถึงรายละเอียดการดำรงอยู่และการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรม แต่ยังคงขาดการเชื่อมโยงเข้ากับองค์ประกอบอื่น ๆ ของทุนทางสังคม

อุไรวรรณ เมะบ้าน (2563) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนในรูปแบบชุมชนพึ่งตนเอง ในพื้นที่ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลน้ำเกีฮัน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม พบว่า บริบทที่มีผลต่อการบริหารจัดการทุนทางสังคม คือ สภาพทุนทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนวัฒนธรรม

และภูมิปัญญาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในด้านทุนมนุษย์ หากมีผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนชุมชนอย่างจริงจังจะทำให้ชุมชนนั้นเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ซึ่งทุนมนุษย์เป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนให้การพัฒนาบรรลุตามเป้าประสงค์ที่วางไว้ โดยมีทุนทางสถาบันต่าง ๆ ในพื้นที่เข้ามาเป็นภาคีเครือข่าย สร้างการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งได้แก่ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งในการขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้ชุมชนเข้มแข็งต้องอาศัยชุมชนเป็นหลักในการพัฒนามากกว่าอาศัยภาครัฐที่จะเข้ามาช่วยเหลือ การใช้กลยุทธ์การบริหารจัดการทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในรูปแบบชุมชนพึ่งตนเอง มีการขับเคลื่อนชุมชนโดยมีการวางแผน และการประสานงานภายในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการร่วมศึกษาปัญหา ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และวางแผนในการดำเนินงานและประสานงานร่วมกัน

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคม บทบาทของทุนทางสังคมที่มีผลต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน และรูปแบบหรือวิธีการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย งานวิจัยชิ้นนี้จึงสามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนศึกษาวิจัยในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคตได้

กิตตินันท์ เครือแพทย์, วันชัย ธรรมสังการ, และอุทิศ สังขรัตน์ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทุนมนุษย์แบบองค์รวมในมิติทุนทางสังคมของไทย ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม” โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า การพัฒนาของประเทศไทยเป็นไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โลกอย่างโลกาภิวัตน์ ทำให้ทิศทางโลกไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่เน้นภายนอกของมนุษย์ แต่กลับละเลยการพัฒนาภายในจิตใจ จึงควรมีการพัฒนาที่เน้นทักษะในศตวรรษที่ 21 มากยิ่งขึ้น อันประกอบด้วยความรู้การดำรงอยู่ในอนาคต การเรียนรู้นวัตกรรม สารสนเทศ ทักษะการใช้ชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ซึ่งเป็นจุดสำคัญต่อการพัฒนาทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม

งานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคม และเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคมต่อไป

นิรันดร คำนุ (2565) ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างเพื่อแก้ไขผลกระทบจากการสร้างเขื่อน” โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผ่านเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง มีชาวบ้านจาก 2 จังหวัดคือ ชาวบ้านจากจังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอทุ่งเขาหลวง อำเภอเสลภูมิ และอำเภออาจสามารถ และชาวบ้านจากจังหวัดยโสธร

ประกอบด้วย อำเภอเมือง และอำเภอกำแพงแสน พบว่า ผลกระทบภายหลังการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่างมีผลกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของชุมชน เพราะเมื่อองค์ประกอบย่อยต่าง ๆ ของชุมชนถูกรบกวนจากผลกระทบของปัญหาน้ำท่วมยังเป็นระยะเวลายาวนานส่งผลทำให้วิถีชีวิต กิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ของชุมชนไม่สามารถดำเนินไปได้โดยปกติเป็นระยะเวลายาวนานต่อเนื่องกันหลายปี สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมเรื้อรังจึงส่งผลกระทบกับโครงสร้างทางสังคม และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน จึงเกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อการใช้ทุนทางสังคมในการพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ได้แก่ การใช้ทุนทางสังคมกับการเรียกร้องสิทธิกับภาครัฐ การใช้ทุนทางสังคมกับการสร้างเครือข่าย การใช้ทุนทางสังคมกับการฟื้นฟูทรัพยากร การใช้ทุนทางสังคมในการจัดการองค์กรชาวบ้าน และการใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาอุดมการณ์ร่วมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง งานวิจัยชิ้นนี้ทำให้เห็นถึงบทบาทของทุนทางสังคมผ่านการรวมกลุ่มเครือข่ายในชุมชนเพื่อใช้เป็นพลังในการขับเคลื่อนการบรรเทาปัญหาของคนในชุมชน และเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐ ซึ่งเป็นมิติที่ทำให้เห็นถึงพลังของทุนทางสังคมได้เป็นอย่างดี

Nguyen and Rieger (2014) ได้ศึกษาเรื่อง “Community-driven Development and Social Capital: Evidence from Morocco” เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของโครงการหนึ่งในชนบทของโมร็อกโกที่มีชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนบนต้นทุนทางสังคม โดยใช้การทดลองพฤติกรรมภาคสนาม ในการวัดทุนทางสังคมระหว่างการอยู่อาศัยในชุมชนที่มีการใช้และไม่มีการใช้งานนโยบายสาธารณะ พบว่า การพัฒนาที่มีชุมชนเป็นฐานในการขับเคลื่อนมีการเพิ่มขึ้นของความรับผิดชอบต่อสังคม โดยผู้วิจัยได้เสนอความคิดเห็นว่า เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่ชัดเจนของความรับผิดชอบต่อสังคมได้เร็วขึ้น ควรมีการเปลี่ยนจากระบวนการตัดสินใจแบบรวมศูนย์เป็นการกระจายอำนาจการตัดสินใจให้แก่ท้องถิ่น

งานวิจัยชิ้นนี้มีการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมและการตัดสินใจของชุมชน ซึ่งหากชุมชนมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปสู่ชุมชน จะทำให้บทบาทของทุนทางสังคมมีความชัดเจนขึ้น

Morachnick (2019) ได้ศึกษาเรื่อง “Community Social Capital Linked to Rural Tourism Opportunities: The Case of a Potato Community in Northern Thailand” โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการดำเนินงาน เพื่อการพัฒนา CBT และเข้าใจถึงความพร้อมของผลิตภัณฑ์และบริการของการพัฒนา CBT การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาทุนทางสังคมผ่านองค์ประกอบสามอย่าง คือ การยึดโยง การเชื่อมโยง และความเกี่ยวพันของเครือข่าย โดยมีข้อสรุปจากการวิจัย คือ ในการพัฒนา CBT คณะกรรมการการท่องเที่ยวควรมุ่งเน้นในความหลากหลายของชุมชนไปพร้อมกับการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่ง ซึ่งจะเป็นการสร้างเชื่อมั่นในชุมชน โดยเฉพาะทางด้านการเงินให้มี

ความเข้มแข็งขึ้น โดยมีข้อเสนอแนะจากผู้วิจัย คือ ให้มีการเชื่อมโยงส่วนประกอบของทุนทางสังคม และควรมีการฝึกอบรมหรือการให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการเพื่อเป็นแนวทางให้เกิดการยึดโยง การเชื่อมโยง และการเติบโตขึ้นของชุมชน

งานชิ้นนี้ ใช้แนวทางการศึกษาทุนทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับการยึดโยง การเชื่อมโยง และความเกี่ยวพันของเครือข่าย โดยเสนอให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่ง เพื่อเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งสหกรณ์จะเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายนอก และภายในชุมชนเข้าด้วยกัน

จากการศึกษาทำให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน ผ่านการนิยามความหมาย หรือองค์ประกอบของทุนทางสังคม การใช้ประโยชน์หรือการขับเคลื่อนทุนทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ และการกลไกการขับเคลื่อนทุนทางสังคมที่ทำให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ เชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน บทบาทของทุนมนุษย์ โดยเฉพาะบทบาทของผู้นำชุมชนในการขับเคลื่อนทุนทางสังคม อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้แม้จะมีส่วนหนึ่งที่ได้พยายามอธิบายบทบาทหรือการทำงานของทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนบางแห่งโดยชี้ให้เห็นถึงกลไกการขับเคลื่อนทุนทางสังคมที่สำคัญ แต่ยังคงขาดรายละเอียดที่ชัดเจน โดยเฉพาะบทบาทของทุนทางสังคมที่มีผลต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในแต่ละระดับ ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และโดยเฉพาะระดับชุมชนสังคม หรือระดับเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายภายในหรือภายนอกชุมชนก็ตาม ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาบทบาทการทำงานของทุนทางสังคมผ่าน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ทุนทางกายภาพ 2) ความสัมพันธ์ 3) การมีค่านิยมร่วมกัน หรือทุนทางวัฒนธรรม 4) ทุนมนุษย์ หรือ คน และ 5) เครือข่ายทางสังคม เป็นสำคัญ

2.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชน

Thammajinda (2013) ได้ศึกษาเรื่อง “Community participation and social capital in tourism planning and management in a Thai context” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเทศไทย และแสดงให้เห็นถึงปัญหาโดยรวมของการร่วมมือกันของชุมชนในด้านการท่องเที่ยว โดยใช้ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปริมาณ ผ่านการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) เกาะเม็ด โดยใช้แนวคิดวิวัฒนาการท่องเที่ยวของ Butler และ 2) แม่กำปอง โดยใช้ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ร่วมกับแนวคิดวิวัฒนาการท่องเที่ยว โดยประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านสามหัวข้อ คือ 1) การมีส่วนร่วมในการวางแผนและการตัดสินใจด้านการท่องเที่ยว 2) การมีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการด้านการท่องเที่ยว และ 3) การมีส่วนร่วมในผลกำไรจากการท่องเที่ยว ผล

การศึกษา พบว่า สิ่งที่ทำให้เกิดการร่วมมือกันของชุมชนในบริบทของสังคมไทยมีสามขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนแรก การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว อาจเกี่ยวกับทุนทางสังคม เนื่องจากทุนทางสังคมมีนัยยะสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและปัจจัยทางวัฒนธรรมเองก็อาจมีอิทธิพลอย่างมากต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตามทุนทางสังคมเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ขั้นที่สอง การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนมีแนวโน้มที่จะมีการจัดตั้งความร่วมมือในระดับที่แตกต่างกันออกไปการมีส่วนร่วมก็มีความแตกต่างกันออกไปในหลายระดับ ในช่วงเริ่มต้นการพัฒนาการท่องเที่ยว ชุมชนจะมีระดับการมีส่วนร่วมสูงและทำได้ง่ายกว่า แต่เมื่อเวลาผ่านไปเมื่อการพัฒนาท่องเที่ยวมีระดับที่สูงขึ้น ความร่วมมือของชุมชนก็จะทำได้ยากขึ้นตามไปด้วย ขั้นที่สาม คือ ระดับการจัดตั้งความร่วมมือในชุมชน มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในระดับสูง โดยเฉพาะในชุมชนที่มีการพัฒนาCBT มากกว่าการท่องเที่ยวตามกระแส

งานวิจัยชิ้นนี้ แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงขั้นการจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือในชุมชน นัยยะสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมมีผลต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่ยิ่งระดับของการพัฒนาสูงขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจทำได้ยากขึ้น ด้วยจำกัดหรืออุปสรรคต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมเพียงอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน จำเป็นต้องอาศัยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และปัจจัยทางวัฒนธรรมของชุมชนประกอบด้วย

Permsuphakkul (2019) ได้ศึกษา เรื่อง “The Success of Community-Based Tourism Management in Chiang Mai Province” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตการณ์ในพื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่สอด จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านไร่กองจิง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะของการประสบความสำเร็จของCBTในจังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อศึกษาเกี่ยวกับลักษณะที่เอื้อต่อการประสบความสำเร็จของCBTในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวและบริการของบ้านไร่กองจิงและแม่กำปองสามารถประเมินได้จากตัวชี้วัดดังต่อไปนี้ 1.มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่คงที่เข้ามาในชุมชน 2.การเพิ่มขึ้นของรายได้และกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน 3.คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน 4.การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติในชุมชน 5.การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการการท่องเที่ยวและบริการประสบความสำเร็จ คือ 1.มีการวางแผนให้มีคนรับผิดชอบสถานที่ท่องเที่ยว 2.การจัดการทรัพยากร

การท่องเที่ยว 3.การจัดการเรื่องคุณภาพของการให้บริการในสถานที่ท่องเที่ยว 4.ผู้นำ 5.ทุนทางสังคม และ 6.การสนับสนุนจากภายนอก

งานวิจัยชิ้นนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการท่องเที่ยวชุมชนชน มีเงื่อนไขสำคัญที่จำเป็นต้องคำนึงถึง ซึ่งอยู่ในขอบข่ายของทุนทางสังคมที่ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ โดยเฉพาะทุนทางกายภาพ คน และเครือข่ายทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยสามารถที่จะนำไปใช้ในการกำหนดประเด็นสำคัญที่จะนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยต่อไป

Jung (2022) ได้ศึกษาเรื่อง “The Role of Social Capital and Trust in Community- Based Tourism Stakeholder Collaboration” ซึ่งเป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่มีการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่ง โครงสร้าง และการใช้แบบสอบถามเพื่อหาความเชื่อมโยงทุนทางสังคมที่ค่อย ๆ เปลี่ยนไประหว่างผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้อำนวยการและสมาชิกในชุมชนในประเทศเกาหลีใต้ ผลการศึกษา พบว่า การท่องเที่ยวชุมชนยังคงถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับศักยภาพที่มีจำกัดในการที่จะรวมชุมชนขนาดใหญ่และการรวบรวมความสนใจที่หลากหลายให้เป็นหนึ่งเดียวกัน เพื่อจัดการท่องเที่ยวชุมชน อีกทั้งยังเกิดความขัดแย้งของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน แต่ถ้าหากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายสามารถรวมตัวกัน มีความเข้าใจต่อกันที่มากขึ้นและสามารถจัดการความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในหลายระดับได้ จะสามารถทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาทุนทางสังคม และเพิ่มความเชื่อมั่นในการดำเนินงานการจัดการท่องเที่ยวชุมชนได้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในมิติของทุนทางสังคม คือ การร่วมมือกันและชุมชนมีความเข้าใจ และไว้วางใจซึ่งกัน ผ่านการแบ่งปันวิสัยทัศน์ ความสามัคคี ซึ่งเป็นการเสริมอำนาจให้แก่สมาชิกในชุมชน

งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความสำคัญของทุนทางสังคม โดยเฉพาะความไว้วางใจซึ่งกันที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับCBT ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นในการศึกษาวิจัยได้

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งให้ความสนใจการใช้ประโยชน์หรือการนอกจากนี้ ทุนทางสังคมยังถูกนำไปใช้ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเฉพาะเพื่อการลดรายจ่ายของครอบครัวสร้างรายได้ และต่อยอดทางธุรกิจให้มีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้จะเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิกในชุมชนแล้ว ยังส่งผลดีต่อเศรษฐกิจฐานราก และสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมได้อีกทางหนึ่ง

แม้ว่าทุนทางสังคมจะแฝงฝังอยู่ในชุมชนแต่ละแห่งในรูปแบบที่แตกต่างกันไป และทุนทางสังคมก็เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเช่นกัน แต่การที่ชุมชนมีทุนทางสังคมเพียงอย่างเดียวนั้นยังไม่เพียงพอที่จะสามารถสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชนได้ แต่

ชุมชนจำเป็นต้องมีการนำทุนทางสังคมที่มีมาใช้อย่างเหมาะสมด้วยจึงจะสามารถยังประโยชน์แก่ชุมชนได้ นอกจากนี้ จะสังเกตได้ว่าทุนทางสังคมทั้ง 5 องค์ประกอบที่กล่าวไปแล้วนั้น ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะมนุษย์หรือผู้นำที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนองค์ประกอบอื่น ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยอาศัยทุนทางสังคมนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงคนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะคุณภาพของคน หมายถึง สมรรถนะในการผลิต ซึ่งจะส่งผลต่อการขับเคลื่อนองค์ประกอบอื่น ๆ ตามมา ดังนั้น หากคนได้รับการพัฒนามากขึ้น ย่อมสามารถส่งผลให้การขับเคลื่อนองค์ประกอบอื่น ๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้นเช่นกัน ซึ่งการพัฒนาสมรรถนะจำเป็นต้องคำนึงถึงเสรีภาพหรืออิสรภาพที่แท้จริงที่มนุษย์ เพราะท้ายที่สุดการมีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีความสุข คือ เป้าหมายของการพัฒนาที่แท้จริง ซึ่งการศึกษาข้อมูลในส่วนนี้ จะสามารถนำข้อค้นพบที่ได้มาไปเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน” ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัย (Methodology) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

- 3.1 การดำเนินการศึกษา
- 3.2 ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- 3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.5 การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล
- 3.6 การตรวจสอบความเชื่อถือได้

3.1 การดำเนินการศึกษา

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประกอบไปด้วย 1) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อค้นคว้าข้อมูล ทบทวนองค์ความรู้ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา รวมถึงข้อมูลวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว จากเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ รวมถึงสื่อสารสนเทศต่าง ๆ และ 2) การวิจัยภาคสนาม (Field Research) เพื่อรวบรวมข้อมูลรายละเอียดและความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน การเชื่อมโยงเครือข่ายจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ควบคู่กับการสังเกต (Observation) ข้อมูลที่ได้จะนำมาใช้ประกอบการอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

3.2 ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.2.1 ประชากรและเกณฑ์การเลือก

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน เป็นที่รู้จักของสังคม หรือ

ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม และสามารถเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ โดยพิจารณาจากเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

1) เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวที่ได้มีการจดทะเบียนอย่างถูกต้อง และอยู่ในฐานข้อมูลของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มาแล้วอย่างน้อย 5 ปี

2) เป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ให้บริการนำเที่ยวและที่พักในชุมชน (การท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ Community-Based Tourism) และได้รับการรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3) เป็นวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้ได้รับรางวัลจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคมอย่างน้อย 2 รางวัล จากหน่วยงานที่แตกต่างกัน ภายในระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2562 - พ.ศ. 2566) ซึ่งสามารถเป็นต้นแบบการดำเนินงานให้แก่วิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ได้

4) เป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการดำเนินงานซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่าง

กัน
จากเกณฑ์การคัดเลือกดังกล่าว ผู้วิจัยได้คัดเลือกวิสาหกิจชุมชนจำนวน 3 แห่ง ที่ตรงตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนด ได้แก่

1) วิสาหกิจชุมชน โสมสเดย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 33 หมู่ที่ 13 ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี มีการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนในฐานข้อมูลของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 เอกลักษณ์ที่สำคัญ คือ การเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ อารยธรรมบ้านเชียง

2) วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 111 หมู่ที่ ตำบลบ้านดึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนในฐานข้อมูลของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เอกลักษณ์ที่สำคัญ คือ องค์กรความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมืองจากเส้นใยฝ้ายหมักโคลน และย้อมสีธรรมชาติ

3) วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 147/1 หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านแหลม อำเภอบางปลาหม้อ จังหวัดสุพรรณบุรีมีการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนในฐานข้อมูลของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 เอกลักษณ์ที่สำคัญ คือ วิถีชีวิตของชุมชนริมแม่น้ำ (แม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำสุพรรณบุรี)

โดยมีข้อมูลประกอบการพิจารณา ดังนี้

ตารางที่ 3.1 ข้อมูลประกอบการพิจารณาคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	การรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว (ระดับชาติหรือระดับสากล)	ผลงาน/รางวัลจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม
<p>1. วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง</p> <p>จดทะเบียนเมื่อ - 20 มกราคม พ.ศ. 2559</p> <p>รหัสทะเบียน - 4-41-06-09/1-0041</p>	<p>- มาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยสำหรับกิจการด้านการท่องเที่ยว ประเภทที่พักและโฮมสเตย์ไทย</p> <p>Amazing Thailand Safety & Health Administration: SHA โดย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และกระทรวงสาธารณสุข</p> <p>- มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT Thailand ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 โดย องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)</p>	<p>- หมู่บ้านท่องเที่ยวชนบทยอดเยี่ยม สาขาหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Best Creative Experience) ปี พ.ศ. 2563 โดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)</p> <p>- สุดยอดชุมชนต้นแบบ “เที่ยวชุมชนยลวิถี” ประจำปี 2565 โดย กระทรวงวัฒนธรรม</p> <p>- รางวัลวิสาหกิจชุมชนต้นแบบสัมมาชีพ ประจำปี 2564 โดย มูลนิธิสัมมาชีพ</p>

ตารางที่ 3.1 ข้อมูลประกอบการพิจารณาคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว (ต่อ)

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	การรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว (ระดับชาติหรือระดับสากล)	ผลงาน/รางวัลจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม
<p>2. วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น</p> <p>จดทะเบียนเมื่อ - 28 มิถุนายน พ.ศ. 2549</p> <p>รหัสทะเบียน - 6-64-05-05/1-0002</p>	<p>- มาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยสำหรับกิจการด้านการท่องเที่ยว ประเภทที่พักและโฮมสเตย์ไทย</p> <p>Amazing Thailand Safety & Health Administration: SHA โดย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และกระทรวงสาธารณสุข</p> <p>- มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT Thailand ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 โดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)</p>	<p>- Thailand Tourism Gold Awards ปี 2562 และ 2564 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย</p> <p>- หมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์สู่การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (Creative Industry Village-CIV) โดย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม</p>
<p>3. วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม</p> <p>จดทะเบียนเมื่อ - ปี พ.ศ. 2561</p> <p>รหัสทะเบียน - 2-72-04-10/1-0017</p>	<p>- มาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยสำหรับกิจการด้านการท่องเที่ยว ประเภทที่พักและโฮมสเตย์ไทย</p> <p>Amazing Thailand Safety & Health Administration: SHA โดย กระทรวงการท่องเที่ยวและ</p>	<p>- Thailand Tourism Awards ปี 2562 และ 2564 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย</p> <p>- หมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์สู่การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (Creative Industry Village-CIV) โดย</p>

ตารางที่ 3.1 ข้อมูลประกอบการพิจารณาคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว (ต่อ)

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว	การรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว (ระดับชาติหรือระดับสากล)	ผลงาน/รางวัลจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม
	<p>กีฬาโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และกระทรวงสาธารณสุข</p> <p>- มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT Thailand ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 โดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)</p> <p>- มาตรฐานโฮมสเตย์อาเซียน โดย กรมการท่องเที่ยว</p>	<p>กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม</p> <p>- รางวัลวิสาหกิจชุมชนต้นแบบสัมมาชีพ ประเภท “การบริการและการท่องเที่ยวโดยชุมชน” โดยมูลนิธิสัมมาชีพ</p>

3.2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและเกณฑ์การเลือก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาข้อมูลเชิงลึก โดยทำการสัมภาษณ์จากตัวแทนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ซึ่งมีคุณสมบัติ ดังนี้

- 1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ และให้ความยินยอมในการให้ข้อมูลเพื่อการดำเนินงานวิจัย
- 2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญต้องเป็นผู้ดำเนินงานเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการเพื่อเป็นตัวแทนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวในแต่ละแห่ง
- 3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมและทราบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดตั้งและดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ตั้งแต่การเริ่มต้นไปจนถึงการดำเนินงานในปัจจุบัน

จากเกณฑ์การคัดเลือกดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการประสานงานและติดต่อเพื่อขอสัมภาษณ์ โดยได้รับการตอบรับและให้สัมภาษณ์จากตัวแทนวิสาหกิจชุมชนจำนวน 2 แห่งเท่านั้น ได้แก่

ประธานกลุ่มป็นหม้อเขียนสี จากวิสาหกิจชุมชน โสมสเคย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง และผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน จากวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม สำหรับข้อมูลในส่วน ของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์ที่ไม่ได้ดำเนินการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยจึงดำเนินการเก็บ รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ และใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมทดแทน

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการเก็บ รวบรวมข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้

3.3.1 ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Data) คือ ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมหรือบันทึกจาก แหล่งข้อมูลโดยตรงด้วยวิธีต่างๆ ทั้งการสัมภาษณ์ การสำรวจ หรือการจดบันทึก (สำนักวิทยบริการ, 2565) การวิจัยครั้งนี้ ทางผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยตนเอง โดยการสอบถามข้อมูลเบื้องต้นจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อหาช่องทางการติดต่อไปยังตัวแทนวิสาหกิจ ชุมชนท่องเที่ยวตัวอย่าง ก่อนที่จะติดต่อเพื่อนัดหมายเข้าสัมภาษณ์ผู้นำของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยตรงต่อไป โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทนวิสาหกิจ ชุมชนเพียง 2 แห่ง ได้แก่ ประธานกลุ่มทอผ้า วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์ และผู้นำกลุ่ม ท่องเที่ยวชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจาก แหล่งข้อมูลอื่น ๆ เพิ่มเติม นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยการเดินทางไปสำรวจในฐานะนักท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจบริบททาง เศรษฐกิจสังคมของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่ง

3.3.2 ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ การนำข้อมูลที่ผู้อื่นได้เก็บรวบรวมหรือบันทึก ไว้มาใช้งาน ผู้ใช้ไม่จำเป็นต้องเก็บรวบรวมและบันทึกด้วยตนเอง จัดเป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นในอดีต มัก ผ่านการประมวลผลแล้ว (สำนักวิทยบริการ, 2565) การวิจัยครั้งนี้มีนัยสำคัญในการสังเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลจากการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง เพื่อสะท้อนภาพรวมของบทบาทของทุนทางสังคมใน การขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูล ต่าง ๆ เช่น บทความ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิทยานิพนธ์ และข้อมูลจากแหล่งสารสนเทศ เพื่อ รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน ท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง สำหรับการวิจัยในครั้งนี้

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้เครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

3.4.1 Documentary Research หรือ การสืบค้น ทบทวน และรวบรวมข้อมูล จากเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ รวมถึงสื่อสารสนเทศต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา และ ข้อมูลเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการดำเนินงาน โดยได้รับคัดเลือกให้ได้รับ รางวัลวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ เพื่อนำมาใช้ประกอบการวิจัยครั้งนี้

3.4.2 Field Research หรือ การวิจัยภาคสนาม โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ควบคู่กับการสังเกต (Observation) ในการรวบรวมข้อมูลหลังจากที่ผู้วิจัยได้ทบทวน องค์ความรู้ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาแล้ว ผู้วิจัยได้คัดเลือกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวจำนวน 3 แห่ง ซึ่งสอดคล้องตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ ประกอบด้วย 1) วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี 2) วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอศรีสาขาลย์ จังหวัดสุโขทัย และ 3) วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม อ.บางปลาหมอ จ.สุพรรณบุรี เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา และมีการวางแผนการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นการสัมภาษณ์หลัก ซึ่งได้มาจากการทบทวนองค์ความรู้ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดทิศทางการสนทนาและทำให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการมากที่สุด ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญยังคงสามารถตอบคำถามหรือสนทนากับผู้วิจัยได้อย่างอิสระ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้การสังเกตระหว่างการวิจัยภาคสนามและการสัมภาษณ์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา และการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนต่อไป

ทั้งนี้ หากผู้วิจัยไม่สามารถดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกตัวแทนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวได้ ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงเอกสารทดแทน

ประเด็นสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

- 1) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน
 - 1.1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน
- 2) การขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ
 - 2.1) การบริหารจัดการของวิสาหกิจชุมชน
 - 2.2) การสร้างเครือข่ายภายในชุมชน

- 2.3) การขยายเครือข่ายสู่ภายนอกชุมชน
- 3) ความท้าทายของวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันและเป้าหมายในอนาคต
 - 3.1) ทิศทางการพัฒนาของวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบัน
 - 3.2) ความท้าทายของวิสาหกิจชุมชน
 - 3.3) เป้าหมายเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในอนาคต
- 4) ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาต่อยอดการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ

3.5 การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลทั้งจากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก และการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ แล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ร่วมกับแนวคิดและทฤษฎีที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 2 มาดำเนินการวิเคราะห์และสังเคราะห์ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

3.5.1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหรือแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาตรวจสอบความเชื่อถือได้ จากนั้น ผู้วิจัยจึงทำการวางเค้าโครงของเนื้อหา แล้วจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้อันวิเคราะห์ จำแนกหมวดหมู่ (Categories) เปรียบเทียบจัดลำดับความสำคัญ และจำแนกคุณลักษณะของข้อมูล แล้วจึงนำมาศึกษาเทียบเคียงกับกรอบแนวคิดทฤษฎี (Mayring, 2001) ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะคำนึงถึงบริบทแวดล้อม (Context) ของแหล่งข้อมูลประกอบการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อมิให้อคติหรือความคิดความรู้สึกของผู้วิจัยส่งผลกระทบต่อ การวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม แล้วจึงสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยใช้วิธีการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) เพื่อมาสร้างข้อสรุป ก่อนจะเรียบเรียงและนำเสนอข้อมูลต่อไป

3.5.2 การนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยใช้การนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ที่มีรายละเอียดและความลึกของข้อมูลโดยการใช้ข้อความบรรยายอธิบายข้อค้นพบจากการวิจัยเอกสาร ข้อค้นพบจากการสัมภาษณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นประกอบการนำเสนอ โดยเชื่อมโยงข้อมูลตามความสัมพันธ์ในแง่ต่างๆ ตามข้อเท็จจริงอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อนำสู่ข้อสรุปหรือการตอบคำถามวิจัยตามหลักวิชาการในท้ายที่สุด

3.6 การตรวจสอบความเชื่อถือได้

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulations) (สุภางศ์ จันทวานิช, 2540) เพื่อการตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยการสืบค้นจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาตรวจสอบซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยให้ข้อมูลที่ได้มามีความน่าเชื่อถือ ครบถ้วน และครอบคลุมประเด็นที่ศึกษาในครั้งนี้

3.7 จริยธรรมการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะมีการปฏิบัติต่อผู้เข้าร่วมวิจัยเป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัยใน โดย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ และให้ความยินยอมในการให้ข้อมูลเพื่อการดำเนินงานวิจัยโดยมีการลงนามให้ความยินยอมไว้เป็นลักษณะอักษร ผู้วิจัยจะทำการนัดหมายเพื่อขอดำเนินการสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลอย่างเป็นทางการ หลังจากดำเนินการสัมภาษณ์ตามที่นัดหมายแล้ว ผู้วิจัยจะดำเนินการสรุปข้อมูลแล้วจะส่งให้ผู้เข้าร่วมวิจัยได้ตรวจสอบก่อนที่จะมีการเผยแพร่ข้อมูลต่อไป ในระหว่างสัมภาษณ์หากมีประเด็นใดที่ผู้เข้าร่วมวิจัยไม่สามารถให้ข้อมูล หรือไม่ต้องการให้เผยแพร่ ผู้วิจัยจะทำตามความต้องการของผู้ให้ข้อมูลวิจัยทันที โดยในระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะคำนึงถึงอิสระของผู้เข้าร่วมวิจัยในการที่จะเลือกตอบคำถามหรือไม่ก็ได้ และการสัมภาษณ์จะเป็นไปโดยความสมัครของผู้เข้าร่วมวิจัยโดยไม่มีการโน้มน้าว หรือการบีบบังคับให้ผู้เข้าร่วมวิจัยตอบคำถาม และไม่มีการสร้างสถานการณ์หรือแรงกดดันใดๆ ต่อผู้เข้าร่วมวิจัยโดยเด็ดขาด ผู้วิจัยจะคำนึงถึงเกียรติ ศักดิ์ศรีของผู้เข้าร่วมวิจัยในฐานะเพื่อนมนุษย์ ไม่มีการการละเมิดสิทธิผู้เข้าร่วมวิจัย และจะใช้ความระมัดระวังในการนำเสนอข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบ และจะให้มีการตรวจสอบข้อมูลจากผู้เข้าร่วมวิจัยก่อนการเผยแพร่ข้อมูลอย่างเป็นทางการ และจะให้มีการลงนามในเอกสารให้ความยินยอมในการเผยแพร่ข้อมูลจากผู้เข้าร่วมวิจัยด้วย

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มีการขอหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน เอกสารรับรองเลขที่ COA. No. RSUERB2023-175 จากคณะกรรมการวิจัยในคน สำนักงานจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต เรียบร้อยแล้ว

บทที่ 4

ผลการวิจัย

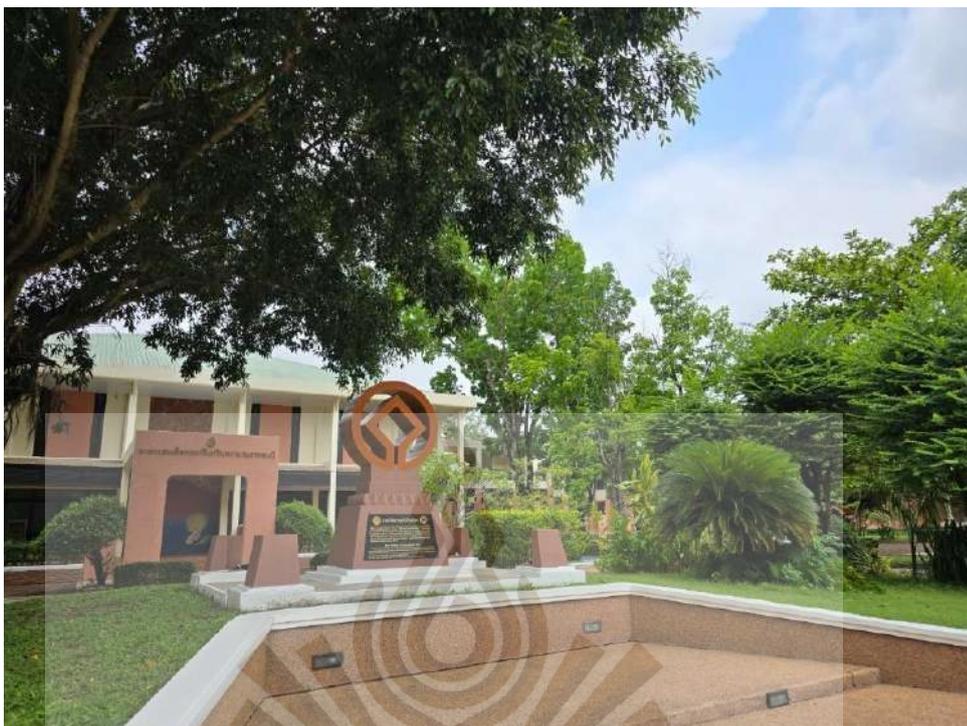
ผลการศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน” ประกอบด้วยข้อมูล 4 ส่วน ดังนี้

- 4.1 ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชน โฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง
- 4.2 ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น
- 4.3 ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม
- 4.4 ปฏิบัติการของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน

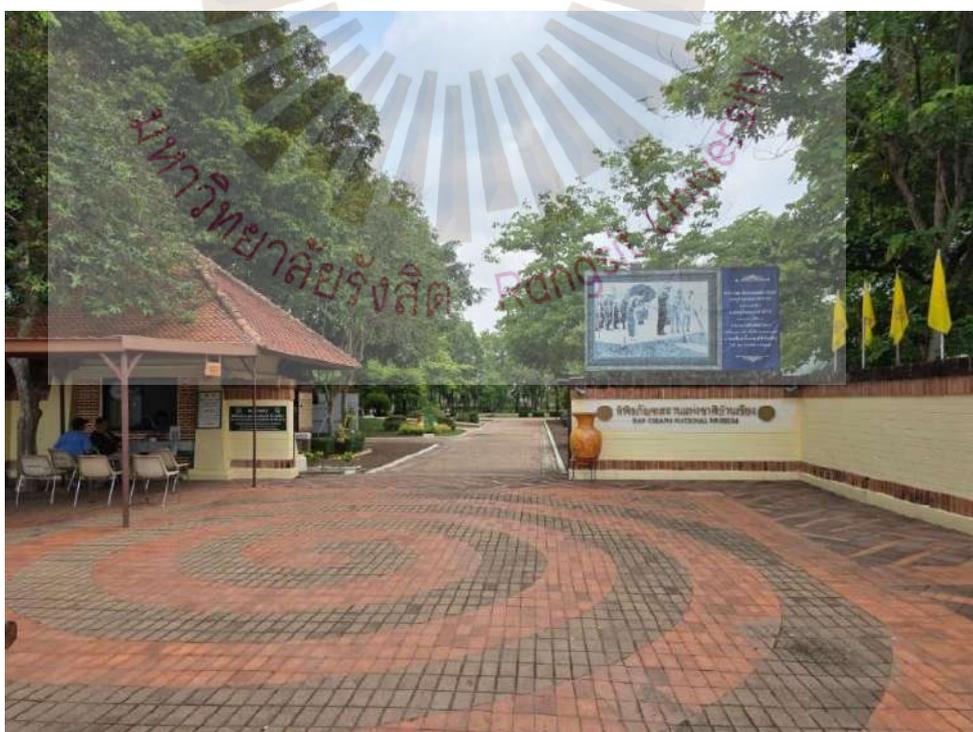
4.1 ทุนทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง

4.1.1 ข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง

ชุมชนบ้านเชียง ได้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปจากการค้นพบหลักฐานการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณนี้เมื่อกว่า 5,000 ปีมาแล้ว และได้รับการจดทะเบียนให้เป็นหนึ่งในมรดกโลก โดย United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization หรือ UNESCO เมื่อปี พ.ศ. 2535

รูปที่ 4.1 บริเวณด้านหน้าอาคารจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

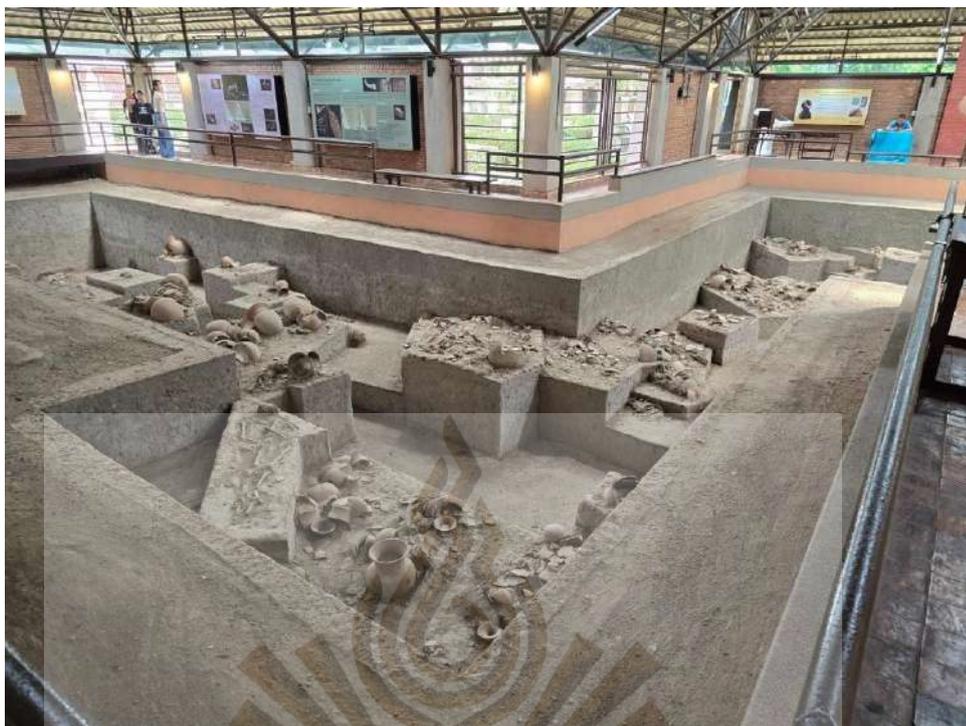
รูปที่ 4.2 บริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.3 อาคารแสดงหลุมขุดค้น โบราณวัตถุ ณ วัดโพธิ์ศรีใน ตำบลบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.4 ป้ายมรดกโลก บริเวณด้านหน้าอาคารแสดงหลุมขุดค้น โบราณวัตถุ ณ วัดโพธิ์ศรีใน
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.5 หม้อขุดค้นโบราณวัดภูบ้านเชียง วัดโพธิ์ศรีใน
ที่มา: ผู้วิจัย

การค้นพบโบราณวัตถุและเริ่มมีการขุดค้น โดยกรมศิลปากรในปี พ.ศ.2510 และเริ่มมีการขุดค้นอย่างจริงจังตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 โดยนักโบราณคดีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศในแหล่งขุดค้น ณ วัดโพธิ์ศรีใน ตำบลบ้านเชียง ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ทางโบราณคดีถึงความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะ รูปทรง และลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และไม่เคยพบในแหล่งใดมาก่อน จึงเรียกว่า “วัฒนธรรมบ้านเชียง” ภายหลังจึงมีการสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง และหลุมขุดค้นสาธิตวัน โพธิ์ศรีในขึ้น จึงกลายเป็นแหล่งภูมิศาสตร์ของเครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของผู้นักโบราณคดีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ คือ เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง นอกจากนี้จะเป็นความพยายามของชาวชุมชนบ้านเชียงที่ได้คงรูปร่าง รูปทรง ลวดลายเฉพาะที่ตรงตามยุคสมัยที่ขุดค้นพบแล้ว ปัจจัยทางธรรมชาติ คือ ดินที่ใช้ในกระบวนการผลิต ทำให้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นในพื้นที่บ้านเชียงมีลักษณะที่แตกต่างจากที่อื่น จึงนำไปสู่การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง ทะเบียนเลขที่ สช 52100029 ซึ่งมีการขึ้นทะเบียนตั้งแต่วันที่ 9 มิถุนายน 2552

รูปที่ 4.6 สินค้าเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง แบบเคลือบเงา
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.7 สินค้าเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงในยุคนสมัยต่าง ๆ แบบไม่เคลือบเงา
ที่มา: ผู้วิจัย

นอกจากนี้ บ้านเชียงยังเป็นหมู่บ้านที่มีชาวไทพวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในการทำมาหากิน โดยอพยพครอบครัวข้ามแม่น้ำโขงมาทางจังหวัดหนองคาย เพื่อมาหาที่ตั้งบ้านเรือนในทำเลที่เหมาะสม และได้ตั้งรกรากในพื้นที่ราบสูงบริเวณป่าดงควาย ในพื้นที่บ้านสามพร้าว บ้านเตาไห บ้านมาพัง บ้านบุญมี และบ้านยา ซึ่งเป็นบริเวณมีห้วย หนอง และมีน้ำซึมอยู่ตลอดเวลา มีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การตั้งรกราก ชาวไทพวนกลุ่มนี้จึงได้ช่วยกันถางพื้นที่ป่า และสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลายาวนานกว่า 220 ปี โดยมีการสันนิษฐานว่าชื่อ “บ้านเชียง” นั้น มีที่มาจากที่ตั้งชื่อเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่บุคคล 4 คนที่อพยพครอบครัวมาอยู่ที่บ้านเชียงเป็นครั้งแรก ได้แก่ ท้าวเชียงใหญ่ (เต่าต่อนบุญ) ท้าวเชียงบุญมา (ท้าวศรีสุวรรณช่างคำ) ท้าวเชียงคะ และท้าวเชียงพิณ (ผู้ตั้งชื่อบ้านว่า “บ้านดงควาย”) ประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่อาศัยของบ้านเชียง คือ ชาวไทพวนที่เคลื่อนย้ายมาจากแขวงเชียงขวางในพื้นที่ สปป.ลาว ตั้งแต่ปลายยุคสมัยกรุงธนบุรีจนถึงต้นยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวไทพวนที่เข้ามาในช่วงเวลาดังกล่าวกระจายกันอยู่ในหลายพื้นที่ในภาคอีสาน จนถึงภาคกลาง เช่น ลพบุรี สระบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ราชบุรี จนถึงจันทบุรี

การอพยพเข้ามาของครอบครัวชาวไทพวน ได้นำวิถีชีวิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของชาวไทพวนเข้ามาพร้อมกัน เช่น ภาษาพูด อาหาร ความเชื่อ เรื่องการผูกเรือน ที่เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงทายหาพื้นที่โดยผู้สูงอายุของหมู่บ้าน เพราะเชื่อกันว่าจะได้สถานที่ปลูกบ้านเรือนที่ดี เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและชุมชน เมื่อเข้ามาอยู่อาศัยแล้วจะทำให้อยู่ดีกินดีมีความสุข อุบัติภัยของชาวไทพวนมีนิสัยรักสงบ โอบอ้อมอารี ขยันขันแข็ง และรู้จักสามัคคีในหมู่คณะ ยึดถือและให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส รักครอบครัว ให้ความสำคัญกับความเป็นเครือญาติ และยึดถือปฏิบัติในการแต่งงานกับคนที่เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน จึงทำให้มีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2023) ดังจะเห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของประธานกลุ่มบ้านหม้อเขียนสีที่ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ ดังนี้

“...เอกลักษณ์โดดเด่นของไทพวนจะมีวัฒนธรรม ภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์ อาหารการกิน และความสามัคคี คล้ายกับเป็นลูกแม่เดียวกัน เป็นเครือญาติกัน เป็นเชื้อสายเดียวกัน จะผูกพันกันมากกว่าพี่น้องธรรมดา ทำอะไรก็ง่ายขึ้น ขอความร่วมมือก็จะช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี...” (ประธานกลุ่มบ้านหม้อเขียนสี, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความเป็นชาติพันธุ์ไทพวนของชาวบ้านเชียง เป็นตัวยึดโยง (Bonding) สมาชิกในชุมชนให้เกิดรักใคร่ ผูกพัน และความสามัคคี ที่เป็นแรงสนับสนุนให้การทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนบ้านเชียงประสบความสำเร็จ

รูปที่ 4.8 การฟ้อนชาวไทพวน

ที่มา: Municipal Department Of Tourism/กลุ่มเพื่อนรำไทพวนบ้านเชียง, 2023

รูปที่ 4.9 ข้าวผัดข่าแจ่วหอม บ้านเชียง

ที่มา: สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) ขอนแก่น, 2567

การที่บ้านเชียงเป็นแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียง ผนวกกับวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเชียงที่มีเชื้อสายชาวไทยพวน ทำให้บ้านเชียงในปัจจุบันมีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรม และได้มีการสืบสานต่อยอดวัฒนธรรมของตนเองผ่านการผลิตสินค้าและของที่ระลึก เช่น เครื่องปั้นดินเผา ผ้าทอมัดย้อม เครื่องจักสาน และวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์โดดเด่นของบ้านเชียงได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ชาวชุมชนบ้านเชียงซึ่งเป็นผู้ผลิตสินค้าและของที่ระลึกดังกล่าวมา ยังมีการรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งจนนำไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนในเวลาต่อมา

รูปที่ 4.10 ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกบ้านเชียง

ที่มา: Homestay Ban Chiang, 2023

จุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวชุมชนบ้านเชียงอาจกล่าวได้ว่า เริ่มต้นจากการสร้างพิพิธภัณฑ์บ้านเชียงและอาคารแสดงหลุมขุดค้นที่วัดโพธิ์ศรีโน และต่อมามีบ้านเชียงได้ขึ้นทะเบียนมรดกโลกโดย UNESCO จึงทำบ้านเชียงเป็นที่รู้จักของทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมมากขึ้น ชาวบ้านจึงเริ่มมีการนำสินค้าและผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นไปขายในตลาดจัดแสดงในบริเวณพิพิธภัณฑ์ ต่อมาทางเทศบาลตำบลจึงมีการดำเนินงานด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านเชียงอย่างจริงจัง โดยมีการประสานงานนำนักท่องเที่ยวทั้งกลุ่มแม่บ้าน นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจเข้ามาในพื้นที่ โดยประสานขอความร่วมมือให้ชุมชนช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น อาหาร การแสดง การสาธิตปั้นหม้อเขียนสี การทอผ้า เป็นต้น เมื่อมีการประสานขอความร่วมมือมาบ่อยครั้ง

ทำให้ชุมชนค่อย ๆ เกิดการรวมกลุ่มรวมตัว และมีการทำงานร่วมกันมากขึ้น จนพัฒนาไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นทั้งวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเชียง วิสาหกิจปั้นหม้อเขียนสีบ้านเชียง วิสาหกิจชุมชนทอผ้ามัดย้อม วิสาหกิจชุมชนจักสาน และวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง ซึ่งทุกวิสาหกิจชุมชนจะทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย และผู้สนใจการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเชียง โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแบบหมู่คณะสามารถประสานผ่านวิสาหกิจชุมชนใดก็ได้ ซึ่งทางชุมชนจะเป็นผู้ประสานงานกับวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ให้ต่อไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเชียงเริ่มมีกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งการสาธิตการผลิตผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ทั้งการปั้นหม้อเขียนสี การทอผ้า การจักสานภาชนะ ทำให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาในชุมชนมากขึ้น จึงมีความต้องการด้านที่พักมากขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนจึงเกิดเป็นที่พักในรูปแบบโฮมสเตย์ขึ้นในเวลาต่อมา วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เกิดขึ้นด้วยความต้องการที่จะรวบรวมศิลปะและวัฒนธรรมต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในพื้นที่บ้านเชียงได้เรียนรู้และสัมผัสศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านเชียงได้อย่างใกล้ชิด นายกเทศบาลตำบลบ้านเชียงในขณะนั้น จึงได้ชักชวนให้ประธานชมรมซึ่งมีประสบการณ์ทำงานนำเที่ยวในต่างประเทศกว่า 20 ปี ให้เข้ามาบริหาร โฮมสเตย์ โดยการริเริ่มจัดตั้งเป็นชมรมโฮมสเตย์บ้านเชียง หรือกลุ่มโฮมสเตย์บ้านเชียงขึ้น และเริ่มเปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวมาตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2547 ต่อมาจึงได้ทำการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนเมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2559 (กรมการท่องเที่ยว, ม.ป.ป., น.1; MGR Online, 2006)

รูปที่ 4.11 โฮมสเตย์ประกาย โฮมสเตย์แห่งแรกในบ้านเชียง

ที่มา: ผู้วิจัย

การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียงมีจุดเด่น คือ การเป็นแหล่งอารยธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นที่สุดในภูมิภาคเอเชีย และการที่คนในชุมชนเป็นเครือข่าย สืบเชื้อสายไทพวน ทำให้มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่สะท้อนวัฒนธรรมชาวไทพวนผ่านการแต่งกาย อาหาร ภาษาพูดที่เป็นอัตลักษณ์ นำมาสู่การสร้างกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว สำหรับชาวบ้านที่ไม่ได้เปิดบ้านให้เป็นโฮมสเตย์ สามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดไว้เพื่อการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้าพักในโฮมสเตย์บ้านเชียง เช่น การบายศรีสู่ขวัญ ผูกข้อต่อแขนแบบโบราณ การแสดงการฟ้อนรำ การชมวิถีชีวิต หัตถศิลป์ และภูมิปัญญาของชาวบ้านเชียง เช่น การปั้นหม้อเจียนสี การทำเครื่องทองเหลือง การทอผ้ามัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ การประดิษฐ์ของที่ระลึกจากเศษผ้า งานจักสานไม้ไผ่ การสาธิตและการชิมอาหารท้องถิ่น (อาหารพาลอง) ชาวไทพวน การเรียนรู้อารยธรรมผ่าน โบราณคดีบ้านเชียง การเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง หลุมขุดค้นวัดโพธิ์ศรีใน เป็นต้น จุดเด่นอันเป็นอัตลักษณ์ของบ้านเชียงนี้ ได้ถูกนำมาประชาสัมพันธ์ และเป็นจุดดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และศึกษาวัฒนธรรมชาวไทพวน รวมถึงการเข้าพักในโฮมสเตย์บ้านเชียงด้วย (MGR Online, 2006)

ชุมชนบ้านเชียง มีการนำทุนทางสังคมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านเชียงมาใช้ประโยชน์ เพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวในบ้านเชียงมีจุดเด่นและความน่าสนใจ ในบริบทการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ดังวิสัยทัศน์ของชุมชนที่ว่า “อารยธรรมบ้านเชียง ร้อยเรียง ล้ำค่า ภูมิปัญญาชาวไทพวน” ซึ่งสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ นอกจากนี้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเชียง เกิดจากความตั้งใจที่จะรวบรวมศิลปะและวัฒนธรรมต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและผู้เข้าพัก จึงมีการสนับสนุนส่งเสริมกลุ่มอาชีพบางกลุ่มที่ค่อยๆ หายไป ให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง ด้วยใหม่ด้วยการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเข้ามาให้ความรู้และพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ เช่น การปั้นหม้อเขียนสี ทอผ้ามัดหมี่ ย้อมสีธรรมชาติ การจักสาน แกะสลัก และการตีเหล็ก เป็นต้น ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ขึ้น รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกต่าง ๆ ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของบ้านเชียง เพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ สามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน โดยรายได้ที่เกิดขึ้นจากรูทกิจท่องเที่ยวและโฮมสเตย์ ถือเป็นรายได้เพิ่มจากแขนงอาชีพใหม่ที่มีรายได้ตลอดทั้งปี นอกเหนือจากรายได้ที่ได้จากการประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบเดิม (ทำนา ทำไร่ ทำสวน หรือปศุสัตว์) ซึ่งจะรายได้ตามฤดูกาล จึงนับเป็นการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้แก่ชุมชนได้ (สุนทร คุณชัยมั่ง, ธัชกร ธิติลักษณ์, นัชชา เทียมพิทักษ์, นัฏรวัญ องค์กรสิงห์ และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนานวัตกรรมสังคม วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต, 2566; MGR Online, 2006)

รูปที่ 4.12 ตัวอย่างโฮมสเตย์บ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.13 สร้อยลูกปัดดินเผาบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

ในการดำเนินงานเพื่อการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชนบ้านเชียง ได้รับความร่วมมือและการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ เช่น การประสานความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากร นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นักพัฒนาผลิตภัณฑ์ ปราชญ์ชุมชน รวมทั้งนักเรียน นักศึกษา และโครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวจากหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น เทศบาลตำบลบ้านเชียง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น เพื่อพัฒนางานปั้นหม้อเขียนสี ผ้าทอมัดย้อม จัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยว และแผนที่ท่องเที่ยว

รูปที่ 4.14 การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวบ้านเชียง ผ่านเว็บไซต์ Thailandvillageacademy

ที่มา: Thailandvillageacademy, 2023

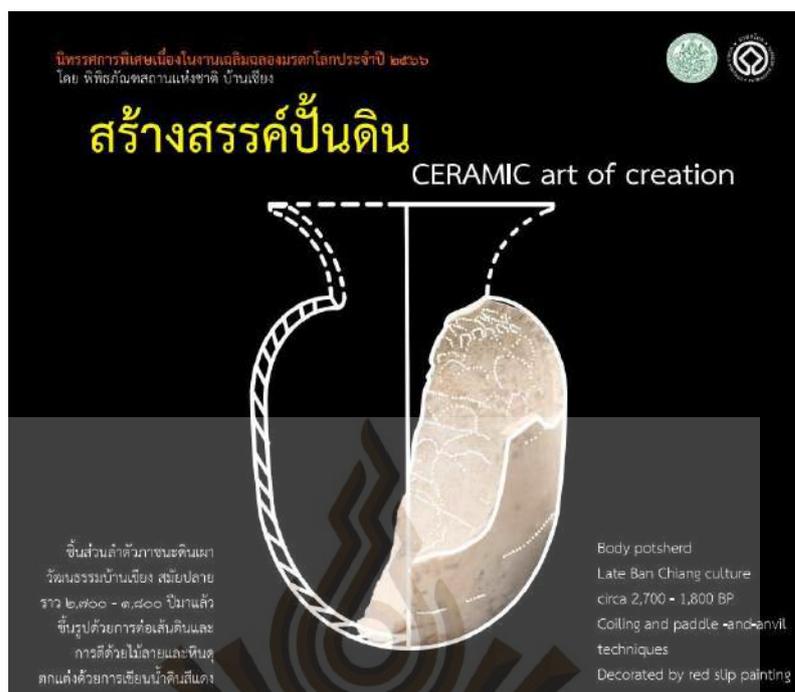
นอกจากนี้ เทศบาลตำบลบ้านเชียง ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการชุมชน และเป็นหน่วยงานระดับท้องถิ่นที่ทำงานร่วมกับชุมชนมาโดยตลอด อีกทั้งในแต่ละปีจะมีการจัดกิจกรรมโครงการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านเชียง เช่น งานมรดกโลกบ้านเชียง บ้านเชียงมาราธอน บ้านเชียงสตรีทอาร์ท ซึ่งเทศบาลตำบลบ้านเชียง หน่วยราชการอื่น ๆ ในจังหวัด เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความช่วยเหลือในและสนับสนุนการดำเนินงานมาโดยตลอด ผ่านการจัดกิจกรรม การประชาสัมพันธ์กิจกรรมสำคัญของบ้านเชียงให้เป็นที่รู้จักผ่านช่องทางต่าง ๆ ทำให้ การท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเชียงมีความเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับอย่างต่อเนื่อง

รูปที่ 4.15 การประชาสัมพันธ์งานมรดกโลกบ้านเชียงมินิมาราธอน 2023

ผ่าน Facebook Page ของเทศบาลตำบลบ้านเชียง

ที่มา: เทศบาลตำบลบ้านเชียง Ban Chiang Subdistrict Municipality, 2566

รูปที่ 4.16 การประชาสัมพันธ์นิทรรศการพิเศษเนื่องในงานมรดกโลกประจำปี 2566

ที่มา: Museum Thailand, 2023

การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง และชุมชนบ้านเชียงประสบความสำเร็จ เห็นได้จากการได้รับการรับรองมาตรฐานและรางวัลต่าง ๆ เช่น

1) มาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยสำหรับกิจการด้านการท่องเที่ยว ประเภทที่พักและโฮมสเตย์ไทย Amazing Thailand Safety & Health Administration: SHA โดย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และกระทรวงสาธารณสุข

2) มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT Thailand ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 โดย องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

3) หมู่บ้านท่องเที่ยวชนบทยอดเยี่ยม (Thailand Rural Tourism Award 2020) สาขาหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Best Creative Experience) ปี พ.ศ. 2563 โดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

4) สุดยอดชุมชนต้นแบบ “เที่ยวชุมชนยลวิถี” ประจำปี 2565 โดย กระทรวงวัฒนธรรม

5) รางวัลวิสาหกิจชุมชนต้นแบบสามชีพ ประจำปี 2564 โดย มูลนิธิสามนาชีพ สำหรับคนในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน

4.1.2 ทูทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย จะเห็นได้ว่า ทูทางสังคมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่บ้านเชียงได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในหลากหลายแง่มุม เพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) ทูทางกายภาพ (Physical Capital)

ทูทางกายภาพที่สำคัญของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเชียง คือ การที่วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง ตั้งอยู่ในพื้นที่แหล่งขุดค้นและการศึกษาทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ หรือ อุทยานประวัติศาสตร์บ้านเชียง ซึ่งพบร่องรอยการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมีการค้นพบ โครงกระดูก และเครื่องปั้นดินที่มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ของอารยธรรมบ้านเชียง จนนำไปสู่การขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก โดยได้รับการรับรองจากองค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization หรือ UNESCO) จึงกลายเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน นำมาสู่การพัฒนาพื้นที่ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีการสร้างพิพิธภัณฑ์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และจัดแสดง โบราณวัตถุที่ขุดค้นได้จากในพื้นที่ ซึ่งสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวและผู้ที่สนใจในการขุดค้นหลักฐานทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

2) ความสัมพันธ์ (Relationships)

พื้นฐานของทุนความสัมพันธ์ที่ปรากฏในพื้นที่ คือ ความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นจากการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวน มีความรักในถิ่นฐานบ้านเกิด ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมกันในฐานะที่เป็น “คนบ้านเชียง” มีความรัก ผูกพันกับท้องถิ่น ความหวงแหนในภูมิปัญญา และวัฒนธรรม รวมไปถึงความหวงแหนต่อมรดกอารยธรรมโลกบ้านเชียง ทำให้สมาชิกทุกคนและคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าบ้านที่ดี และช่วยกันขับเคลื่อนกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนให้เป็นที่รู้จักได้ (มูลนิธิสัมมาชีพ, 2566)

3) ทูทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

การที่คนในชุมชนซึ่งอาศัยอยู่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์บ้านเชียงมีเชื้อสายชาวไทพวน มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ อีกทั้งการเขียนสี เครื่องปั้นดินเผา การทำผ้าย้อมคราม การจักสาน อาหารท้องถิ่น ภาษาพูด การแสดง การร้อง และการฟ้อนรำ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสังเกตเห็นว่า ผู้คนในชุมชนบ้านเชียงเชื่อว่าโครงกระดูกที่ขุดค้นได้จากแหล่งขุดค้นในพื้นที่บ้านเชียงนั้นเป็นบรรพบุรุษของตนเอง จึงไม่มีความหวาดกลัว แต่กลับให้ความเคารพและพยายามสืบทอดและอนุรักษ์ร่องรอยความรู้จากบรรพบุรุษไว้ ผ่านการผสมผสาน

ระหว่างอารยธรรมโบราณและวัฒนธรรมของชาวไทพวนเข้าด้วยกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมบ้านเชียงที่โดดเด่น สร้างความแตกต่างจากจากชุมชนอื่น ๆ ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นต้นทุนเพื่อการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้อย่างมีเอกลักษณ์

4) มนุษย์ (Human)

ทุนมนุษย์ที่ปรากฏอยู่อย่างเด่นชัด คือ ผู้เริ่มต้นการรวมกลุ่มโฮมสเตย์บ้านเชียง คือ ประธานชมรมที่ได้้นำประสบการณ์จากการทำงานในบริษัทนำเที่ยวมาปรับใช้ และ ได้ริเริ่มการดำเนินธุรกิจโฮมสเตย์ขึ้น รวมถึงสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์ที่ได้ร่วมมือกันในการวางแผนทางดำเนินธุรกิจโฮมสเตย์จนสามารถสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกทุกคน และต่อออกมาเป็นธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชนในปัจจุบัน เมื่อมีการพัฒนาจากกลุ่มโฮมสเตย์บ้านเชียงมาสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน ผู้นำวิสาหกิจชุมชน คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน และสมาชิกวิสาหกิจชุมชนยังคงมีบทบาทในการดำเนินงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง สามารถขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนให้มีมาตรฐานการดำเนินที่เป็นที่ยอมรับ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในระดับชาติ เห็นได้จาก การได้รับรางวัล และการได้รับการรับรองมาตรฐาน ๆ ซึ่งเป็นผลจากการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย

5) เครือข่ายทางสังคม (Social Network)

แม้ว่าวิสาหกิจชุมชน โฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง จะมีจุดเริ่มต้นมาจากกลุ่มโฮมสเตย์บ้านเชียงที่มุ่งเน้นการให้บริการที่พักแก่นักท่องเที่ยว แต่การที่จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักที่โฮมสเตย์นั้น จำเป็นต้องมีจุดดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ดังนั้น การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนบ้านเชียงจึงค่อย ๆ ขยายขอบเขตการให้บริการไปสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยการนำอัตลักษณ์ของบ้านเชียงและวัฒนธรรมของชาวไทพวนมาพัฒนาเป็นจุดขายสำคัญ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานในระดับท้องถิ่น และหน่วยงานระดับจังหวัดในการจัดทำแผนที่ท่องเที่ยว นอกจากนี้ ชุมชนยังได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการและนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ นักเรียนและนักศึกษา ในการพัฒนางานปั้นหม้อเขียนไห ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในพื้นที่ทั้งในระดับชุมชน และการเชื่อมโยงเพื่อขยายเครือข่ายออกไปสู่ภายนอกชุมชน ผ่านการติดต่อประสานงาน หรือการขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกชุมชนอีกด้วย (มูลนิธิสัมมาชีพ, 2566)

4.2 ทูทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น

4.2.1 ข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น

ด้วยชุมชนบ้านนาต้นจั่น เป็นชุมชนขนาดเล็ก ห่างไกลจากตัวเมือง เป็นหมู่บ้านต้นน้ำ ติดชายเขา พื้นที่ราบสำหรับการขยายพื้นที่การเพาะปลูกและการขยายกิจการทางการเกษตรมีจำกัด ดังนั้น การรวมตัวกันของชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งจึงเป็นสิ่งจำเป็น

รูปที่ 4.17 บ้านนาต้นจั่น

ที่มา : โสมสเดย์บ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย, 2566

ชุมชนบ้านนาต้นจั่น เป็นชุมชนขนาดเล็กตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านดึก อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย สามารถออกเสียงเป็นภาษาท้องถิ่นสุโขทัยได้ว่า “บ้านตึก” มีความหมายว่า หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ด้านในที่ไม่มีทางออก เนื่องจากบ้านนาต้นจั่นเป็นหมู่บ้านต้นน้ำ ซึ่งมีลำห้วยแม่อากไหลผ่านบริเวณหมู่บ้านมีภูเขาล้อมรอบ มีพื้นที่รวม 20,140 ไร่ ในอดีตไม่มีถนนสำหรับการคมนาคมเชื่อมต่อเข้าไปในหมู่บ้าน สันนิษฐานว่าบ้านนาต้นจั่นเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 160 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านในชุมชนเล่าต่อกันมาว่า ช่วงเริ่มแรกมีครอบครัวของพ่อชานานกับแม่ชาไวที่ได้ย้ายมาจากนครลำปาง เพื่อตั้งรกรากเพียง 10 หลังคาเรือนเท่านั้น จากนั้นจึงมีกลุ่มคนที่มาจากอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์อพยพหนีโรคระบาดเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเพิ่มเติมอีกประมาณ 30 หลังคาเรือน และเนื่องจากในพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีต้นจั่นเป็นจำนวนมาก จึงได้เรียกพื้นที่ชุมชนตรงนี้ว่า “บ้านนาต้นจั่น”

รูปที่ 4.18 บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านตึก อำเภอสรีษณาลัย จังหวัดสุโขทัย

ที่มา : ผู้วิจัย

การดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านนาต้นจั่นนั้นมีความเรียบง่าย การประกอบอาชีพสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ดัวยที่ดินในบริเวณชุมชนบ้านนาต้นจั่น มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก ส่งผลให้ชาวบ้านสามารถทำการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยอาศัยน้ำจากธรรมชาติ เป็นหลัก ทั้งทำนาข้าว ทำไร่ ทำสวนผลไม้ เป็นหลัก โดยมีอาชีพเสริม คือ การทอผ้า

รูปที่ 4.19 ทุ่งนาบ้านนาต้นจั่น

ที่มา : ผู้วิจัย

นอกจากนี้ ชาวบ้านในชุมชนบ้านนาต้นจั่นยังมีการสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชนในหลากหลายด้าน ทั้งด้านภาษา สมุนไพร อาหาร การทอผ้า การแกะสลักไม้

โดยมีการพัฒนาภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีให้เข้ากับยุคสมัย สะท้อนให้เห็นผ่านวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน เช่น การใช้ “ได้ป้อ” ทำไส้ตะเกียงเพื่อให้แสงสว่างโดย “ได้ป้อ” ได้มาจากการผสมขี้ขี้ น้ำมันยาง และไม้ผุเข้าด้วยกัน จากนั้นจึงนำมาห่อเป็นท่อน ๆ โดยใช้ใบเตย นอกจากนี้ ยังมีการนำภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีมาต่อยอดเพื่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจสร้างรายได้เสริมให้แก่ชาวบ้านในชุมชน เช่น การทำผ้าหมักโคลนให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ประจำชุมชน การพัฒนาข้าวเป็ปที่เป็นอาหารพื้นบ้านให้กลายเป็นอาหารขึ้นชื่อของชุมชน (สถาปนิกนามวงษ์, 2558, น.52-54)

จุดเริ่มต้นที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์ที่จากเดิมเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมไปสู่การเปลี่ยนแปลงและก่อตัวพัฒนามาสู่หมู่บ้านอุตสาหกรรมเชิงท่องเที่ยว นั้น มาจากการรวมตัวกันของกลุ่มแม่บ้าน โดยเป็นการรวมกลุ่มแบบเฉพาะกิจ เนื่องจากต้องการหารายได้พิเศษเพิ่มขึ้นให้กับครอบครัว และหาเงินหมุนเวียนภายในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยมีผู้นำกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในขณะนั้น (หรือประธานกลุ่มทอผ้าในปัจจุบัน) เป็นผู้ริเริ่มชักชวนให้แม่บ้านเกษตรกรที่เป็นเครือญาติกันจำนวน 21 คน มารวมกลุ่มกัน เริ่มต้นจากการขายอาหารตามวัดต่าง ๆ จากนั้นร่วมกันปลูกข้าวโพด ไร่ข้างเกี่ยวข้าว สานหมวก ทำแชมพูสระผมขาย จนสามารถรวบรวมเงินได้ประมาณ 30,000 บาท แล้วจึงนำเงินจำนวนดังกล่าวไปซื้อกี่ทอผ้า และนำมาสู่การก่อตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าขึ้น เป็นกลุ่มทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์เมื่อปี พ.ศ. 2534 (สถาปนิกนามวงษ์, 2558, น.52-54)

ต่อมากลุ่มทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์ได้รับการส่งเสริมการรวมกลุ่มจากกรมพัฒนาชุมชน ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ และได้รับการพัฒนาความรู้เรื่องสี การย้อม การตลาด และได้ฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชน พร้อมงบประมาณสร้างศูนย์แสดงสินค้าชุมชน ในปี พ.ศ. 2545 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ได้ทำการประเมินหาหมู่บ้านที่พัฒนาและพึ่งตนเองได้ บ้านนาต้นจันทน์ได้รับเลือกให้เป็น 1 ใน 20 หมู่บ้านจากทั่วประเทศและได้ไปดูงาน OVOP ของเมืองโออิตะ ประเทศญี่ปุ่นจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม โดยได้เข้าพักในที่พักแบบโฮมสเตย์ที่เมืองโออิตะ เมื่อกลับจากการศึกษาดูงาน ประธานกลุ่มทอผ้าจึงได้เริ่มต้นที่จะทำโฮมสเตย์หลักแรกขึ้นในชุมชน แม้ว่าในช่วงเริ่มต้นจะไม่สามารถชักชวนให้ญาติหรือคนในชุมชนมาร่วมได้ เนื่องจากญาติและชาวบ้านไม่มั่นใจว่าจะมีนักท่องเที่ยว อีกทั้งบ้านนาต้นจันทน์ไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวทะเล หรือน้ำตกที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ จึงทำให้ในปี พ.ศ. 2547 โฮมสเตย์บ้านนาต้นจันทน์เริ่มต้นด้วยบ้านของประธานกลุ่มทอผ้าเพียงหลังเดียว ต่อมาเมื่อกลุ่มทอผ้าชุมชนบ้านนาต้นจันทน์ได้ส่งผ้าทอลายซิดเข้าประกวดสินค้า OTOP และได้รับรางวัลระดับ 5 ดาว ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ผ้าทอจากชุมชนบ้านนาต้นจันทน์เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น ทำให้มีลูกค้าและนักธุรกิจเดินทางเข้ามาสั่งซื้อผ้าเพิ่ม

มากขึ้น สมาชิกในกลุ่มทอผ้าจึงมีรายได้เพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันที่ปักโฮมสเตย์ก็เป็นที่รู้จักมากขึ้นตามไปด้วย (กาญจนา อายุวัฒน์ธนะชัย, 2566)

รูปที่ 4.20 ผลิตภัณฑ์ผ้าทอบ้านนาต้นจัน

ที่มา : ผู้วิจัย

ในปี พ.ศ. 2548 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขต 3 ได้เข้ามาให้คำแนะนำด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับบ้านนาต้นจัน เพื่อส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว เนื่องจากเล็งเห็นศักยภาพของชุมชนบ้านนาต้นจันไม่ได้มีเพียงผ้าทอที่โดดเด่นเท่านั้น หากแต่ยังมีทรัพยากรการท่องเที่ยวมากมายภายในหมู่บ้านที่สามารถใช้พัฒนาให้เป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ ซึ่งเมื่อได้รับคำแนะนำดังกล่าว ประธานกลุ่มทอผ้า สมาชิกภายในกลุ่มทอผ้า และผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นได้หารือร่วมกัน เพื่อนำแนวคิดเรื่องการจัดโฮมสเตย์เข้าเสนอในที่ประชุมและสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในพื้นที่ โดยประธานกลุ่มทอผ้าได้ใช้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างกิจกรรมโฮมสเตย์ขึ้นภายในหมู่บ้านนาต้นจัน จากจุดแรกเริ่มที่มีโฮมสเตย์เพียง 1 หลัง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2551 มีโฮมสเตย์ที่เข้าร่วมด้วยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 16 หลังและค่อย ๆ จนพัฒนามาเป็นกลุ่มโฮมสเตย์บ้านนาต้นจันที่มีบ้านพักให้บริการเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 29 หลัง รับนักท่องเที่ยวได้ไม่เกินวันละ 200 คน ในปัจจุบัน (อพท., 2566)

รูปที่ 4.21 ภาพตัวอย่างโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น
ที่มา : ผู้วิจัย

รูปที่ 4.22 ศูนย์ให้บริการโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น
ที่มา : ผู้วิจัย

การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น นอกจากจะมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ณ ศูนย์แสดงสินค้าของหมู่บ้าน และการบริการที่พักแบบโฮมสเตย์แล้ว ยังมีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น การนวดสปา การท่องเที่ยวเส้นทางภายในชุมชน จุดชมวิวยามเย็น ซึ่งจะมีการตั้งสมาชิกในชุมชน และเด็ก ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การเป็นผู้นำเที่ยว การปั่นจักรยาน ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้อีกด้วย ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น ได้อาศัยประสบการณ์ของสมาชิกกลุ่มสหกรณ์ทอผ้าบ้านนาต้นจั่นและกลุ่มโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่นที่มีโอกาสในการไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับด้านการทอผ้า การท่องเที่ยว และโฮมสเตย์ในหลาย ๆ พื้นที่ และได้นำประสบการณ์และความรู้มาประยุกต์ใช้กับการทอผ้า เกิดแนวคิดในการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับผ้าทอ เช่น การนำผ้าไปหมักโคลนเพื่อให้ผ้านุ่มขึ้นมาใช้ประโยชน์และช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าของชุมชน (สถาปนิก นามวงษ์, 2558, น.56-58)

รวมถึงการพัฒนาปรับปรุงการให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ให้ได้มาตรฐาน และการสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนด้วย

รูปที่ 4.23 รถนำเที่ยวภายในบริเวณบ้านนาต้นจั่น
ที่มา : ผู้วิจัย

จุดเด่นของการท่องเที่ยวชุมชนบ้านนาต้นจั่น คือ การบริการที่พักแบบโฮมสเตย์และบริการท่องเที่ยว ผู้ร่วมบริการได้สร้างกติการ่วมให้บริการที่จะไม่สร้างการรบกวนเพื่อนบ้าน และสร้างความร่วมมือกับนักท่องเที่ยวที่จะไม่เล่นการพนัน คีฬา เหล้า สุบบุหรี่ อันเป็นการรบกวนเพื่อนบ้านคนอื่น มีการสร้างความร่วมมือกับสำนักงานอุทยานแห่งชาติ ที่จะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและกระทำการอื่นเป็นการฝ่าฝืนระเบียบของอุทยานแห่งชาติ (ตามแนวทางของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ) รวมถึงมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้นักท่องเที่ยวได้มีกิจกรรมร่วมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงมีผลิตภัณฑ์สำหรับการซื้อเพื่อเป็นของฝากจำนวนมาก

โดยชุมชนบ้านนาต้นจั่นนั้นได้รับการรับรองมาตรฐานและงานรางวัลต่าง ๆ มากมาย เช่น

- 1) มาตรฐานโฮมสเตย์ไทย Amazing Thailand Safety & Health Administration: SHA
- 2) มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย
- 3) หมู่บ้านสร้างสรรค์ (Creative Industry Village : CIV)
- 4) รางวัลอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยวกินรีทองคำ PATA GOLD AWARDS ระดับอาเซียน
- 5) รางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ของกระทรวงมหาดไทย
- 6) ศูนย์เรียนรู้สิ่งทอที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

7) หมู่บ้านต้นแบบการจัดการสารสนเทศเพื่อคุณภาพชีวิตดีเด่น ของกรมพัฒนาชุมชน

8) รางวัล Thailand Home Stay Standard 2015-2017 ของกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

9) รางวัลสิงห์ทอง (กลุ่มโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น)

รูปที่ 4.24 หมู่บ้านสร้างสรรค์ CIV

ที่มา : ผู้วิจัย

สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ก็มีการนำเอาวัสดุพื้นบ้านและทุนปัญญาท้องถิ่นเรื่อง โคลน-ผ้าหมักโคลน เพื่อทำผ้าให้นุ่ม ทำสี จากใบไม้และเปลือกไม้ธรรมชาติ รวมทั้งการออกแบบ ดีไซน์ ตามความรู้ที่ได้รับการส่งเสริมจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม นอกจากนี้ ยังมีบริการจำหน่าย อาหารพื้นเมือง-ข้าวเป็็บ กาแฟสด ของฝากของที่ระลึก ฯลฯ ทั้งที่เป็นกิจการของวิสาหกิจ และ กิจการของครัวเรือนในชุมชน มีการบริการอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยวด้วยระบบการชำระเงิน ผ่านระบบการเงินของธนาคารออมสิน การจองที่พักและบริการผ่านช่องทาง Social media และ ระบบคิวอาร์โค้ด

ผลจากการดำเนินงานที่ผ่านมาส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เกิดจากการที่สมาชิก ในชุมชนนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมมาสร้างสรรค์เป็นบริการในรูปแบบใหม่ เป็นอาชีพใหม่ที่ แตกต่างไปจากการเป็นเกษตรกร ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต อีกทั้ง การที่สมาชิกในชุมชนมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอหมักโคลน การให้บริการที่พักโฮมสเตย์ การ ให้บริการนวดสปา การท่องเที่ยวเส้นทางภายในชุมชน และกิจกรรมอื่น ๆ ที่ได้ถูกสร้างขึ้นใน ภายหลัง ทำให้สมาชิกในชุมชนมีรายได้มากขึ้น สมาชิกในชุมชน รวมถึงเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม

ในกิจกรรมของชุมชน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจต่อตนเองและท้องถิ่น สะท้อนให้เห็น ได้เป็นอย่างดีว่าชุมชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง อีกทั้งคนรุ่นใหม่ของชุมชนยังมีหลักประกันในการประกอบอาชีพ โดยที่ยังสามารถอยู่ในพื้นที่ ใกล้ชิดกับครอบครัว และไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานในต่างถิ่นอีกต่อไป

4.2.2 ทูทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์

จากผลการรวบรวมข้อมูลผู้วิจัย พบว่า ทูทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านนาต้นจันทน์และถูกนำมาใช้เพื่อการส่งเสริมกิจกรรมและการดำเนินงานต่าง ๆ ของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์ สามารถสรุปได้ ดังนี้

1) ทูทางกายภาพ (Physical Capital)

สภาพแวดล้อมของบ้านนาต้นจันทน์ที่เป็นหมู่บ้านต้นน้ำขนาดเล็กติดชายเขา และแวดล้อมด้วยภูเขา ภายในหมู่บ้านมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งพื้นที่นา สวนผลไม้ และแปลงสมุนไพร ถึงปลูกสร้างและเรือนไม้ รวมถึงสภาพภูมิอากาศเป็นทูทางกายภาพที่สำคัญของชุมชนบ้านนาต้นจันทน์ แม้ว่าบ้านนาต้นจันทน์จะไม่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติซึ่งเป็นที่รู้จัก แต่สภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติสูงสามารถช่วยให้นักท่องเที่ยวได้ผ่อนคลายจากสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยมลภาวะ ความเคร่งเครียดจากการทำงานหรือการแข่งขันของเมืองใหญ่ได้เป็นอย่างดี

2) ความสัมพันธ์ (Relationships)

จุดเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์มาจากการรวมกลุ่มของคนใกล้ชิด ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงทำให้พื้นฐานความสัมพันธ์มีความเหนียวแน่น กลมเกลียว ส่งผลให้การปรึกษาหารือ การกำหนดเป้าหมาย หรือการตัดสินใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่มีการขัดแย้งกันรุนแรง เมื่อการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้าเริ่มประสบความสำเร็จ มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดี อีกทั้งผลิตภัณฑ์ผ้าทอของชุมชนเริ่มเป็นที่รู้จักทำให้มีคนภายนอกคนนอกชุมชนเดินทางเข้ามาในบ้านต้นจันทน์มากขึ้น จึงนำไปสู่การเริ่มทำธุรกิจโฮมสเตย์จากการทดลองทำเพียง 1 หลัง ก่อนที่ขยายจำนวนมากขึ้น ซึ่งการทำธุรกิจโฮมสเตย์จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนอย่างมาก จึงต้องมีการปรึกษาร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน ชี้แจงและทำความเข้าใจกับชาวบ้าน และหน่วยงานราชการในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม จึงทำให้การดำเนินงานมีความสอดคล้องประสานไปในทิศทางเดียวกัน และได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่ายเป็นอย่างดี ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลจากความสัมพันธ์ในฐานะเครือญาติของ

สมาชิกวิสาหกิจชุมชน และคนในชุมชนที่มีความใกล้ชิด ผูกพัน สนับสนุน และรู้จักกันเป็นอย่างดี ทำให้การพูดคุยและการปรึกษาหารือร่วมกันของทุกฝ่ายทำได้ง่ายขึ้น

ดังนั้น แม้ว่าความตั้งใจเริ่มต้นในการรวมกลุ่มของแม่บ้านเกษตรกร จะเกิดจากความต้องการหารายได้เสริมจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งเกี่ยวพันกับผลประโยชน์ของสมาชิกในกลุ่ม แต่เมื่อเกิดการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่าง ๆ จนพัฒนาไปสู่การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ทอผ้าบ้านนาต้นจั่น และสามารถสร้างหลักประกันในการประกอบอาชีพให้แก่คนรุ่นต่อไปได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมของคนในชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่นที่มีความหวังว่าจะสามารถทำงานอยู่ในพื้นที่ ที่มีรายได้ และยังได้ใกล้ชิดกับครอบครัวไปด้วย จึงทำให้สมาชิกทุกคนให้ความสำคัญกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนและพร้อมที่จะร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ

3) ทูทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านนาต้นจั่นเป็นจุดเด่นสำคัญของชุมชนที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ เพื่อสัมผัสกับวิถีชีวิตแบบชนบทที่มีความต่างออกไปจากวิถีชีวิตในเมืองใหญ่ที่นักท่องเที่ยวคุ้นชิน ทั้ง บุคลิกลักษณะของผู้คนที่มีอัธยาศัยไมตรี ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่พัก วัฒนธรรมประเพณีที่สามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนของคนในชนบทที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรทั้งการทำนา ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ เป็นหลัก ซึ่งกลายมาเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนที่สามารถดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวและนำมาซึ่งรายได้ให้แก่คนในชุมชน

4) มนุษย์ (Human)

วิสาหกิจโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่นมีจุดเริ่มต้นมาจากการริเริ่มของ ประธานกลุ่มทอผ้า ซึ่งเป็นผู้ชักนำความคิดและชักชวนให้เกิดการรวมกลุ่มของแม่บ้านเกษตรกรที่เป็นเครือข่าย เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ตั้งแต่การขายอาหาร การทอผ้า ไปจนถึงการทำโฮมสเตย์ และกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน ต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่นเช่นในปัจจุบัน ยังจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ความสามัคคี และความมุ่งมั่นของสมาชิกและชาวบ้านในชุมชนนาต้นจั่นในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนให้ประสบความสำเร็จ เพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การสร้างหลักประกันในการดำรงชีวิต และสภาพแวดล้อมที่ดีสำหรับสมาชิกในชุมชน

5) เครือข่ายทางสังคม (Social Network)

การรวมกลุ่มในชุมชนบ้านนาต้นจั่น เริ่มต้นจากการรวมกลุ่มเครือญาติใกล้ชิดและคนในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าบ้านนาต้นจั่น ที่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอหมักโคลนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและเป็นที่ต้องการของประชาชน ทำให้สมาชิกกลุ่มทอผ้ามีรายได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดการตระหนักรับรู้ถึงศักยภาพของสมาชิกกลุ่มผ้าบ้านนาต้นจั่นแก่หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับประเทศ เป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้สมาชิกในกลุ่ม ได้รับความช่วยเหลือทั้งด้านเงินทุนและองค์ความรู้เพื่อการต่อยอดพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่ม ซึ่งในเวลาต่อมาประธานกลุ่มทอผ้ายังได้นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานต่าง ๆ มาขยายการดำเนินธุรกิจการให้บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ ก่อนที่จะนำไปสู่การรวมกลุ่มโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น เมื่อการดำเนินงานของทั้ง 2 กลุ่มมีความมั่นคงมากขึ้น มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น จึงพัฒนาไปสู่กับจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่นในที่สุด

การเติบโตขึ้นของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น นอกจากจะเริ่มจากการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะการสนับสนุนจากเครือญาติแล้ว ยังได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนดำเนินงานจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมพัฒนาชุมชน และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น ที่ได้เข้ามาผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ การต่อยอดกิจกรรมและธุรกิจ รวมไปถึงการสร้างโอกาสในการต่อยอดความร่วมมือและการสร้างเครือข่ายในระดับจังหวัด และระดับชาติ ผ่านการเข้าร่วมโครงการที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่บ้านนาต้นจั่นเช่นให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

4.3 ทูทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม

4.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม

ชุมชนตำบลบ้านแหลม อำเภอบางปลาหม้อ จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอบางปลาหม้อ ห่างจากที่ว่าการอำเภอบางปลาหม้อประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นชุมชนเก่าแก่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ริมแม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) ที่ปรากฏในนิราศสุพรรณบุรีของสุนทรภู่ ในอดีตมีความสำคัญเป็นเส้นทางทัพอังวะในสมัยโบราณ จนเรียกขานกันว่าบางพม่า และต่อมากลายเป็นบางปลาหม้อ นอกจากนี้ ยังเคยเป็นจุดแวะทอดกฐินในการเสด็จประพาสครั้งแรกของรัชกาลที่ 5 อีกด้วย เดิมทีสมัยก่อนเรียกพื้นที่นี้ว่า บ้านดารา บ้านไผ่ตาพุด บ้านชีปะขาว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการปรับเปลี่ยนการปกครองเป็นมณฑล จึงมีการจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลบ้านแหลมขึ้นในปี พ.ศ.2509 มาจนถึงปัจจุบัน (Arounonline, 2019)

ในพื้นที่ชุมชนตำบลบ้านแหลมตลอดสองฝั่งลำน้ำเรียงรายไปด้วยบ้านทรงไทยโบราณ และ วัดเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนาน ภาพวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ชาวบ้านแสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับแม่น้ำ อาศัยแม่น้ำเป็นแหล่งทำมาหากิน และเป็นเส้นทางสัญจรเพื่อใช้เดินทางไปค้าขายหรือแลกเปลี่ยน สินค้า ยังคงพบเห็นได้เช่นเดียวกับเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมานอกจากภาพวิถีชีวิตดั้งเดิมที่งดงาม ยังมี แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณี มีประเพณีโดดเด่นหนึ่งเดียวในภาคกลางตะวันตก คือชักพระเล่น เพลง ตักบาตรกลางน้ำ วัดเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนานในพื้นที่ อาหารและขนมไทยโบราณ และ เครื่องมือเครื่องใช้ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมของคนในชุมชน ทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นอัตลักษณ์ที่สวยงาม และเป็นจุดเด่นของพื้นที่ชุมชนตำบลบ้านแหลมที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาท่องเที่ยว เรียนรู้ และสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน(กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2563; ชุมชนบ้านแหลม สุพรรณ, 2563; ชัยณรงค์ ศรีรักษ์ และคณะ, 2563, น.69; สุภาพร อรรถพิณ, ณิชทรัพย์ โรจน์ยุทธนา, บัญจรันต์ ทีปาน, ชกนิต แจ็งสี, และอรุณ คงรุ่งโชค, 2565, น.182)

รูปที่ 4.25 ผลิตภัณฑ์ชุมชนตำบลบ้านแหลม

ที่มา : ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมมีจุดเริ่มต้นมาจากความคิดของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2550 ที่มองเห็นโอกาสในการสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและ

ครอบครัว ในเวลานั้นผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนและครอบครัวอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร และประสบความสำเร็จจากการดำเนินธุรกิจจัดฝึกอบรมพนักงานขายสินค้าให้กับห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ โดยจะมีการจัดฝึกอบรมตามโรงแรม หรือรีสอร์ทขนาดใหญ่ในต่างจังหวัด ที่มีห้องพัก ห้องประชุม และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่สามารถรองรับและให้บริการผู้เข้าร่วมในการอบรมแต่ละครั้งได้อย่างเหมาะสม การจัดอบรมในแต่ละครั้งจะมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก บางครั้งที่มีการจัดอบรมที่จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนซึ่งเป็นคนในพื้นที่ แต่ก็จำเป็นต้องไปพักยังสถานที่จัดประชุม แม้ว่าตนเองจะมีบ้านพักซึ่งคุณแม่ของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนอาศัยอยู่เพียงคนเดียวก็ตาม จากจุดนี้ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน จึงเกิดความคิดที่จะสร้างสถานที่เพื่อรองรับการจัดอบรมขึ้นในบริเวณที่ดินของตนเองและครอบครัวที่จังหวัดสุพรรณบุรี แล้วจ้างญาติพี่น้องในระแวกใกล้เคียงมาช่วยทำอาหาร

“...เราสัมมนาปีเนี่ย เดือนละ 2 ครั้ง ปี 24 ครั้ง พี่น้องไปบ้านเราปีหนึ่งไม่เกินหนึ่งเดือน เพราะฉะนั้นเราใช้บ้านเราแค่ 2 เดือน 10 เดือน ทำอะไร ว่าง เงินมาละของฟรีมาละ...” (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ยอมรับว่าในจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลมนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนทั้งสิ้น ด้วยครอบครัวผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ที่มีกัน 9 คนพี่น้อง แต่ไม่มีใครอยู่บ้านที่บ้านแหลมเป็นเพื่อนคุณแม่เลยเนื่องจากตำบลบ้านแหลมในขณะนั้นยังไม่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป หากอยู่ที่บ้านก็จะไม่มีงาน ไม่มีอาชีพ ไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ แม้ว่าแนวคิดเรื่องการสร้างสถานที่สำหรับการจัดฝึกอบรมจะมีความเป็นไปได้สูงอีกทั้งยังมีรายได้จากการรับฝึกอบรมที่แน่นอน การจัดการเช่นนี้นอกจากจะสามารถลดค่าใช้จ่ายของบริษัทสร้างรายได้ให้แก่ญาติพี่น้องในครอบครัว และยังสามารถทำให้ญาติที่กลับมาอยู่ที่สุพรรณบุรีเป็นเพื่อนคุณแม่ของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ได้อีกด้วย แต่เนื่องจากญาติพี่น้องยังไม่มีความพร้อมด้านการเงิน ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนจึงเป็นผู้ลงทุนเองทั้งหมด มีเพียงบางส่วนทำเป็นสัญญาให้กู้ยืมเงินลงทุนแก่พี่น้องของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน เพื่อก่อสร้างเป็นบ้านของตนเองและครอบครัวพร้อมเปิดให้บริการเป็นที่พักแบบโฮมสเตย์ในที่ดินของตนเองในตำบลบ้านแหลม (บ้านสวนแผ่นดินแม่) นอกจากนี้พี่น้องและตัวของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนที่มีที่พักแบบโฮมสเตย์แล้ว น้ำของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนที่อยู่ในบางแม่หม้ายซึ่งติดกับบ้านแหลมก็มีที่พักแบบโฮมสเตย์ด้วยเช่นกัน

“...พี่น้องไม่มีตั้งค์หรืออะไร ผมก็ลงทุนให้ก่อน มีที่มีทางเรียบร้อย ผมเซ็นสัญญา ละ...แล้วเงินรายได้เราเมื่อก่อนเราต้องให้โรงแรม เราไม่ให้โรงแรมละ เราก็มาอัฐ ขยายชื่อขนมขยาย แล้วบ้านที่สร้างให้พี่น้องนะ ทุกวันนี้พี่น้องก็มีรายได้ด้วย...” (ผู้นำ กลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

รูปที่ 4.26 บ้านสวนแผ่นดินแม่
ที่มา : ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566

ในช่วงเริ่มต้น กิจกรรมที่พักแบบโฮมสเตย์ทางฝั่งน้ำของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนที่เริ่มดำเนินการมาก่อน ได้มีการส่งต่อแขกมาให้กับทางฝั่งของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนและพี่น้องจุดเด่นของโฮมสเตย์ของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน คือ เป็นเรือนแยก แยกที่เข้าพักไม่ต้องนอนอยู่ในบ้านหลังเดียวกันกับเจ้าของบ้าน จึงเป็นที่พอใจของแขกที่เข้าพัก

“...นำผมทำโฮมสเตย์อยู่ที่บางแม่หม้ายติดกันเลย แล้วบ้านผมเนี่ยที่มันสร้างมามันสวยกว่าโฮมสเตย์เดิมที่ชาวบ้านอยู่ด้วยกันอยู่แล้ว ผมเอาตรงนี้ที่ผมทำโฮมสเตย์ คือพักอยู่ในชานคาเดียวกันกับย่านของบ้าน เจ้าของบ้านอยู่ไหม ๆ ไม่อยู่ ... บ้านเราว่าง ที่นี้บางคนไปเที่ยวบางแม่หม้ายเนี่ยนะ แล้วมันแบบไม่สะดวก อยากสัมผัสวิถีชุมชนจริง แต่ไม่อยากนอนกับเจ้าของบ้าน ไม่อยากเข้าห้องน้ำด้วยกัน มีไหม มันมีแต่ที่พี่น้องสร้างอยู่เนี่ยไม่ใช่...” (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

ต่อมาเมื่อโฮมสเตย์ของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนและพี่น้องเป็นที่รู้จักมากขึ้น มีทั้งนักท่องเที่ยวและเจ้าหน้าที่จากหลากหลายหน่วยงานที่ต้องการเข้าพักมากขึ้นจนที่พักไม่เพียงพอ ก็มีการส่งต่อนักท่องเที่ยวให้ไปพักยังโฮมสเตย์ของญาติพี่น้องด้วยเช่นกัน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการ

สร้างเครือข่ายระหว่างพื้นที่ตำบลบ้านแหลมและบางแม่หม้าย ซึ่งเริ่มจากความสัมพันธ์ของเครือญาติและการมีผลประโยชน์ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย

“...อันนี้เขาหีบเราไปเป็นเครือข่ายก่อน คนที่ไปเที่ยวที่โน่นก็บอก คนเนี่ย คือ อบต. อบต. ไป นายใหญ่ไป แต่พวกผู้บริหารเนี่ยไม่ยอมทำโฮมสเตย์ให้พักสบาย หน่อย เลยมหาเรา คนเขาชอบมากเลย ให้มาพักหน่อยได้ไหม มันก็เกิดคำว่า เครือข่าย ไม่ได้หมายความว่าผมชวนเขา เขาชวนผม มันเกิดจากการ Win-Win ทั้ง สองฝ่าย ถูกไหมล่ะ คุณก็ได้ผมก็ได้ แต่โดยมากเราได้มากกว่าเขา...” (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2552 หลังจากในขณะที่กิจการที่พักแบบโฮมสเตย์ในตำบลบ้านแหลม เริ่มดำเนินการ โดยให้บริการแก่ผู้เข้ารับบริการฝึกอบรมจากบริษัทของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเป็นหลัก ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ภรรยา บุตรชาย และบุตรสาว ได้ตัดสินใจที่จะลงทุนต่อยอดและขยายธุรกิจที่สุพรรณบุรีอย่างเต็มตัว โดยการลงทุนทำร้านอาหารส่งผลให้ที่พักแบบโฮมสเตย์ของครอบครัวไม่จำเป็นต้องจ้างคนภายนอกมาทำอาหารให้แก่ผู้เข้าพัก สามารถลดค่าใช้จ่ายในการจัดการเรื่องอาหารและกลายเป็นรายได้ให้ครอบครัวอีกทางหนึ่ง สำหรับร้านอาหารที่เปิดขึ้นมา นี้ ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนต้องการสร้างความแตกต่างในลักษณะของการทานอาหารและชมแม่น้ำแบบเคลื่อนที่ไปด้วย จึงเกิดแนวคิดการซื้อเรือเอี่ยมจุ่นเพื่อใช้ล่องแม่น้ำและชมวิวสองฝั่งขึ้น ซึ่งการซื้อเรือเอี่ยมจุ่นนี้ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายและขยายความร่วมมือของคนในชุมชนบ้านแหลมในเวลาต่อมา (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

รูปที่ 4.27 เรือเอี่ยมจุ่นของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน
ที่มา : กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566

นอกจากดำเนินธุรกิจจัดฝึกองบรมพนักงานขายให้แก่ห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ กิจกรรมที่พักแบบโฮมสเตย์ และร้านอาหารแบบลองแม่ น้ำนมวัวแล้ว ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนยังผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้าและจัดจำหน่ายภายใต้ชื่อแบรนด์ของตนเอง โดยมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายคือ ผู้ซื้อสินค้าครบ 999 บาท จะได้คุปอง 1 ใบ เทียวฟรีกินฟรี โดยจะไปเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่จังหวัดสุพรรณบุรี เช่น หอคอยบรรหาร-แจ่มใส ตลาดสามชุก และพาไปลองเรือทานอาหารในแม่น้ำสุพรรณบุรี

“คุณรู้ไหม ไอ้การซื้อเรือลำนี้ขึ้นมา... มันเป็นการจุดประกายเครือข่ายทั้งตำบล... เวลาผมขายของลงไปตามห้าง ใครซื้อสินค้าผม 999 บาทได้คุปองหนึ่งใบเทียวฟรีกินฟรี รถบัสแค่ 1 คัน เรือ 1 ลำ พอจบ แล้วคนที่ซื้อก็จะส่งคนมาเวลาครบเรือ 1 ลำ นึกออกไหม แล้วเรือหนึ่งลำมันอันนั้นอยู่ในบัตเจทที่เราบวกเข้าไปในสินค้าเรียบร้อย พาไปเที่ยวสุพรรณ ไปนอนบ้านผม พาไปเที่ยวหอบรรหาร ตลาดสามชุก พาไปกินข้าวบ้านเรา แล้วก็ลองเรือ นึกออกไหม แล้วคนขายกับข้าวคือใคร ก็คือชาวบ้าน อันนี้สร้างเครือข่ายตรงนี้ก่อนนะ...” (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

ซึ่งกิจกรรมนี้ทำให้ได้เห็นวิถีไทยกับสายน้ำ การใช้ชีวิตของผู้คนริมฝั่งน้ำ สิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างการลองเรือ คือ ชาวบ้านที่พายเรือผ่านไปมาเพื่อจะไปขายของที่ตลาดนัด แต่นักท่องเที่ยวที่อยู่บนเรือเรียกซื้อสินค้าจากชาวบ้านโดยตรง ทำให้ชาวบ้านสามารถขายของได้โดยไม่ต้องพายเรือไปถึงตลาดนัดและไม่ต้องเสียค่าเช่าที่ ทำให้ชาวบ้านคาดหวังกับกำหนดการลองเรือที่จะมาถึงในครั้งต่อไป และมักจะเฝ้ารอการขายสินค้าให้แก่เรือท่องเที่ยวแทนที่จะพายไปขายตามตลาดนัดเช่นเดิม นอกจากนี้ ชาวบ้านยังสามารถรอขายสินค้าที่ทำน้ำของตนเองได้เมื่อเรือลองผ่าน และอาจจะมีบางส่วนที่พายเรือมาขายสินค้าที่แพของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนด้วยเช่นกัน สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าพื้นบ้าน พืชผัก ปลาสด นักท่องเที่ยวบางส่วนที่ชื่นชอบบ้านเรือนไทยริมฝั่งน้ำต้องการที่จะเข้าพักก็มีการติดต่อผ่านผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน

“...ระหว่างลองเรือไปประมาณ 2 ชั่วโมง มันก็ผ่านวิถีไทยกับสายน้ำของชาวบ้านผ่านบ้านขนมไทย ผ่านวัด ผ่านบ้านขนมถ้วย บ้านคนขายเทียนหอม ผ่านคนกำลังหาปลา คนกำลังเก็บผักนึ่ง เก็บผักกะเฉด ลองเรือเจอชาวบ้าน บางวันที่ผ่านไปนะ

ยังมีอยู่ที่ชาวบ้านพายเรือ ไปขายของตามตลาดนัด อาทิตย์หนึ่งขายได้ 3 ครั้ง...”
(ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ได้ชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้น คือ ทูทางสังคม ทูครอบครัว ทูชุมชน ทุกฝ่ายแทบจะไม่ต้องลงทุนอะไร มีเพียงในส่วนของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นผู้ลงทุนในเรื่องของการสร้างที่พัก และที่ดินซึ่งเป็นของครอบครัวและพี่น้อง แต่การลงทุนในส่วนนี้ทั้งผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน และพี่น้องต่างก็ได้ผลตอบแทนด้วยกันทุกฝ่าย ได้ค่าที่พัก 300 บาทต่อคน ชาวบ้านได้รายได้จากการสินค้าและอาหาร แต่ตัวผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนกลับเป็นผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุด จากที่จะต้องเสียค่าที่พักให้โรงแรมหรือรีสอร์ท ก็กลายมาเป็นรายได้ให้กับพี่น้อง ได้ลดภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลสถานที่ เนื่องจากผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนได้มีการทำข้อตกลงในการเก็บส่วนแบ่งร้อยละ 10 ของรายได้ จากคนที่เข้ามาใช้สถานที่และมีรายได้อย่างชัดเจน ยกเว้นชาวบ้านที่ขายของริมน้ำ แม้ว่าชาวบ้านเหล่านั้นจะเต็มใจและเป็นผู้เสนอส่วนแบ่งให้ก็ตาม

“...เราได้อะไรบ้างรู้ไหม ชาวบ้านได้แค่ค่าทำกับข้าว คนหาปลาได้แค่ขายปลา แต่ผมได้มากกว่าเขาอีกเยอะเลยคุณรู้ไหม ค่าใช้จ่ายที่เราต้องเสียอยู่แล้ว อันที่ต้องเสียให้โรงแรมไปกลายเป็นได้ให้พี่น้อง ได้ลดภาระในการดูแลที่ เพราะอะไรรู้ไหม สะ เพราะผมหัก 10 เปอร์เซ็นต์จากทุกคนที่มีรายได้จากเรือขายที่อยู่ตรงนี้ ที่เป็นหลักฐานชัดเจน เขายอมจ่าย เขาบอกว่าเขาอยากจ่าย เท่าไหร่ดี ต้องมาตรงนี้ อยู่ในนี้ด้วย เขาเรียกว่าค่าแรกเข้า แม้แต่ร้านขายของที่อยู่ข้างทางก็เหมือนกัน แต่ผมไม่เอาเลยนะ ผมไม่เอาเลย เพราะเงินเราไม่เอาเงิน...” (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

ในภายหลังเพื่อเป็นการสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวกิจการร้านอาหารและธุรกิจโฮมสเตย์จึงเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ลักษณะของเรือขายจึงเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเริ่มจากคนในครอบครัวแล้วขยายออกไปสู่คนในชุมชน เกิดเป็นกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลม ซึ่งมาจากสมาชิกในชุมชนตำบลบ้านแหลม ในส่วนของกิจการร้านอาหารมีการดำเนินการต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ.2552 จนถึงปี พ.ศ.2557 สาเหตุที่ปิดตัวเนื่องจากมีลูกค้ามาก พ่อครัวและแม่ครัวเหนื่อยจนทำต่อไปไม่ไหว อย่างไรก็ตาม ในส่วนของกิจกรรมล่องเรือยังคงดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง และกลายเป็นหนึ่งในกิจกรรมหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลบ้านแหลม จะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านในชุมชนตำบลบ้านแหลม ทั้ง 5 หมู่ ได้เข้าร่วมวางขายสินค้ามากขึ้น จนเกิดการรวมกลุ่ม

ท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลมขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2554 กระทั่งเริ่มเป็นการรวมกลุ่มเครือข่ายที่ชัดเจน และเป็นที่รู้จักของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยราชการระดับท้องถิ่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ไปจนถึงนักการเมืองในพื้นที่ในช่วงปี พ.ศ.2557 (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

รูปที่ 4.28 ศูนย์ประสานงานบริการนักท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลม
ที่มา : ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566

จากศักยภาพในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในตำบลบ้านแหลม ซึ่งช่วยให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากได้เป็นอย่างดี หน่วยงานภาครัฐที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในจังหวัดสุพรรณบุรีจึงสนใจเข้ามาส่งเสริมการดำเนินงานในพื้นที่ โดยมีเงื่อนไข คือ ต้องการให้มีการขยายขอบเขตเส้นทางท่องเที่ยวจากที่จำกัดอยู่ในเขตชุมชนตำบลบ้านแหลมให้ไปยังพื้นที่อยู่ในอำเภอบางปลาม้าเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะตลาดเก่าห้อง 100 ปี ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เคยได้รับการประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานต่าง ๆ ให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมาก่อน แต่ด้วยตลาดเก่าห้องไม่มีสินค้าที่เป็นจุดขายของตนเอง และร้านค้าต่าง ๆ ไม่ใช่คนในพื้นที่ดั้งเดิม แต่มีการจ้างลูกจ้างมาอยู่ประจำทำให้มีต้นทุนที่สูง ขณะที่ลูกค้ามีน้อยกำลังซื้อน้อยทำให้ประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการในที่สุด ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาติดต่อกับผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน จึงวางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวในอำเภอบางปลาม้าโดยจะใช้ชุมชนตำบลบ้านแหลมในการประชาสัมพันธ์เป็นแหล่งท่องเที่ยวทดแทนตลาดเก่าห้อง 100 ปี ในอำเภอบางปลาม้า เนื่องจากชุมชนตำบลบ้านแหลมมี

การจัดการนักท่องเที่ยวและผู้ค้าอย่างเป็นระบบ โดยใช้การนัดหมายล่วงหน้า จากคำประชาสัมพันธ์ที่ว่า “ชมแล้วชอบ จองก่อนเที่ยว คนเดียวก็เที่ยวได้” การควบคุมสินค้าให้เป็นสินค้าท้องถิ่น และที่พักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสวิถีชีวิตชุมชนได้อย่างใกล้ชิด สามารถเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว และยังสามารถใช้ฐานนักท่องเที่ยวจากชุมชนตำบลบ้านแหลม โดยมีบ้านสวนแผ่นดินแม่เป็นจุดเริ่มต้น แล้วขยายขอบเขตเส้นทางท่องเที่ยวออกไปในระดับอำเภอบางปลาม้า ซึ่งสามารถช่วยพลิกฟื้นเศรษฐกิจให้กับตลาดเก่าห้อง 100 ปี เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่อำเภอบางปลาม้า

“...เมื่อก่อนนี่เราต้องเรือในบ้านแหลมก็กิโเอง อำเภอบางปลาม้าทั้งหมด 23 กิโล ... มีวัดกี่วัด เราต้องการทำล่องเรือไหวพระ 9 วัด แล้วไปจุดที่เก่าห้องด้วยเพื่อเอาคนในเรือเราเนี่ยไปซื้อของที่เก่าห้องล่องเรือไปเก่าห้อง ไปช่วยเขาด้วย...” (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

จากการล่องเรือพานักท่องเที่ยวไปแวะพักรับประทานอาหารที่ตลาด 9 ห้อง เป็นการช่วยให้แม่ค้ามีรายได้เพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันการพานักท่องเที่ยวไปแวะไหว้พระตามวัดต่าง ๆ ก็ทำให้ได้พบปัญหา เช่น บางวัดไม่มีโป๊ะสำหรับจอดเรือ ซึ่งเป็นอุปสรรคของการส่งเสริมการท่องเที่ยว เมื่อผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนได้แจ้งปัญหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ก็จะได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานในระดับท้องถิ่นหรือแม้แต่เนักการเมืองในพื้นที่ ในการจัดสรรงบประมาณมาดำเนินการแก้ไขปรับปรุงต่อไป จึงกล่าวได้ว่าการขยายเส้นทางไปยังอำเภอบางปลาม้าทำให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับที่กว้างขึ้น สามารถเชื่อมโยงความร่วมมือ และกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในท้องถิ่นได้ แต่ข้อจำกัดของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลมในการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในขณะนั้น ยังไม่มีการจดทะเบียนจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ ซึ่งผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนก็เล็งเห็นถึงข้อจำกัดนี้เช่นกัน จึงนำไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมขึ้นในปี พ.ศ.2561 (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

เมื่อชุมชนมีการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นทางการแล้ว ทำให้การขยายขอบเขตความร่วมมือไปสู่ภายนอกพื้นที่ จากชุมชนตำบลบ้านแหลม ไปยังพื้นที่อำเภอบางปลาม้า แล้วขยายต่อไปยังอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรี ผ่านการจัดโปรแกรมท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบที่จัดทำอย่างถูกต้องตามแนวทางของกรมการท่องเที่ยวที่จะต้องมีภาระบูรณาการต่าง ๆ เช่น กิจกรรมสถานที่ ราคา เพื่อให้การประกอบธุรกิจนำเที่ยวเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยว

ชุมชนจึงเข้าสอบใบอนุญาตเป็นมัคคุเทศก์ และดำเนินการจดทะเบียนเพื่อประกอบธุรกิจนำเที่ยว เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานนำเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนไปพร้อมกันด้วย นอกจากนี้ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมยังคงค่อย ๆ ขยายความร่วมมือต่อไปยังเครือข่ายภายนอกจังหวัด ผ่านการกิจกรรมความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกค่อย ๆ มีการติดต่อประสานงานเข้ามาทางวิสาหกิจชุมชนมากขึ้น เช่น ททท. ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดสุพรรณบุรี หรือ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ที่เข้ามาขอความร่วมมือเป็นเครือข่ายกับทางวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านแหลม รวมไปถึงหน่วยงานอื่น ๆ เช่น สำนักงานเศรษฐกิจดิจิทัล กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เข้ามาสร้างความร่วมมือในพื้นที่ หรือการมอบรางวัลให้แก่ชุมชนตำบลบ้านแหลม ยังผลให้ชุมชนตำบลบ้านแหลมมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักมากขึ้นตามลำดับ เกิดเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในระดับประเทศผ่านหน่วยงานต่าง ๆ ข้างต้น

“...มีงาน ททท. ก็ประชุมกันเลย เราทำโปรแกรมเลย โปรแกรมท่องเที่ยว ชั่วโงมเดียวก็เที่ยวได้ คนเดียวก็เที่ยวได้ 2 วัน 2 คืน หรือ 1 Day Trip หรือ 5 วัน 4 คืน ... คุณเชื่อไหมผมทำโปรแกรมท่องเที่ยววันเดียว 7 อำเภอ เที่ยวสุพรรณบุรีได้ เข้าไปเย็นกลับเลยนะ ฟังดูแล้วเหนื่อยนะ ไม่เหนื่อยเลย...มันเป็นแบบนี้ รู้จักสามชุกนะ บ้านควาย ศรีประจันต์สามชุก มังกรสวรรค์...คุณรู้ไหมที่พูดมานี้ 4 อำเภอแล้วนะ รู้จักอุทองไหม รู้จักบ้านแหลมไหม บางปลาหมอ รู้จักวัดไฟโรงวัวไหม 7 อำเภอ เราอยู่ที่เที่ยวแล้ว เราเขียนแผนที่มา...ต้นเช้าเสร็จเราไปไหว้พระวัดไฟโรงวัว...แล้วก็วิ่งผ่านไปวัดทับกระดาน..ไปสองพี่น้องไปวัดป่าเลไลยก์ ไปอุทองจากกลับมากินข้าวที่บ้านปลาหมอ ล่องเรือท่องเที่ยว แล้วเข้ากรุงเทพฯ จบ” (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566)

นอกจากจะสามารถขยายเครือข่ายความร่วมมือออกไปภายนอกพื้นที่ได้แล้ว วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมได้มีการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวของชุมชนให้มีความหลากหลาย และครอบคลุมความต้องการของนักท่องเที่ยว แต่ยังคงอัตลักษณ์ของชุมชนเอาไว้ โดยในปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมจะมีการให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ โปรแกรมนำเที่ยวโดยชุมชน การจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารและสินค้าท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน 15 ฐาน โดยมีความตั้งใจที่จะยกระดับการดำเนินงานของ

กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลม ให้เป็นที่ยอมรับและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานจะเห็นได้จากการที่ชุมชนได้รับการรับรองมาตรฐานและรางวัลจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่

- 1) มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT Thailand ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 โดย องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)
- 2) มาตรฐานโฮมสเตย์อาเซียน โดย กรมการท่องเที่ยว
- 3) มาตรฐานเรือจ้างนำเที่ยว
- 4) หมู่บ้านท่องเที่ยวชนบทยอดเยี่ยม สาขาหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Best Creative Experience) ปี พ.ศ. 2563 โดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)
- 5) รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (กินรี) ประเภทแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ครั้งที่ 12-14 (ต่อเนื่อง 6 ปี)
- 6) สุดยอดชุมชนต้นแบบ “ชุมชนสืบไทย” ประจำปี 2565 โดย กระทรวงวัฒนธรรม
- 7) รางวัลวิสาหกิจชุมชนต้นแบบสัมมาชีพ ประจำปี 2564 โดย มูลนิธิสัมมาชีพ
- 8) วิสาหกิจชุมชนต้นแบบของ OTOP นวัตกรรม โดย กระทรวงมหาดไทย
- 9) หมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์สู่การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (Creative Industry Village-CIV) โดย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
- 10) ชุมชนต้นแบบ CBT Smart Environment โดย กรมการท่องเที่ยว
- 11) SME Provincial Champions
- 12) Thailand Village Academy

นอกจากนี้ ชุมชนตำบลบ้านแหลมยังเป็นชุมชนพื้นที่ท่องเที่ยวพิเศษตามพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2556 เป็น 1 ใน 26 ชุมชนจากทั่วประเทศและเป็นหนึ่งเดียวในประเทศไทย ที่จดทะเบียนเป็นธุรกิจนำเที่ยวโดยชุมชน และเป็นชุมชนครอบครัวร่วมเย็น ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ยังได้รับคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 10 ชุมชนต้นแบบจากชุมชนทั่วประเทศ Village Tourism 4.0 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ภายใต้โครงการ Village to the World 4.0 ชุมชนต้นแบบจากทั่วประเทศ ซึ่งพิจารณาจากการร่วมมือของชุมชนเพื่อพัฒนาถิ่นที่อยู่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่น ผสมผสานกับผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญาที่สืบต่อมายาวนาน ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นการยกระดับคุณภาพมาตรฐานการดำเนินงานของชุมชนและช่วยยกระดับความเป็นอยู่ สร้างรายได้ และความเข้มแข็งของคนในชนบทให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืน(ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566; Aroundonline, 2020)

ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมในปัจจุบัน มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และได้รับการยอมรับในระดับชาติ และมีเครือข่ายชุมชนทั้งในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับชาติที่เข้มแข็ง และมีศักยภาพที่ยังสามารถเติบโตต่อไปได้ แต่สิ่งที่เป็นเป้าหมาย เป็นความตั้งใจของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนต่อทิศทางการพัฒนาหรือการเติบโตของชุมชนตำบลบ้านแหลมในอนาคต 5 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2566 - พ.ศ.2570) มี 3 ระดับ คือ 1) ต้องการให้ชุมชนเป็นมากกว่าการท่องเที่ยว คือ เป็นสถาบันเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนและคนที่สนใจ 2) เป็นชุมชนต้นแบบด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยนำเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) 17 ข้อมาเป็นเครื่องกำหนดทิศทางการดำเนินงานของชุมชน และ 3) เป็นชุมชนต้นแบบ MICE (ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 พฤศจิกายน 2566) โดยมีผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการขับเคลื่อนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในปัจจุบัน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมได้รับการคัดเลือกให้เป็น “ชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน CBT Smart Environment” จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สอดคล้องตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

4.3.2 ทูทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย จะเห็นได้ว่า ทูทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนตำบลบ้านแหลมได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ เพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) ทูทางกายภาพ (Physical Capital)

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ติดกับแม่น้ำท่าจีน เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของชุมชน ทั้งบ้านเรือนของที่มีลักษณะเป็นบ้านทรงไทยโบราณริมฝั่งแม่น้ำ วัดเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนาน ในพื้นที่ เหมาะสำหรับกิจกรรมการล่องเรือในแม่น้ำท่าจีนที่สามารถใช้ประโยชน์จากทูทางกายภาพได้เป็นอย่างดี

2) ความสัมพันธ์ (Relationships)

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม มีจุดเริ่มต้นมาจากการทำธุรกิจเพื่อผลประโยชน์ของตนเองและครอบครัวของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน เป็นการเชื่อมโยงผ่านความสัมพันธ์แบบเครือญาติ แล้วจึงขยายเครือข่ายไปสู่ชาวบ้านในชุมชน ก่อนจะนำไปสู่การขยายเครือข่ายไปสู่การเชื่อมกับหน่วยงานภายนอกชุมชนทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ผ่านการมีผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย ในทางหนึ่งผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนและเครือญาติ รวมถึงชาวบ้าน

ได้รับโอกาสในการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จัก ได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน ส่งผลให้ประสบความสำเร็จได้รับการรับรองมาตรฐาน ได้รับรางวัล และมีรายได้เพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านแหลมที่ตั้งอยู่ในระดับอำเภอ หรือระดับชาติก็ได้รับผลงานในการดำเนินงานตามแผนงานและนโยบายต่างๆ ของภาครัฐด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ผลสำเร็จจากการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านแหลม ยังทำให้ชาวบ้านในชุมชนเชื่อมั่นในการดำเนินงานตามแนวทางที่ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนชี้นำ จึงทำให้เกิดความเห็นพ้องกัน และการให้ความร่วมมือที่มากขึ้น เห็นได้จากจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกับวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านแหลมที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ

3) ทูทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) แสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับแม่น้ำ อาศัยแม่น้ำเป็นแหล่งทำมาหากิน และเป็นเส้นทางสัญจรในการออกไปประกอบอาชีพค้าขายหรือการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบันเช่นเดียวกับเมื่อ 100 ปีที่ผ่านมา สำเนียงการพูดของชาวสุพรรณที่แสดงถึงความเป็นมิตร อาหารและขนมไทยโบราณ ผลิตภัณฑ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมของคนในชุมชน ประกอบกับการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่มีการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นในอำเภอบางปลาม้า และจังหวัดสุพรรณบุรี โดยเฉพาะการที่จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นเป็นหนึ่งเดียวในภาคกลางตะวันตก คือ ชักพระเล่นเพลง ตักบาตรกลางน้ำ สิ่งเหล่านี้มีความแตกต่างและมีเสน่ห์เฉพาะตัวกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการจุดดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมชุมชนตำบลบ้านแหลม อำเภอบางปลาม้า และจังหวัดสุพรรณบุรีอย่างต่อเนื่อง

4) มนุษย์ (Human)

ผู้นำถือเป็นจุดเด่นที่สุดของในบรรดาทุนทั้งหมดที่วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านแหลมมีแหลมมีอยู่ การที่ชุมชนตำบลบ้านแหลมกลายเป็นที่รู้จักในวงกว้าง เป็นหนึ่งในจุดหมายการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดสุพรรณบุรี การได้รับรางวัลจากผลการดำเนินงาน รวมไปถึงการได้รับการรับรองมาตรฐานต่าง ๆ ของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านแหลม เป็นผลมาจากผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งมีภาวะผู้นำสูง มีวิสัยทัศน์ มีความกล้าที่จะนำประสบการณ์ ความรู้ และความคิดของตนเองมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม สามารถที่จะประสานความร่วมมือกับหลายฝ่ายเพื่อสร้างขับเคลื่อนการดำเนินงานและขยายขอบเขตความสำเร็จไปสู่ระดับที่ใหญ่ขึ้น แม้ว่าความตั้งใจในการดำเนินงานที่แท้จริงของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนตั้งแต่ต้นจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก แต่กลับสามารถยังประโยชน์แก่คนจำนวนมากได้ด้วยเช่นกัน

การเติบโตของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมจนถึงวันนี้ จึงมีผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการดำเนินงานอย่างแท้จริง และในทุกขั้นตอนการเติบโตขึ้นของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมล้วนแล้วแต่มีผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลังตั้งแต่จะเริ่มต้น มาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าขณะนี้วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมจะมีการจัดตั้งกลุ่มและจดทะเบียน รวมถึงมีการแต่งตั้งคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมอย่างเป็นทางการ ซึ่งตัวของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนไม่ได้ดำรงตำแหน่งใด ๆ ในคณะกรรมการ แต่ยังคงเป็นศูนย์กลางในการวางแผนพัฒนา กำหนดเป้าหมายอนาคต และขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมให้เดินหน้าไปอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับทิศทางของประเทศ

5) เครือข่ายทางสังคม (Social Network)

จากข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมที่ได้กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ว่าเครือข่ายทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนตำบลบ้านแหลมเริ่มต้นจากครอบครัวและญาติพี่น้องที่อยู่ภายในชุมชนตำบลบ้านแหลมและชุมชนใกล้เคียง ผ่านการทำธุรกิจที่พิกแบบโฮมสเตย์ เมื่อมีการขยายกิจการ โดยการทำร้านอาหารและให้บริการล่องเรือเอี่ยมจูน จึงค่อย ๆ เกิดการเชื่อมโยงชาวบ้านในชุมชน ผ่านกิจกรรมการล่องเรือในแม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) และการขายสินค้าและอาหารของชาวบ้านริมสองฝั่งคลองให้แก่นักท่องเที่ยวในขณะที่เรือแล่นผ่านมาได้ ด้วยการบริหารจัดการที่ดีทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลม เมื่อเริ่มเป็นที่รู้จักจึงเริ่มที่จะมีหน่วยงานต่าง ๆ จากภายนอกพื้นที่เข้ามาส่งเสริมและผลักดันให้เกิดการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม มีการขยายขอบเขตการท่องเที่ยวออกไปสู่ระดับอำเภอ และการเชื่อมโยงไปสู่การท่องเที่ยวในระดับจังหวัด การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐยังทำให้สามารถขยายเครือข่ายการดำเนินงานไปสู่ระดับประเทศ ผ่านการเข้าร่วมในโครงการประกวดและการคัดเลือกรางวัลต่าง ๆ ทำให้ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน รวมถึงสมาชิกในกลุ่มได้รับประสบการณ์และการแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อนำกลับมาใช้ในการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมได้มากขึ้น

4.4 บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

จากผลการศึกษาวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง พบว่า บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวมีความสำคัญอย่างมาก จากการศึกษาข้อมูลของ

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ผู้วิจัย พบว่า ทูทางสังคมแต่ละประเภทมีบทบาทที่มากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันออกไปซึ่งเป็นผลมาจากบริบททางสังคมในแต่ละพื้นที่ จากการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งสามารถสะท้อนให้เห็นความโดดเด่นของทูทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยผู้วิจัยสามารถสรุปข้อมูลได้ ดังนี้

4.4.1 บทบาทของทูทางสังคมในการเป็นทุนเพื่อการท่องเที่ยว

จากข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง จะพบว่า การประกอบธุรกิจท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันกันสูง และประเทศไทยก็มีแหล่งเที่ยวจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังนั้น ในการประกอบธุรกิจท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง นอกจากจะต้องสร้างอัตลักษณ์เพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวแล้ว ยังต้องสร้างความประทับใจให้เกิดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เคยมาแล้วมีความต้องการกลับมาซ้ำ และยังสามารถทำให้เกิดการส่งผ่านหรือการบอกต่อข้อมูลความประทับใจไปสู่นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ได้อีกด้วย จากประสบการณ์ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง จะเห็นได้ว่า ทูทางกายภาพ และทูทางวัฒนธรรมได้ถูกนำไปใช้เป็นทุนหรือปัจจัยนำเข้า (Input) ที่สำคัญในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ซึ่งการที่แต่ละชุมชนมีทูทางกายภาพและทูทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ธุรกิจท่องเที่ยวของทั้ง 3 แห่งมีอัตลักษณ์และมีกระบวนการดำเนินงานที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1) ชุมชนบ้านเชียงซึ่งเป็นที่รู้จักในฐานะพื้นที่มรดกโลกและการเป็นแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่รู้จักของนานาชาติ แหล่งขุดค้นทางโบราณคดีในอดีตได้ถูกพัฒนาให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีบ้านเชียง อีกทั้งมีการสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และอาคารแสดงแหล่งขุดค้นในวัดโพธิ์ศรีในขึ้น เพื่อเป็นพื้นที่จัดแสดงภาชนะเครื่องปั้นดินเผายุคก่อนประวัติ รวมไปถึงการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมบ้านเชียง

รูปที่ 4.29 บริเวณหน้าอาคารสำนักงานในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.30 การจัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาที่ขุดค้นพบในบริเวณหลุมขุดค้นบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.31 การจัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องประดับที่ขุดค้นพบในบริเวณหลุมขุดค้นบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.32 อาคารแสดงหลุมขุดค้นในพื้นที่วัดโพธิ์ศรีใน
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.33 หลุมขุดค้นบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.34 แผนผังแสดงภายในบริเวณหลุมขุดค้นบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

การที่ชาวบ้านในพื้นที่มีเชื้อสายชาวไทพวน ซึ่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติของตนเอง โดยมีการจัดแสดงวัฒนธรรมไว้ในพิพิธภัณฑ์ไทพวนเพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ทางภาษา การแต่งกาย อาหาร การผ่อนรำ ความเชื่อ เป็นต้น

รูปที่ 4.35 บริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ์ไทพวนบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.36 พื้นที่จัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาบริเวณศูนย์เรียนรู้กลุ่มบ้านหม้อเขียนสีบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.37 ร้านขายผ้าทอพื้นเมืองและของที่ระลึกบ้านเชียง บริเวณหน้าพิพิธภัณฑสถานบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าชุมชนบ้านเชียงมีทุนทางวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น และทุนดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง โดยเฉพาะการส่งเสริมให้เป็นกิจกรรมที่สำคัญเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมายังบ้านเชียง ได้แก่ การเข้าชมพิพิธภัณฑสถานและแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี การเลือกซื้อของฝากของที่ระลึก เช่น เครื่องปั้นดินเผา ผ้าฝ้าย เสื้อผ้าสำเร็จรูป การทำกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ การเข้าพักในพื้นที่ รวมถึงการชิมอาหารพื้นถิ่น ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ทั้งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเชียงได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ลวดลายเขียนสีบนเครื่องปั้นดินเผาแบบบ้านเชียงยังเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดต่อเนื่องมาอย่างยาวนานของบ้านเชียงได้เป็นอย่างดี และความภาคภูมิใจนี้ได้ถูกสะท้อนผ่านสิ่งต่าง ๆ ที่จัดแสดงอยู่ทั่วไปในพื้นที่อีกด้วย

รูปที่ 4.38 ร้านขายเครื่องปั้นดินเผาและของที่ระลึกบ้านเชียง บริเวณหน้าพิพิธภัณฑ์บ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.39 เครื่องปั้นดินเผาลวดลายบ้านเชียงที่ถูกจัดแสดงไว้ตามจุดต่าง ๆ ในพื้นที่บ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.40 เสาไฟฟ้าที่มีเครื่องปั้นดินเผาหลายบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.41 เครื่องปั้นดินเผาที่ระลึกหลายบ้านเชียง
ที่มา: ผู้วิจัย

2) ชุมชนบ้านนาต้นจั่นซึ่งแม้ว่าจะไม่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่ในพื้นที่ แต่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านในชุมชน ทำให้เกิดภูมิทัศน์ที่สวยงามทั้งทุ่งนา และสวนผลไม้ทำให้ชุมชนมีบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติซึ่งหาได้ยากในเมืองใหญ่

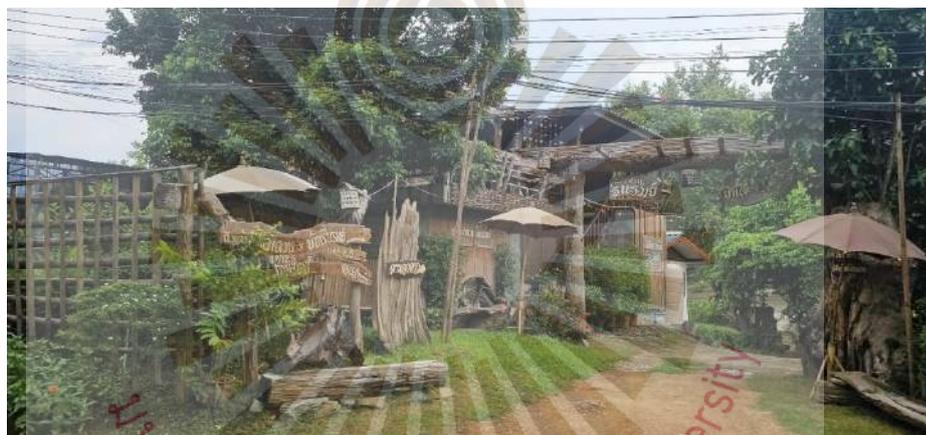
รูปที่ 4.42 จุดถ่ายภาพสะพานไม้ที่ทอดยาวไปกลางทุ่งนาในบ้านนาต้นจั่น
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.43 บ้านพักแบบโฮมสเตย์ในบ้านนาต้นจั่น
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.44 ทางเดินเข้าบ้านพักแบบโฮมสเตย์ในบ้านนาต้นจั่น
 ที่มา: ผู้วิจัย

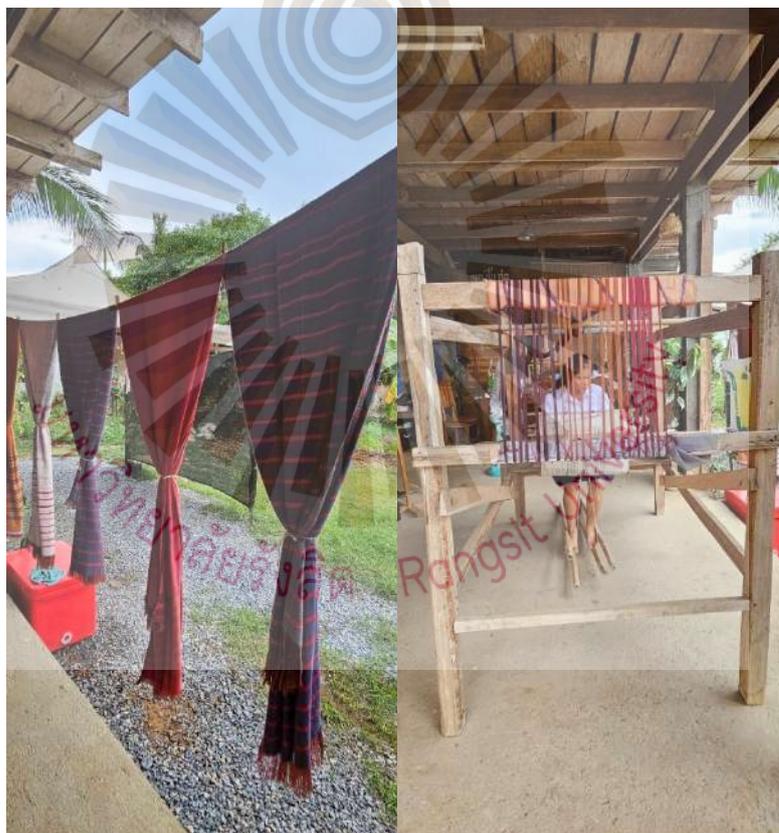
รูปที่ 4.45 ศูนย์บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ในบ้านนาต้นจั่น
 ที่มา: ผู้วิจัย

สภาพแวดล้อมทางกายภาพเช่นนี้เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการทำให้วิถีชีวิตของตนเองช้าลง เพื่อผ่อนคลายจากความเครียดและความเร่งรีบของเมืองใหญ่ หรือที่รู้จักกันในวิถีแบบ Slow Life จึงสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้คนที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เรียนรู้การทอผ้า และหย่อนใจกับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ อากาศบริสุทธิ์ รวมถึงการจับจ่ายใช้สอยกับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ผ้าทอหมักโคลน จากภูมิปัญญาของชาวบ้าน รวมถึงผลิตภัณฑ์ชุมชนต่าง ๆ

รูปที่ 4.46 จุดทำกิจกรรมสวนมะนาวในบ้านนาต้นจั่น

ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.47 การทอผ้าใต้ถุนบ้าน

ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4.48 การใช้พื้นที่ได้ถูกบ้านเพื่อการสร้างรายได้เสริมและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว
ที่มา: ผู้วิจัย

จากสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านนาต้นจั่นมีความโดดเด่นเรื่องทุนทางกายภาพ โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำให้พื้นที่โดยรอบชุมชนมีสีเขียวเป็นธรรมชาติ มีอากาศที่บริสุทธิ์ที่แตกต่างไปจากสภาพแวดล้อมในเมืองใหญ่ วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่นจึงได้นำมาเป็นจุดเด่นสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ นอกเหนือไปจากผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายหมักโคลนที่ทำให้บ้านนาต้นจั่นเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป ดังนั้นในปัจจุบันนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในพื้นที่นอกจากจะเข้ามาเพื่อเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายหมักโคลนแล้ว ยังมีกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้ามาพักผ่อนในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติห่างจากเมืองใหญ่เพิ่มขึ้นอีกด้วย

3) ชุมชนตำบลบ้านแหลมมีแหล่งน้ำสำคัญ คือ แม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) ที่เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดวิถีชีวิตริมแม่น้ำ ทั้งบ้านเรือนไทยริมแม่น้ำ และการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ยังอาศัยแม่น้ำในการดำเนินชีวิตประจำวัน

รวมถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนที่ในอดีตเคยเป็นเส้นทางเดินทัพอังวะที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ จึงสามารถสะท้อนภาพของความเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติสืบทอดมายาวนาน สิ่งเหล่านี้เป็นทุนทางกายภาพและทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลมได้นำเสนอเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี โดยเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ จะมีกิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การเรียนรู้วิถีชุมชนผ่านฐานกิจกรรมต่าง ๆ การล่องเรือทานอาหารในแม่น้ำสุพรรณบุรี การเลือกซื้อสินค้าท้องถิ่น รวมไปถึงการเข้าพักในโฮมสเตย์ริมน้ำ เป็นต้น

รูปที่ 4.49 ชาวบ้านตัดไผ่ขายให้แก่นักท่องเที่ยว
ที่มา : ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566

รูปที่ 4.50 ฐานกิจกรรมเรียนรู้การทำขนมในบริเวณบ้านสวนแผ่นดินแม่
ที่มา : ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566

รูปที่ 4.51 กิจกรรมพายเรือในแม่น้ำสุพรรณบุรี
ที่มา : ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566

รูปที่ 4.52 บริเวณใต้ถุนบ้านพักโฮมสเตย์ริมแม่น้ำสุพรรณบุรี
ที่มา : ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ, 2566

จากประสบการณ์ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง จะเห็นได้ว่า บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ปรากฏอยู่ในลักษณะการ

เป็นปัจจัยนำเข้าที่สำคัญในการประกอบธุรกิจท่องเที่ยว และเป็นปัจจัยที่ทำให้รูปแบบของธุรกิจท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่มีความโดดเด่น มีอัตลักษณ์แตกต่างกันไป ดังนั้น การพิจารณาถึงจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งมาจากพื้นฐานของทุนทางสังคมที่แต่ละชุมชนมีอยู่โดยเฉพาะทุนทางกายภาพและทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ จะสามารถนำมาต่อยอดเป็นจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนในการที่จะนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 4.1 การเปรียบเทียบต้นทุนทางสังคมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

ทุนทางสังคม	วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมบ้านเชียง	วิสาหกิจชุมชนทอผ้า บ้านนาต้นจั่น	วิสาหกิจชุมชน ท่องเที่ยววิถีชุมชน ตำบลบ้านแหลม
ทุนทางกายภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นพื้นที่แหล่งขุดค้นและการศึกษาทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง - เป็นพื้นที่มรดกโลก โดยได้รับการรับรองจาก UNESCO - พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง 	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพแวดล้อมที่เป็นหมู่บ้านต้นน้ำตาดชายเขา และแวดล้อมด้วยกลางภูเขา - ทิวทัศน์ของพื้นที่ทำการเกษตร - บ้านเรือนไม้ - สภาพภูมิอากาศที่ดี 	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ติดกับแม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) - บ้านทรงไทยโบราณริมฝั่งแม่น้ำ - วัดเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนาน
ทุนทางวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่มีเอกลักษณ์ของชาวไทพวน เช่น การเขียนสีเครื่องปั้นดินเผา การทำผ้าย้อมคราม การ 	<ul style="list-style-type: none"> - วิถีชีวิตแบบชนบทที่พึ่งพาทางการเกษตรเป็นหลัก - ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า 	<ul style="list-style-type: none"> - วิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) - สำเนียงการพูดของชาวสุพรรณที่แสดงถึงความเป็นมิตร

ตารางที่ 4.1 การเปรียบเทียบต้นทุนทางสังคมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว (ต่อ)

ทุนทางสังคม	วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมบ้านเชียง	วิสาหกิจชุมชนทอผ้า บ้านนาต้นจั่น	วิสาหกิจชุมชน ท่องเที่ยววิถีชุมชน ตำบลบ้านแหลม
ทุนทางวัฒนธรรม	จักรสาน อาหาร ท้องถิ่น ภาษาพูด การ แสดง การร้อง และ การฟ้อนรำ	- การมีอัตลักษณ์ และความเป็นมิตร ของผู้คน - ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่ พัก วัฒนธรรม และ ประเพณีท้องถิ่น	- อาหาร ขนมไทย โบราณ ผลิตภัณฑ์ และงานหัตถกรรม ของท้องถิ่น - แหล่งเรียนรู้ วัฒนธรรมประเพณี เช่น ชักพระเล่นเพลง ตักบาตรกลางน้ำ

4.4.2 บทบาทของทุนทางสังคมในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเติบโตของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

จากข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง จะพบว่า จุดเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง มาจากแนวคิดหรือความต้องการของตัวบุคคล ซึ่งเป็นผู้นำความคิดและการผลักดันให้เกิดการปฏิบัติ โดยการส่งผ่านความคิดไปสู่บุคคลอื่นผ่านการอธิบาย สร้างความเข้าใจ พูดคุยเพื่อชักชวนหาแนวร่วมในการลงมือปฏิบัติ เมื่อมีแนวร่วมในการปฏิบัติแล้วในช่วงเริ่มต้นจึงเป็นการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการที่มีจำนวนสมาชิกไม่มาก และมักจะเป็นกลุ่มคนใกล้ชิดที่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติมาทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน การรวมกลุ่มในระยะแรกนี้มักจะมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้เชิงเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยเฉพาะเพื่อการหารายได้เพิ่มเติมหรือการลดรายจ่ายให้แก่ครอบครัว จึงมีขอบเขตกิจกรรมที่ชัดเจนก่อนจะค่อย ๆ ขยายขอบเขตกิจกรรมให้ครอบคลุมความต้องการของลูกค้าหรือนักท่องเที่ยว เช่น จากการให้บริการที่พัก นำไปสู่การจัดกิจกรรมท่องเที่ยว การจัดจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือ จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ ไปสู่การให้บริการที่พัก นำไปสู่การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งในการผลักดันให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้นำกลุ่มจะเป็นผู้ผลักดันและขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติ แต่ในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่มคนอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะเมื่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างความเข้าใจและ

การยอมรับจากคนในชุมชนด้วย ดังนั้นการที่ผู้นำกลุ่มและสมาชิกในกลุ่มมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงสามารถทำความเข้าใจ สร้างการยอมรับ และดึงให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น

เมื่อการปฏิบัติกิจกรรมของกลุ่มเริ่มมีผลงานเป็นที่ประจักษ์และก่อให้เกิดประโยชน์กับคนในชุมชน มีผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัด จำนวนสมาชิกจึงค่อย ๆ เพิ่มจำนวนขึ้นจากคนในชุมชนที่สนใจหรือเห็นประโยชน์จากการเข้าร่วมกลุ่ม เมื่อสมาชิกมีจำนวนเพิ่มขึ้นและไม่ได้มีเฉพาะเครือญาติ จึงจำเป็นต้องเริ่มมีการวางแผนทางและข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันภายในกลุ่มให้มีความชัดเจนมากขึ้น จึงทำให้การบริหารจัดการภายในกลุ่มเป็นระบบมากขึ้นตามลำดับ ระยะเวลาที่ใช้ในช่วงแรกนี้แต่ละกลุ่มจะใช้เวลาแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความพร้อมและศักยภาพของแต่ละกลุ่ม สำหรับวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ใช้เวลาดังแต่ 5 ถึง 15 ปี

ในขณะที่กลุ่มค่อย ๆ เติบโต และมีการบริหารจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น ผลการดำเนินงานของกลุ่มเริ่มมีผลงานเป็นที่รู้จักมากขึ้น นำมาสู่การที่หน่วยงานในระดับท้องถิ่นจะเริ่มเข้ามาให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มในลักษณะต่าง ๆ ทั้งการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ผ่านการฝึกอบรม และการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้นผ่านกิจกรรม โครงการต่าง ๆ แต่การติดต่อประสานงานและการขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในหลายโครงการ จำเป็นที่จะต้องมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ มีลักษณะเป็นนิติบุคคล ทำให้กลุ่มอย่างไม่เป็นทางการในช่วงเริ่มต้นพัฒนาไปสู่การเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ ด้วยข้อบังคับทางกฎหมาย ทำให้กลุ่มต้องปรับตัวและปฏิบัติตาม ทั้งการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหาร การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย การเสียภาษี การจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยว การกำหนดราคาที่พักและบริการ เป็นต้น การดำเนินการเหล่านี้มีรายละเอียดและความสลับซับซ้อน ผู้รับผิดชอบจึงมักจะเป็นผู้นำกลุ่มซึ่งอาจจะเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการโดยรับตำแหน่งประธานวิสาหกิจชุมชน หรืออาจจะอยู่ในฐานะผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ แต่ยังคงมีบทบาทในการให้คำแนะนำ การวางแผนงาน และคอยขับเคลื่อนงานของวิสาหกิจชุมชนอยู่เบื้องหลัง

เมื่อมีการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นทางการแล้ว การเข้าร่วมในโครงการต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐจึงสามารถทำได้ง่ายขึ้น โครงการที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้นมีทั้งการจัดโครงการประกวดเพื่อคัดเลือกชุมชนตัวอย่างและมอบรางวัลให้แก่ชุมชนที่มีความโดดเด่น ซึ่งเป็นคัดเลือกจากชุมชนต่าง ๆ ที่มีความพร้อมทั่วประเทศ หรือการประเมินคุณภาพการให้บริการด้านที่พักและการท่องเที่ยว การเข้าร่วมคัดเลือกในโครงการต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้สมาชิกได้เกิดการเรียนรู้ที่จะปรับตัวและพัฒนาการดำเนินงานของชุมชนให้ได้มาตรฐานมากยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อการ

ประชาสัมพันธ์ชุมชนให้เป็นที่รู้จัก นอกจากนี้ การเข้าร่วมการประกวดและคัดเลือกในระดับประเทศ ยังทำให้ชุมชนได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ได้อีกทางหนึ่ง

จากจุดเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่งนั้น จะเห็นบทบาทของทุนทางสังคม 3 ประเภท ที่มีบทบาทในการผลักดันความคิดไปสู่การปฏิบัติ และค่อย ๆ เติบโตไปสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ได้แก่ 1) มนุษย์ หรือ ผู้นำที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม 2) ความสัมพันธ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์แบบเครือญาติทำให้เกิดการยอมรับและการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงความผูกพันกันของคนในชุมชนก็สามารถช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มได้ง่ายขึ้นเช่นกัน และ 3) เครือข่ายทางสังคม ซึ่งปรากฏใน 3 ลักษณะ คือ การยึดโยงสมาชิกในชุมชนด้วยความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์แบบเครือญาติของชุมชนบ้านนาต้นจั่น หรือชุมชนตำบลบ้านแหลม การมีเชื้อสายไทพวนเหมือนกันของชุมชนบ้านเชียง การเป็นสมาชิกในชุมชนเดียวกัน ลักษณะที่สอง คือ การเชื่อมต่อกันต่าง ๆ ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การเชื่อมต่อกันโฮมสเตย์ กลุ่มทอผ้า และกลุ่มท่องเที่ยวของชุมชนบ้านนาต้นจั่น การเชื่อมต่อกันอาชีพต่าง ๆ ของชุมชนบ้านเชียง หรือ และลักษณะที่สาม คือ การเชื่อมโยง เป็นการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับกลุ่ม ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ เช่น การเชื่อมต่อระหว่างชุมชนตำบลบ้านแหลมกับชุมชนตลาดเก่าห้อง 100 ปี หรือการเชื่อมโยงวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่งกับหน่วยงานราชการ และวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ผ่านการเข้าร่วมโครงการประกวดและคัดเลือกชุมชนต้นแบบ เป็นต้น

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบการสร้างเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

ระดับ	ทุนทางสังคมที่ขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับต่าง ๆ	วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงวัฒนธรรมบ้านเชียง	วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น	วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม
ปัจเจกบุคคล	มนุษย์	ประธานชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง	ประธานกลุ่มทอผ้า	ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน
กลุ่มภายในชุมชน	มนุษย์ ความสัมพันธ์	- กลุ่มทอผ้า - กลุ่มจักสาน - กลุ่มปั้นหม้อ เขียนสี	- กลุ่มทอผ้า - กลุ่มที่พักแบบโฮมสเตย์ - กลุ่มกิจกรรมส่งเสริมการ	กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลม

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบการสร้างเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว (ต่อ)

ระดับ	ทุนทางสังคมที่ขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับต่างๆ	วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง	วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์	วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม
กลุ่มภายในชุมชน		- กลุ่มทำของที่ระลึก	ท่องเที่ยวในชุมชน	
เครือข่ายทางสังคม	มนุษย์ ความสัมพันธ์ เครือข่ายทางสังคม	- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) - กระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น	- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม - การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เป็นต้น	- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม - การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เป็นต้น

4.4.3 บทบาททุนทางสังคมในการสร้างอัตลักษณ์ของธุรกิจท่องเที่ยว

การมีลักษณะทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบทั้ง 3 แห่งมีรายละเอียดในการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากข้อมูลสรุปในตารางที่ 4.3 ดังนี้

ตารางที่ 4.3 เปรียบเทียบกิจกรรมการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

ข้อมูล	วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง	วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์	วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม
จุดเด่น	- แหล่งโบราณคดีอารยธรรมบ้านเชียง - วัฒนธรรมชาวไทพวน	- สภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ - วิถีชีวิตชนบท พึ่งพาการทำเกษตรกรรม	- ชุมชนริมแม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) - วิถีชีวิตของชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำ

ตารางที่ 4.3 เปรียบเทียบกิจกรรมการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว (ต่อ)

ข้อมูล	วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมบ้านเชียง	วิสาหกิจชุมชนทอผ้า บ้านนาต้นจั่น	วิสาหกิจชุมชน ท่องเที่ยววิถีชุมชน ตำบลบ้านแหลม
ที่พักโฮมสเตย์	- ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ ยกพื้นสูงแบบภาค อีสาน (บ้านพักแบบ ชาวไทพวนประยุกต์)	- บ้านไม้ยกพื้น และ บ้านไม้สองชั้นใน พื้นที่เกษตรกรรม	- บ้านเรือนไทย และ บ้านริมน้ำ
กิจกรรม	- ชมพิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติบ้านเชียง และ หลุมขุดค้นวัน โปธิศรี ใน - กิจกรรมฐานเรียนรู้ วัฒนธรรมชาวไทพวน - การสาธิตจากกลุ่ม อาชีพทอผ้า จักสาน ปั้นหม้อเซียนสี และทำ ของที่ระลึก - เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ และของที่ระลึก	- นั่งรถอีแต๊ก/อีแต่น ชมทิวทัศน์และพื้นที่ ทำการเกษตรใน บริเวณชุมชนบ้านนา ต้นจั่น - ชมการทำผลิตภัณฑ์ ของที่ระลึก และการ ทอผ้า - ชมการทำผ้าหมัก โคลน - เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ จากผ้าหมักโคลนใน ศูนย์แสดงสินค้า ชุมชน - สาธิตการทำอาหาร ชิมอาหารและผลไม้ ตามฤดูกาล	- บอกเล่าความเป็นมา ของชุมชน - กิจกรรมฐานท่องเที่ยว ในชุมชน เรียนรู้วิถี ชุมชน เช่น การผลิตรูป หอม การสานผลิตภัณฑ์ จากผักตบชวา ทำขนม ไทยโบราณ ทำ น้ำพริกเผา - การนวดแผนไทย - เยี่ยมชมการทำไร่นา สวนผสม - ไหว้พระทำบุญ - ร่องเรือรับประทาน อาหารชมทิวทัศน์สอง ฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี (ทำ จีน)
ผลิตภัณฑ์ชุมชน	- ผ้ามัดหมี่ย้อมคราม - ผลิตภัณฑ์งานปั้น เซียนสี - ผลิตภัณฑ์จักสาน - อาหารพื้นเมือง	- ผ้าทอหมักโคลน และเครื่องนุ่งห่ม - ผลิตผลทาง การเกษตร - อาหารพื้นเมือง	- ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม - ขนม อาหารสด และ อาหารแปรรูป

แม้ว่าวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง จะมีการประกอบธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่นเดียวกัน แต่การมีพื้นฐานทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน ทำให้มีรายละเอียดของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันออกไป อาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมของแต่ละชุมชนมีอยู่เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้การประกอบธุรกิจท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งมีอัตลักษณ์ของตนเอง

ในกรณีของชุมชนบ้านเชียง ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีอารยธรรมบ้านเชียง ที่ซึ่งได้ขุดค้นและจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงส่วนจัดแสดงหลุมขุดค้นในวันโพธิ์ศรีใน ได้กลายเป็นหมุดหมายสำคัญของการเดินทางไปในพื้นที่บ้านเชียง รวมถึงการที่ชุมชนได้สืบทอดโดยนำเอาลวดลายและวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม มาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก และสินค้าท้องถิ่น รวมไปถึงการต่อยอดสร้างสรรค์เป็นลายผ้าทอ ทำให้กลายเป็นสินค้าที่มีเอกลักษณ์เป็นที่จดจำของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้การเป็นแหล่งวัฒนธรรมชาวไทพวนที่สะท้อนอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนผ่านอาหาร เครื่องแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง

ขณะที่บ้านนาต้นจั่นมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากชุมชนบ้านเชียง เนื่องจากบ้านนาต้นจั่นเป็นชุมชนเกษตรกรรม สภาพแวดล้อมในชุมชนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตรแวดล้อมไปด้วยธรรมชาติ สะท้อนภาพวิถีชีวิตชนบทได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ การที่คนในชุมชนมีความใกล้ชิดและมีการช่วยเหลือกัน จึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพและหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัวด้วยการทอผ้า โดยใช้พื้นที่ได้ทุนเรือนจันทน์ไปสู่การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่นขึ้นในที่สุด สำหรับการสร้างโฮมสเตย์และกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน เป็นการขยายการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจเพื่อรองรับผู้คนที่เดินทางมาในพื้นที่เพื่อซื้อผ้าทอหมักโคลนซึ่งเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงของชุมชน และด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติของชุมชนเกษตรกรรมเหมาะกับการพักผ่อนเพื่อหลีกเลี่ยงสภาพแวดล้อมของเมืองใหญ่จึงทำให้บ้านนาต้นจั่นเป็นที่จดจำของนักท่องเที่ยว

สำหรับชุมชนตำบลบ้านแหลม มีอัตลักษณ์สำคัญ คือ วิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ สำเนียงภาษา อธิษาศัย ความสนุกสนาน และความมีน้ำใจของคนสุพรรณบุรี สะท้อนให้เห็นผ่านการพูดคุย การต้อนรับนักท่องเที่ยวและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้กลายเป็นความประทับใจและเป็นที่จดจำของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะตัวของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในชุมชนตำบลบ้านแหลม โดยตัวของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนจะเป็นทั้งผู้วางแผน ผู้ประสานงาน มัคคุเทศก์นำเที่ยวในตำบลบ้านแหลม ที่คอยให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วย อธิษาศัยไมตรี และความสนุกสนาน จนกลายเป็นที่รู้จักและเป็นที่จดจำของนักท่องเที่ยวและคนทั่วไป

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าพื้นฐานของทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่ง นอกจากนี้ ยังกล่าวได้ว่าการมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ มีความกล้าสามารถนำประสบการณ์ที่ตนเองมีมาใช้เพื่อการชักนำชุมชน สามารถดึงเอาอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนมาใช้ประโยชน์ ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มจนพัฒนาไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนได้ในที่สุด ซึ่งวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุด ในการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือ ทุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม และพัฒนาไปสู่การสร้างวิสาหกิจชุมชนที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไป

ทุนทางสังคมยังมีบทบาทในผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มและพัฒนาไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว รวมถึงการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้เกิดเป็นเครือข่ายในการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว โดยเฉพาะทำให้เกิดการรับรู้ การสร้างความยอมรับ ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปให้หันมาสนใจการท่องเที่ยวชุมชนมากขึ้น เพิ่มการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้มีการเติบโตและเข้มแข็งขึ้น

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน” สามารถสรุปผลได้ ดังนี้

- 5.1 การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน
- 5.2 บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว
- 5.3 องค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว
- 5.4 ข้อเสนอแนะ และข้อจำกัด

5.1 การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน

จากการศึกษาวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ 1) วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสารในการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ 2) วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น และ 3) วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสารควบคู่กับการสัมภาษณ์ พบว่า ทั้ง 3 แห่ง แม้จะเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการประกอบธุรกิจท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน แต่การที่วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่งมีบริบทของชุมชนท้องถิ่นที่แตกต่างกันส่งผลให้มีเอกลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่างกันออกไป หรืออาจกล่าวได้ว่า วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง มีทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน จึงทำให้วิสาหกิจแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์ในการประกอบธุรกิจท่องเที่ยวของตนเอง

ลักษณะของทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนทั้ง 3 แห่ง สามารถจำแนกได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

5.1.1 ทุนทางกายภาพ (Physical Capital)

หมายถึง บริบทของชุมชน โดยรวม ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว สิ่งปลูกสร้าง โครงสร้างพื้นฐาน และการเงินของชุมชน จากการศึกษา พบว่า ทุนทางกายภาพที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ได้แก่

1) ชุมชนบ้านเชียง การเป็นพื้นที่มรดกโลกและการเป็นแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นที่รู้จักของนานาชาติ แหล่งขุดค้นทางโบราณคดีในอดีตได้ถูกพัฒนาให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีบ้านเชียง อีกทั้งมีการสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขึ้น เพื่อเป็นพื้นที่จัดแสดงภาชนะเครื่องปั้นดินเผายุคก่อนประวัติ ซึ่งขุดค้นพบได้จากแหล่งขุดค้นในวัดโพธิ์ศรีใน รวมไปถึงจนถึงการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมบ้านเชียง ซึ่งเป็นทุนที่โดดเด่นที่สุดของชุมชนบ้านเชียง

2) ชุมชนบ้านนาต้นจั่น การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านในชุมชน ทำให้ที่ดินในบริเวณชุมชนถูกใช้ประโยชน์ในการทำนา ทำไร่ และสวนผลไม้ เกิดเป็นภูมิทัศน์ที่สวยงาม ทำให้ชุมชนมีบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติซึ่งหาได้ยากในเมืองใหญ่

3) ชุมชนตำบลบ้านแหลม มีแหล่งน้ำสำคัญ คือ แม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) ทำให้ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานไปตามสองฝั่งแม่น้ำ และการเป็นชุมชนเก่าแก่อาคารบ้านเรือนบางหลังจึงเป็นเรือนไทยโบราณที่ยังคงความสวยงามไว้เช่นในอดีต

5.1.2 ความสัมพันธ์ (Relationships)

หมายถึง การปฏิสัมพันธ์กันของบุคคลภายในสังคม ได้แก่ ความไว้วางใจ ความเข้าใจกัน ความร่วมมือ ความคุ้นเคย การช่วยเหลือกัน ความเอื้ออาทร และความผูกพันกัน ความรัก ความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ การแบ่งปัน และการประนีประนอมต่อกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความสัมพันธ์เป็นพื้นฐานสำคัญของการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง มีส่วนสำคัญในการรวมกลุ่มและการพัฒนาไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว โดยเฉพาะความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ทำให้เกิดการความไว้วางใจ ความเข้าใจ ทำให้เกิดการยอมรับ และการให้ความร่วมมือ นอกจากนี้ ความผูกพันกันของคนในชุมชนยังทำให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคย การยอมรับ ความไว้วางใจ และการให้ความร่วมมือได้เช่นกัน ความสัมพันธ์นี้เป็นทุนที่ปรากฏอยู่ในชุมชนทั้ง 3 แห่ง จะเห็นได้จากจุดเริ่มต้นในการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนจะเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มเครือญาติและคนใกล้ชิดในชุมชนก่อนที่จะค่อย ๆ ขยายความร่วมมือออกไปสู่สมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ ต่อไป

5.1.3 ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

หมายถึง ค่านิยม วิถีชีวิต ทศนคติ ความเชื่อ ความศรัทธา ระบบความคิด ภูมิปัญญา ระเบียบวินัย บรรทัดฐาน จารีต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติร่วมกัน จากการศึกษา พบว่า ทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ได้แก่

1) ชุมชนบ้านเชียง ทูทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเชียงมาจากการที่ชาวบ้านในพื้นที่มีเชื้อสายชาวไทยวน ซึ่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติของตนเอง สะท้อนผ่านภาษา การแต่งกาย อาหาร การฟ้อนรำ เป็นต้น

2) ชุมชนบ้านนาต้นจั่น มีการนำภูมิปัญญาด้านการทอผ้าและการหมักโคลนของคนในชุมชนมาสร้างสรรค์ให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ วิถีชีวิตของผู้คนที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร และลักษณะนิสัยที่มีธรรมาศัยไมตรี โอบอ้อมอารี แสดงออกถึงความยินดีและเต็มใจในการต้อนรับนักท่องเที่ยวของชาวบ้านนาต้นจั่น

3) ชุมชนตำบลบ้านแหลม มีวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ยังอาศัยแม่น้ำในการดำเนินชีวิตประจำวัน ประวัติความเป็นมาของชุมชนที่ในอดีตเคยเป็นเส้นทางเดินทัพอังวะที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ สะท้อนภาพของความเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติสืบทอดมายาวนาน

ทูทางวัฒนธรรมนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดอัตลักษณ์และความน่าสนใจในการท่องเที่ยวชุมชนทั้ง 3 แห่ง

5.1.4 มนุษย์ (Human)

หมายถึง คนซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน โดยบุคคลที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง มีดังนี้

1) ชุมชนบ้านเชียง ได้แก่ ประธานชมรม แม้ว่าในจุดเริ่มต้นในการทำโฮมสเตย์จะเป็นแนวคิดของนายกเทศบาลบ้านเชียงในขณะนั้น และเป็นผู้ชักชวนให้ประธานชมรมมาเป็นผู้บริหารโฮมสเตย์ แต่อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการต่าง ๆ ที่ผ่านมามีประธานชมรม ร่วมกับสมาชิกในกลุ่มโฮมสเตย์เป็นผู้ขับเคลื่อนงาน แม้ว่าประธานชมรมจะเป็นริเริ่มธุรกิจนี้ขึ้น และยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มาตลอด แต่ประธานชมรมไม่ได้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียงในปัจจุบัน

2) ชุมชนบ้านนาต้นจั่น ได้แก่ ประธานกลุ่มทอผ้า ซึ่งเป็นผู้ที่ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เพื่อหารายได้เสริมจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยเมื่อกลุ่มสามารถหาเงินก้อนแรกได้ จึงนำไปสู่การซื้อกี่ทอผ้า และใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอหมักโคลนให้เป็นที่รู้จัก จนนำมาสู่การต่อยอดในธุรกิจท่องเที่ยวและที่พักแบบโฮมสเตย์ จนถึงปัจจุบันนี้ ประธานกลุ่มทอผ้ายังคงเป็นประธานกลุ่ม คอยให้คำแนะนำและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่นอยู่เสมอ แต่ด้วยอายุที่มากขึ้น จึงลดบทบาทลง โดยให้บุตรและหลานมาช่วยในการดูแลงานในส่วนของที่พักโฮมสเตย์แทน ในส่วนของวิสาหกิจ

ชุมชนจะมีคณะกรรมการและสมาชิกช่วยกันดูรับผิดชอบ เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

3) ชุมชนตำบลบ้านแหลม ได้แก่ ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน ที่เป็นผู้ริเริ่มธุรกิจโฮมสเตย์ขึ้นในครอบครัว แล้งจึงขยายผลต่อไปยังครอบครัวของพี่น้องและญาติใกล้ชิด โดยการทำธุรกิจ ในครอบครัวของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนสามารถทำให้ชาวบ้านในชุมชนตำบลบ้านแหลมได้รับประโยชน์ไปด้วยกัน จึงทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนเป็นอย่างดี จนสามารถรวมเป็นกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลมขึ้น ก่อนจะพัฒนาไปสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวชุมชนตำบลบ้านแหลมดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การเติบโตของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนคอยผลักดันมาโดยตลอด แม้ว่าผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนจะไม่ได้เป็นประธานคณะกรรมการบริหารวิสาหกิจชุมชน แต่ถือเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการที่มีบทบาทมากที่สุด

อาจกล่าวได้ว่า คน คือหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะตัวผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง มาตั้งแต่ต้น รวมไปถึงสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ร่วมกันผลักดันการดำเนินงานจนนำไปสู่ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมเห็นได้จากการได้รับรางวัลทั้งในระดับชาติและการมีผลการดำเนินงานผ่านเกณฑ์มาตรฐานในระดับสากล

5.1.5 ทุนเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม หรือ เครือข่ายในสังคมอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ และการเป็นเครือข่ายทางสังคมทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสถาบัน หรือ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น สำหรับเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ปรากฏในวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ที่มีการปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะต่าง ๆ เช่น การให้ความช่วยเหลือ การสนับสนุน หรือการทำกิจกรรมร่วมกัน มีทั้งเครือข่ายภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มกิจกรรม (กรณีของชุมชนบ้านนาต้นจั่น) หรือกลุ่มอาชีพในชุมชน (กรณีของชุมชนบ้านเชียง) และเครือข่ายภายนอกชุมชน ได้แก่ ชุมชนอื่นที่อยู่ภายในอำเภอหรือจังหวัดเดียวกัน (กรณีของชุมชนตำบลบ้านแหลม) รวมถึง การเข้าร่วมในโครงการของหน่วยราชการต่าง ๆ ทั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงวัฒนธรรม หรือ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เป็นต้น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับวิสาหกิจชุมชน หรือองค์กรชุมชนอื่น ๆ ด้วย

5.2 บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

ทุนทางสังคมมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว จากการศึกษาวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง พบว่า บทบาทของทุนทางสังคมที่สำคัญมี 3 ประการ คือ 1) การเป็นทุนเพื่อการท่องเที่ยว 2) การสร้างเครือข่ายเพื่อการเติบโตของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว และ 3) การสร้างอัตลักษณ์ของธุรกิจท่องเที่ยว

5.2.1 บทบาทของทุนทางสังคมในการเป็นทุนเพื่อการท่องเที่ยว

จากข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง จะพบว่า การประกอบธุรกิจท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันกันสูง ประกอบกับประเทศไทยมีแหล่งเที่ยวจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังนั้น ในการประกอบธุรกิจท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง นอกจากจะต้องสร้างอัตลักษณ์เพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวแล้ว ยังต้องสร้างความประทับใจให้เกิดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เคยมาแล้วมีความต้องการกลับมาซ้ำ และยังสามารถทำให้เกิดการส่งผ่านหรือการบอกต่อข้อมูลความประทับใจไปสู่นักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ได้อีกด้วย จากประสบการณ์ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง จะเห็นได้ว่า บทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ปรากฏอยู่ในลักษณะการเป็นปัจจัยนำเข้า (Input) หรือทุนที่สำคัญในการประกอบธุรกิจท่องเที่ยว และเป็นปัจจัยที่ทำให้รูปแบบของธุรกิจท่องเที่ยวมีความโดดเด่น มีอัตลักษณ์แตกต่างกันไป ดังนั้น การพิจารณาถึงจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งมาจากทุนทางสังคม โดยเฉพาะทุนทางกายภาพและทุนทางวัฒนธรรมซึ่งมีอยู่ในชุมชน จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนต่าง ๆ ที่ต้องการจะเริ่มต้นในการประกอบธุรกิจท่องเที่ยวอย่างมาก

5.2.2 การสร้างเครือข่ายเพื่อการเติบโตของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

จากจุดเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่งนั้น จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคม 3 ประเภท ที่มีบทบาทในการผลักดันความคิดไปสู่การปฏิบัติ และเติบโตไปสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ได้แก่

- 1) มนุษย์ หรือ ผู้นำที่ทำให้เกิดการรวมกัน
- 2) ความสัมพันธ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์แบบเครือญาติทำให้เกิดการยอมรับและการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน และความผูกพันกันของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยก็สามารถทำให้เกิดการยอมรับ ความไว้วางใจ และการให้ความร่วมมือได้

3) เครือข่ายทางสังคม ซึ่งปรากฏใน 3 ลักษณะ คือ การยึดโยงสมาชิกในชุมชนด้วยความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์แบบเครือญาติของชุมชนบ้านนาต้นจั่น หรือชุมชนตำบลบ้านแหลม การมีเชื้อสายไทพวนเหมือนกันของชุมชนบ้านเชียง การเป็นสมาชิกในชุมชนเดียวกัน ลักษณะที่สอง คือ การเชื่อมต่อกันต่าง ๆ ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การเชื่อมต่อกันของกลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มทอผ้า และกลุ่มท่องเที่ยวของชุมชนบ้านนาต้นจั่น หรือการเชื่อมต่อกันของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ของชุมชนบ้านเชียง และลักษณะที่สาม คือ การเชื่อมโยง เป็นการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับกลุ่ม ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ เช่น การเชื่อมต่อระหว่างชุมชนตำบลบ้านแหลมกับชุมชนตลาดเก้าห้อง 100 ปี หรือการเชื่อมโยงวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่งกับหน่วยงานราชการ และวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ผ่านการเข้าร่วมโครงการประกวดและคัดเลือกชุมชนต้นแบบ เป็นต้น

5.2.3 บทบาททุนทางสังคมในการทำให้เกิดอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

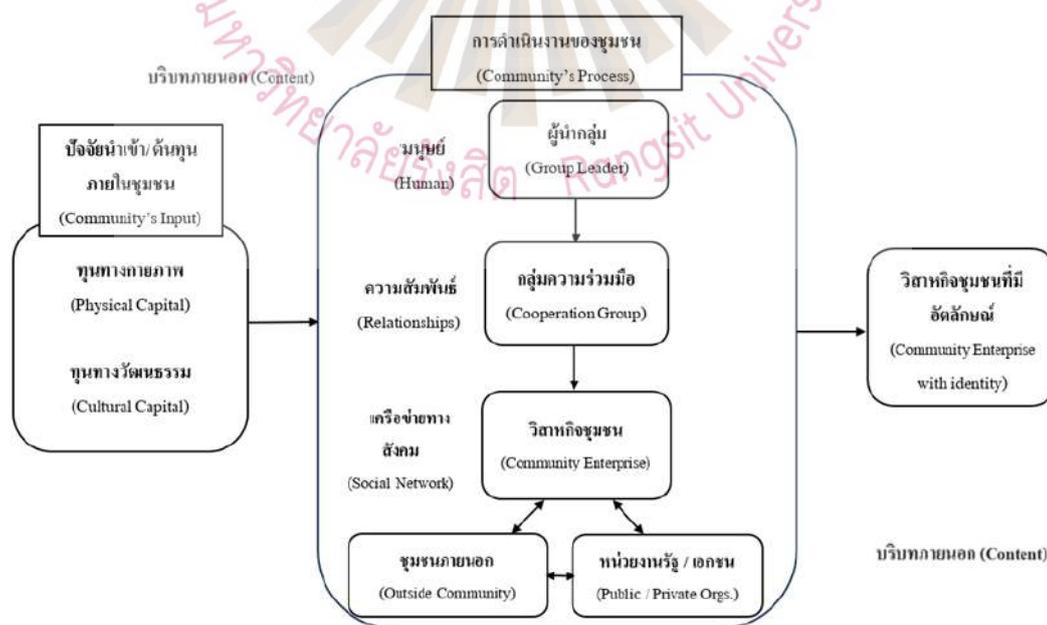
พื้นฐานของทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่ง นอกจากนี้ ยังกล่าวได้ว่าการมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ มีความกล้า สามารถนำประสบการณ์ที่ตนเองมีมาใช้ในการชักนำชุมชน สามารถดึงเอาอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนมาใช้ประโยชน์ ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มจนพัฒนาไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนได้ในที่สุด ซึ่งวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุด ในการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ คือ ทุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม และพัฒนาไปสู่การสร้างวิสาหกิจชุมชนที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไป

จากการศึกษา บทบาทของทุนทางสังคม จึงสามารถสรุปได้ว่า บทบาทของทุนทางสังคม ทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ 1) ทุนทางกายภาพ จะมีลักษณะเป็นบริบทหรือสิ่งแวดล้อมของชุมชนทั้งธรรมชาติและสิ่งปลูกสร้าง ที่ดำรงอยู่ในชุมชนและสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนได้ 2) ความสัมพันธ์เป็นพื้นฐานสำคัญของการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง มีส่วนสำคัญในการรวมกลุ่มและการพัฒนาไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว โดยเฉพาะความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ทำให้เกิดการความไว้วางใจ ความเข้าใจ ทำให้เกิดการยอมรับ และการให้ความร่วมมือ นอกจากนี้ ความผูกพันกันของคนในชุมชนยังทำให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคย การยอมรับ ความไว้วางใจ และการให้ความร่วมมือได้เช่นกัน 3) ทุนทางวัฒนธรรม ที่ดำรงอยู่ในแต่ละชุมชนทำให้เกิดอัตลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่างกันไปตามวิถีชีวิต ทัศนคติ ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม ประเพณีของแต่ละชุมชน 4) มนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดก็ตาม เช่น เป็นผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หรือสมาชิกในชุมชน จะเป็นกำลังสำคัญและมีบทบาทต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมในชุมชนนั้น ๆ และ 5) เครือข่ายทางสังคม ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งภายในและภายนอก

ชุมชน ซึ่งมีบทบาทต่อการดำเนินกิจกรรมและการขยายขอบเขตการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน จากการศึกษาผู้วิจัย พบว่า ทูทางสังคมทั้ง 5 ประเภท ต่างก็มีส่วนในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทั้ง 3 แห่ง มากน้อยในระดับที่แตกต่างกันออกไป

5.3 องค์ความรู้เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ทูทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถส่งผลให้การดำเนินงานของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ และจากการศึกษาของผู้วิจัย ซึ่งพบว่า ทูทางสังคมมีบทบาทในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวอย่างมาก โดยเฉพาะในการสร้างอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวให้มีความแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละชุมชน กล่าวคือ ทูทางสังคมจะมีบทบาทใน 3 ลักษณะ คือ การเป็นปัจจัยนำเข้าหรือทุนในการดำเนินการสร้างเครือข่ายเพื่อการเติบโตของวิสาหกิจชุมชน และการสร้างอัตลักษณ์ของธุรกิจท่องเที่ยวดังรายละเอียดที่ได้กล่าวไปแล้ว อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ที่ต้องการเริ่มต้น หรือขับเคลื่อนชุมชนไปสู่การจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน หรือองค์กรชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ที่ต้องการสร้างอัตลักษณ์ให้กับตนเองได้ โดยการทำ ความเข้าใจและให้ความสำคัญกับบทบาทของทูทางสังคมในชุมชน ดังนี้

รูปที่ 5.1 บทบาทของทูทางสังคม

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย, 2566

ในการเริ่มต้น ชุมชนจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน โดยเฉพาะทุนทางสังคม ในฐานะปัจจัยนำเข้าหรือต้นทุนในการดำเนินงาน โดยมีทุนทางกายภาพ และทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน เป็นศักยภาพและพื้นฐานสำคัญในการริเริ่มดำเนินกิจการ อย่างไรก็ตาม ชุมชนควรพิจารณาถึงบริบทภายนอก ได้แก่ นโยบายของหน่วยงานภาครัฐ การส่งเสริมและการสนับสนุนของหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด หรือระดับภูมิภาค รวมถึงความต้องการของคนในชุมชน ประกอบด้วย ซึ่งปัจจุบันการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนมีการดำเนินการกันอย่างกว้างขวางทั้งที่มีชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเพื่อค้นหาและทำความเข้าใจศักยภาพของชุมชน หรือมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่ม เนื่องจากเป็นพื้นฐานในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเป็นการวางแผนทางในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการใช้งบประมาณในพื้นที่รับผิดชอบของตนเอง ดังนั้น ชุมชนจึงสามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลในส่วนนี้ได้ ในการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน อาจเป็นการพิจารณาโดยให้ความสำคัญกับทุนทางกายภาพและทุนทางวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นของชุมชน ที่จะสามารถพัฒนาต่อยอดให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้ เพื่อนำมากำหนดทิศทางการดำเนินงานของชุมชนต่อไป

การดำเนินงานในขั้นต่อมา เมื่อชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการดำเนินงานของชุมชนได้แล้ว ชุมชนจำเป็นต้องหาแนวร่วมในการลงมือปฏิบัติ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยคน โดยเฉพาะกลุ่มเครือข่ายและคนใกล้ชิด เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงาน โดยมีผู้นำอย่างเป็นทางการ หรือไม่เป็นการส่งเสริมและผลักดันให้แผนงานที่ได้กำหนดไว้ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม การหาแนวร่วมในชุมชนนี้จะทำให้เกิดการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการขึ้นจากการรวมตัวกันของญาติพี่น้อง และคนใกล้ชิด โดยอาศัยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความผูกพันกันของสมาชิกหรือแนวร่วมในชุมชน จากนั้นเมื่อการดำเนินงานเริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมแล้ว จำนวนสมาชิกของกลุ่มจะค่อย ๆ เพิ่มขึ้นไปตามธรรมชาติจากการเข้าร่วมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนที่มีมากขึ้นตามลำดับ

เมื่อจำนวนสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมกลุ่มเพิ่มขึ้น และการดำเนินงานของกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการมีความมั่นคงขึ้น มีการติดต่อเชื่อมโยงกับชุมชน และหน่วยงานภายนอกชุมชนมากขึ้น การเติบโตของกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการจะพัฒนาไปสู่การจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการที่มีการจดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งอาจเป็นการรวมกลุ่มในรูปของวิสาหกิจชุมชน หรือองค์กรชุมชนในรูปแบบอื่น ซึ่งการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการขึ้นนี้อาจเกิดขึ้นจากความตั้งใจของสมาชิกที่มีการวางเป้าหมายไว้มาตั้งแต่ต้น หรือเป็นเหตุผลและความจำเป็นจากเงื่อนไขหรือข้อจำกัดในการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกชุมชน โดยเฉพาะในการขอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณ และการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการต่าง ๆ กับหน่วยงานภาครัฐ ทำให้ขอบเขตการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกว้างขึ้น และอาจเกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวิสาหกิจชุมชนอื่น

โดยตรง หรือสร้างความร่วมมือกับวิสาหกิจชุมชนอื่นผ่านหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมโครงการ ส่งผลให้ชุมชนได้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และนำความรู้มาใช้ในการพัฒนาตนเองเพื่อยกระดับความสำเร็จในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนได้

ลักษณะของการรวมกลุ่มคนในชุมชนไปจนถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนทั้ง 3 แห่งนี้มีความแตกต่างจากที่ Putnam (2000) ได้อธิบาย ดังนี้

ประการแรก ลักษณะของทุนผูกพันทางสังคม (Bonding Social Capital) ซึ่ง Putnam อธิบายว่าเป็นความผูกพันจากภายในระหว่างคนที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์เดียวกันหรือมีปัญหาาร่วมกัน เช่น คนในครอบครัวเดียวกันหรือเพื่อนสนิท กล่าวได้ว่าเป็นความผูกพันจากภายใน เป็นประโยชน์ต่อการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกัน ทำให้การได้และการเสียผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายเท่ากัน จากการศึกษา พบว่า แม้นคนในครอบครัวและเพื่อนสนิทจะเป็นกลุ่มความร่วมมือเริ่มต้นที่สำคัญ ก่อนจะขยายผลไปสู่สมาชิกในชุมชน และขยายผลไปสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคม แต่ผลประโยชน์ของทุกฝ่ายกลับไม่เท่ากัน โดยเฉพาะในช่วงเริ่มต้นของการดำเนินกิจการ ซึ่งแม้ว่าครอบครัวและคนใกล้ชิดจะมีความเห็นที่ต่างกันและไม่คัดค้านในการดำเนินการต่าง ๆ แต่ไม่ได้ให้การสนับสนุนและร่วมลงทุนในการดำเนินงานด้วย เพียงแค่คอยสังเกต หรือให้ความร่วมมือบางอย่างเท่านั้น ในขณะที่ผู้นำกลุ่มซึ่งเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการจะเป็นผู้ที่ลงทุนเริ่มต้นในการดำเนินงาน จึงทำให้เป็นผู้ที่มีความเสี่ยงสูงที่สุด แต่เมื่อการดำเนินงานเริ่มมีผลงานที่ชัดเจนขึ้นแล้วจึงเริ่มมีจำนวนสมาชิกในกลุ่มเพิ่มขึ้นตามลำดับ

ประการที่สอง ลักษณะของทุนสะพานเชื่อมต่อทางสังคม (Bridging Social Capital) Putnam อธิบายว่าเป็นการรวมตัว การเชื่อมกันของคนที่มีความใกล้ชิดกันเป็นความผูกพันที่พิจารณาจากภายนอก (Outward Looking) เช่น มิตรภาพระหว่างเพื่อนร่วมงาน หรือผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการเชื่อมต่อเพื่อการใช้ประโยชน์ของทรัพย์สิน การกระจายข้อมูลข่าวสารในวงที่กว้างขึ้น แต่จากการศึกษาชุมชนทั้ง 3 แห่ง ผู้วิจัยพบว่า ลักษณะของการเชื่อมต่อทางสังคมไม่เพียงปรากฏในกลุ่มของเพื่อนร่วมงาน หรือคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน แต่สามารถพบได้จากกลุ่มญาติ เช่น ลุง ป้า น้า อา ที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพียงแต่ไม่มีความใกล้ชิดมากนักได้เช่นกัน ซึ่งการติดต่อกันเป็นไปด้วยความสมัครใจและเป็นประโยชน์ต่อทั้งสองฝ่าย

ประการที่สาม ลักษณะของทุนเชื่อมโยงทางสังคม (Linking Social Capital) Putnam อธิบายว่าเป็นการเชื่อมโยงที่แผ่กระจายไปในกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เป็นความผูกพันที่พิจารณาจากภายนอกหรือการมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่นเดียวกับกับทุนสะพานเชื่อมต่อทางสังคม แต่เป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม หรือ ชุมชน ซึ่งการอธิบายของ Putnam ลักษณะของการเชื่อมโยงทางสังคมนี้ เป็นการเชื่อมโยงระหว่างชุมชน หรือ กลุ่ม ที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนที่แยก

ออกจากกัน แล้วเชื่อมโยงเข้าหากันโดยการมีผลประโยชน์ร่วม ในขณะที่การศึกษาของผู้วิจัย พบว่า ในกรณีของชุมชนทั้ง 3 แห่งนี้ การเชื่อมโยงทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนทั้ง 3 แห่งกับชุมชนภายนอก รวมไปถึงการเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอก นอกจากจะเป็นการเชื่อมโยงผ่านผลประโยชน์ร่วมกันแล้ว ยังอาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ในการประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายเข้าด้วยกันอีกด้วย

จากแนวคิดของ Laycock and Mitchell (2019) ซึ่งได้สรุปลักษณะการจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam โดยพยายามแสดงให้เห็นถึงการที่ทุนทางสังคมจัดการความสัมพันธ์โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายของกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมทั้งที่อยู่ในระนาบเดียวกัน หรือที่อยู่ต่างระนาบในรูปแบบต่าง ๆ ผ่าน 3 แนวทาง ได้แก่ การยึดโยง (Bonding) เชื่อมต่อ (Bridging) และการเชื่อมโยง (Linking) แต่ในมุมมองของผู้วิจัย พบว่า ลักษณะของการรวมกลุ่มคนในชุมชนไปจนถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมมีความแตกต่างจากแนวคิดที่ Putnam และ Laycock and Mitchell ได้อธิบายไว้ ซึ่งสาเหตุที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดความแตกต่าง คือ บริบทของสังคมที่ Putnam และ Laycock and Mitchell ได้ศึกษามีความแตกต่างจากบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะการรวมกลุ่มของผู้คนในสังคมไทย ทั้งการยึดโยง เชื่อมโยง เชื่อมต่อ ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ จากการศึกษาผู้วิจัย พบว่า ในขั้นตอนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง ทุนทางสังคมทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ มนุษย์ ความสัมพันธ์ และเครือข่ายทางสังคมมีการเชื่อมโยงเข้าหากันโดยมีบุคคลเป็นแกนกลาง และอาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเป็นตัวประสานความร่วมมือจากกลุ่มเครือข่าย คนใกล้ชิด แล้วพัฒนาไปสู่การรวมกลุ่มคนในชุมชน ก่อนที่จะขยายไปสู่สร้างเครือข่ายทางสังคมภายนอกชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนตั้งแต่ขั้นตอนของการเริ่มต้นจากแนวความคิดของปัจเจกบุคคล ขยายผลไปสู่ระดับกลุ่ม และการพัฒนาต่อยอดไปสู่การสร้างเครือข่ายความร่วมมือนั้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้ก้าวหน้าของ Sen ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคล เพื่อทำให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายของการมีชีวิตที่ดีควบคู่ไปกับการมีเสรีภาพในการตัดสินใจ โดยไม่มุ่งเน้นเพียงการขยายตัวของตัวเลขทางเศรษฐกิจเท่านั้น เนื่องจาก Sen เชื่อว่า เมื่อมนุษย์มีชีวิตที่ดี อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีโอกาสในการพัฒนาตนเองให้มีสมรรถภาพ หรือ ความสามารถที่สูงขึ้น ย่อมหมายถึง ชิดกำลังความสามารถในการขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวมของทั้งประเทศให้สูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งจากผลการศึกษา ผู้วิจัย พบว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจท่องเที่ยวชุมชนทั้ง 3 แห่ง มีรายละเอียดของวัตถุประสงค์ในการเริ่มต้นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในกรณีของวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมบ้านเชียง มีวัตถุประสงค์ในการเริ่มต้นเนื่องจากความต้องการที่จะรวบรวม

ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเชียงเข้าไว้ด้วยกัน โดยจัดตั้งโฮมสเตย์ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเชียง สำหรับวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจันทน์ มีวัตถุประสงค์เริ่มต้นจากความตั้งใจในการรวมตัวกันของแม่บ้านเกษตรกร เพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ในขณะที่วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม มีจุดเริ่มต้นจากความต้องการในการที่จะลดภาระค่าใช้จ่ายในการประกอบธุรกิจส่วนตัวของประธานกลุ่ม แม้ว่าจะมีวัตถุประสงค์ในการเริ่มต้นที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกันและสอดคล้องตามแนวคิดของ Sen ก็คือเป็นความต้องการของปัจเจกบุคคลในการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพในการที่จะริเริ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นตามความคิดของตนเอง และในขณะเดียวกัน ผู้นำความกลุ่มทั้ง 3 แห่ง ต่างก็ใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์แบบเครือข่าย และความสนิทสนมใกล้ชิด เพื่อสร้างความร่วมมือจนนำไปสู่การรวมกลุ่ม และพัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคมในที่สุด ซึ่งพัฒนาการของวิสาหกิจชุมชนที่เกิดขึ้นนี้ เป็นไปโดยธรรมชาติ สมาชิกทุกคนมีเสรีในการที่จะเข้าร่วมกิจกรรม และมีเสรีภาพในการที่จะพัฒนาตนเอง ดังนั้น การขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของวิสาหกิจชุมชนทั้ง 3 แห่ง จึงได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านและสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดี กลายเป็นกำลังขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และส่งผลให้เกิดความมั่นคงในทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า บทบาทของทุนทางสังคม ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในชุมชนจากการรวมกลุ่มและจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อการประกอบกิจการต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การใช้ทุนทางสังคมเพื่อการสร้างรายได้เพิ่มให้แก่สมาชิกในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน เป็นไปตามแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่ต้องการให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจฐานราก ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งจากการพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

5.4 แนวทางการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว

จากผลการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยสังเกตเห็นถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวในการพัฒนาและส่งเสริมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง และการพึ่งพาตนเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นควรให้มีแนวทางในการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้งที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันและที่อาจจัดตั้งขึ้นใหม่ในอนาคต ดังนี้

5.4.1 การส่งเสริมทุนทางสังคมในบริบทของทุนของชุมชน

โดยแต่ละชุมชนควรจัดให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาถึงทุนของชุมชน หรือศักยภาพและความพร้อมของชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพ วัฒนธรรม ประเพณี ความสัมพันธ์ภายในชุมชน คน รวมถึง การรวมกลุ่ม หรือเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตลอดจนอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสามารถนำมาพัฒนารูปแบบการดำเนินงานและขยายผลเพื่อไปสู่การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนต่อไป

5.4.2 การส่งเสริมพัฒนาด้านการจัดการทุนทางกายภาพ ความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน

การดำเนินงานบางอย่างอาจจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้เฉพาะด้านที่เกินกว่าศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ เช่น การออกแบบอาคารและสิ่งปลูกสร้างตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม องค์ความรู้ด้านการจัดการเครือข่าย หรือ แนวความคิดในการแปลงวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของตนเองได้

5.4.3 การส่งเสริมและสนับสนุนที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

เนื่องจากบริบทของแต่ละชุมชนทำให้ ศักยภาพ ความสามารถ หรือพื้นฐานทุนทางสังคมที่แต่ละชุมชนมีอยู่แตกต่างกันออกไป ส่งผลให้แต่ละชุมชนมีระดับการพัฒนาและความต้องการที่แตกต่างกันไปด้วย ในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน หน่วยงานภาครัฐจำเป็นต้องพิจารณาให้เกิดความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน โดยเฉพาะการสร้างกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ เพื่อการส่งเสริมและการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเป็นที่รู้จัก หากการดำเนินงานนั้นไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานของชุมชนได้ เช่น ชุมชนให้ความสำคัญกับวิถีความเป็นชนบท ความสงบ ความเป็นธรรมชาติ เป็นอัตลักษณ์ที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจและเดินทางเข้ามาในพื้นที่ แต่หน่วยงานเข้ามาส่งเสริมโดยการจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวตามกระแสนิยม ไม่ว่าจะเป็นการวิ่งมาราธอน การจัดงานเทศกาลดนตรี เป็นต้น บางชุมชนอาจมีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวโดยไม่กระทบวิถีของคนในชุมชน แต่บางชุมชนไม่มีศักยภาพและอาจทำให้บรรยากาศของความสงบ เป็นธรรมชาติของชุมชนหายไป กระทบต่ออัตลักษณ์ของชุมชน ดังนั้น การส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ จึงควรมีแนวทางดำเนินงานที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ให้สอดคล้องตามบริบทของแต่ละชุมชน

5.5 ข้อเสนอแนะ

5.5.1 ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัย พบว่า การดำเนินงานในช่วงเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งความสำเร็จในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่ง เกิดจากการมีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ และมีศักยภาพในตนเองสูงเป็นกุญแจสำคัญ แต่ปัจจัยเหล่านี้อาจแตกต่างกันไปในตัวของผู้นำชุมชนอื่น ๆ ดังนั้น ในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวในพื้นที่อื่น ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน จึงอาจจัดให้มีทีมที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยงเพื่อคอยให้คำแนะนำหรือเป็นที่ปรึกษาในการดำเนินงานให้แก่วิสาหกิจชุมชนอย่างเหมาะสม การจัดเตรียมช่องทางการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ หรือการให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น การให้คำแนะนำ การฝึกอบรมเฉพาะด้านงบประมาณหรือแหล่งทุนสนับสนุนการดำเนินงาน ช่องทางการประชาสัมพันธ์ ซึ่งเข้าถึงได้ง่าย ไม่ซับซ้อนและเหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน เพื่อให้การเริ่มต้นของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งเป็นไปได้อย่างราบรื่นมากขึ้น

5.5.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

ในการศึกษาวิจัย ควรจะพิจารณาถึงบริบทของชุมชนแต่ละแห่ง กล่าวคือ ในชุมชนแต่ละแห่งมีปัจจัยพื้นฐาน เช่น ทุนทางสังคม ความต้องการของคนในชุมชน นโยบายของหน่วยงานในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน แม้ว่าผลจากการศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนในครั้งนี้ จะสามารถใช้เป็นแนวทางในการนำไปปรับใช้กับการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวได้ แต่การจะนำไปประยุกต์ใช้กับองค์กรชุมชนประเภทอื่นยังจำเป็นต้องพิจารณาถึงข้อจำกัดดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนประเภทอื่น ผู้ที่สนใจศึกษาบทบาทของทุนทางสังคม สามารถศึกษาถึงบทบาทของทุนทางสังคมในองค์กรชุมชนประเภทอื่น เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือวิสาหกิจชุมชนประเภทอื่นได้ นอกจากนี้ ยังสามารถดำเนินการศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมโดยเฉพาะในส่วนของเครือข่ายทางสังคมในลักษณะของการใช้กรณีศึกษา ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและเห็นรายละเอียดของบทบาทของทุนทางสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และจะเห็นประโยชน์ต่อการนำไปต่อยอดในเชิงวิชาการ และการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อการดำเนินงานในชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

- เกวลิน มะลิ. (2557). กิจการเพื่อสังคมในประเทศไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์และกลยุทธ์การจัดการ*, 1(2), 104-112.
- กรมการท่องเที่ยว. (ม.ป.ป). *วิสาหกิจชุมชน โสมสเคย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง จ.อุดรธานี*. สืบค้นจาก https://anyflip.com/zrcep/jylr/basic#google_vignette
- กรมศิลปากร. (2566). *พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง อุดรธานี*. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th/banchiangmuseum/categorie/history>
- กรมส่งเสริมการเกษตร กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2566ก). *ข้อมูลวิสาหกิจชุมชน*. สืบค้นจาก <http://www.sceb.doae.go.th/Documents/STC/310366.pdf>
- กรมส่งเสริมการเกษตร กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2566ข). *ระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน*. สืบค้น 10 กันยายน 2566, จาก <https://smce.doae.go.th/>
- กรมส่งเสริมการเกษตร กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2562ค). *พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548*. สืบค้นจาก <http://www.sceb.doae.go.th/Documents/kkp/CeLawAll.pdf>
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร. (2557). *การประกอบกิจการวิสาหกิจชุมชน เพื่อรองรับการเข้าสู่ AEC* (เอกสารวิชาการที่ 4/2557). สืบค้นจาก <https://esc.doae.go.th/wp-content/uploads/2019/05/AEC.pdf>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2563). *เรือเอี่ยมจุ่นของผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน*. สืบค้นจาก <https://thailandtourismdirectory.go.th/attraction/81606>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2566). *ชุมชนตำบลบ้านแหลมสุพรรณ*. สืบค้นจาก <https://thailandtourismdirectory.go.th/attraction/81606>
- กัญญามน อินหว่าง, สุพจน์ อินหว่าง, และอภิชาติ วรรณภีระ. (2554). *การจัดการวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยพิษณุโลก.
- กาญจนา आयुวัฒน์ธนชัย. (2566). *Detour Sukhothai Feel Like Home*. สืบค้นจาก <https://onceinlife.co/baan-na-ton-chan-sukhothai>
- กิตตินันท์ เครือแพทย์, วันชัย ธรรมสังการ, และอุทิศ สังขรัตน์. (2564). การพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมในมิติทุนทางสังคมของไทย ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 13(1), 1-44.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- กุลธิดา รัตนโกศล. (2558). การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนบนฐานทุนทางสังคมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ชุมชน (Unpublished Master's thesis). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ขวัญณา สุขคร และคณะ. (2562). รายงานการวิจัย กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรมสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาป่า อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.
- จันทนา ตุ่มทา. (2557). ทุนทางสังคมในการจัดการตนเองของกลุ่มส่งเสริมสุขภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุ ตำบลสุขสำราญ อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดนครสวรรค์ (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, นครสวรรค์.
- จิตติ วิสัยพรหม. (2557). การสร้างทุนทางสังคมของชมรมผู้ปกครองบุคคลสมาธิสั้นแห่งประเทศไทย (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ชนันภรณ์ อารีกุล. (2556). การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (Unpublished Doctoral dissertation). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ชัยณรงค์ ศรีรักษ์ และคณะ. (2563). องค์ความรู้การบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวลุ่มแม่น้ำสุพรรณบุรี ภายใต้โครงการ โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการความรู้การวิจัยลุ่มแม่น้ำสุพรรณบุรี. ดึงค้นจาก <https://acrobat.adobe.com/id/urn:aaid:sc:AP:0fe02378-f6e5-42e8-875c-7a7aa74bc409>
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่.
- ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ. (2566, 30 กรกฎาคม). ชุมชนบ้านแหลมสุพรรณ [Web log message]. ดึงค้นจาก <https://www.facebook.com/banleamsuphan>
- ฐานเศรษฐกิจ. (2565, 30 กรกฎาคม). “บ้านเชียง” ดึงอีก 1 ใน 10 สุดยอดต้นแบบ “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” ปี 65. ฐานเศรษฐกิจ. ดึงค้นจาก <https://www.thansettakij.com/business/534657>
- ณปรีนทสิทธิ์ ปรีชาหาญ. (2561). ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการเตรียมตัวรับมือภัยพิบัติเมืองของแรงงานต่างชาติดังที่กรุงเทพฯ (Unpublished Master's thesis). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- นิชดา วิเศษกาศ. (2561). *การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านนาคันทัน ตำบลบ้านตึก อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย* (Unpublished Independent study). มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา.
- นันทกานต์ สมบัติสวัสดิ์. (2559). แนวคิดเรื่องธุรกิจเพื่อสังคมของมุฮัมหมัด ยูनुส. *วารสารปณิธาน*, 12(1), 1-16.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2541). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: มติชนรายวัน.
- นิตยา ปรุภระโทก. (2555). *ทุนทางสังคมกับการสร้างเสริมสุขภาพ* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- นิชภา โมราลพ, และธนพร บัวรอด. (2561) รายงานวิจัย การขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชนสูงอายุด้วย ทุนทางสังคมสู่การจัดการตนเองอย่างเกื้อกูล กรณีศึกษาคำบลศรีพนมมาศ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. *อุตรดิตถ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์*.
- ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์. (2548). *วิสาหกิจชุมชน*. ชัยนาท: กรมส่งเสริมการเกษตร.
- ทศพร แก้วขวัญไกร. (2560). ทางรอดวิกฤติเศรษฐกิจด้วยแนวทางวิสาหกิจชุมชน. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 9(2), 33-50.
- เทศบาลตำบลบ้านเชียง. (2566, 30 กรกฎาคม). เทศบาลตำบลบ้านเชียง Ban Chiang Subdistrict Municipality [Web log message]. สืบค้นจาก https://www.facebook.com/p/เทศบาลตำบลบ้านเชียง-Ban-Chiang-Subdistrict-Municipality-100070066805416/?locale=th_TH
- ประเวศ วะสี. (2541). *ชุมชนเข้มแข็ง ทุนทางสังคมของไทย หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็ง ลำดับที่ 1*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.
- ปวีนา นามประภาสม, วิไลลักษณ์ พรหมเสน, และปิยรัตน์ วงศ์จุมมะลิ. (2559). การวิจัยและพัฒนา ศักยภาพผู้นำชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำโดยทุนทางสังคม. *วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 24(46), 265-286.
- ปาน กิมปี. (2540). *การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน* (Unpublished Doctoral dissertation). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- พรชัย ตระกูลวรานนท์, สายฝน สุเอียนทรมะธี, และรุ่งนภา เทพภาพ (2553). *รายงานการวิจัย การศึกษาและพัฒนาตัวชี้วัดทุนทางสังคมและประชาสังคม ปีที่ 2*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พรชัย ตระกูลวรานนท์. (2549). *ทุนทางสังคมและแบบแผนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย.
- พรชัย ตระกูลวรานนท์. (2552). *ทุนทางสังคมและประชาสังคม: จากทฤษฎีสู่วิถีวิทยา*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย.
- พลภัฏฐ์ อำไพ. (2556). *ทุนทางสังคมกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในภาวะอุทกภัย พ.ศ.2554 กรณีศึกษาตำบลแห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี* (Unpublished Master's thesis). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- พิชชา บัวเยี่ยม, ประสงค์ ตันพิชัย, และสันติ ศรีสวนแดง. (2560). การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนล่างกรณีศึกษาตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพันจังหวัดอุบลราชธานี. *Vewiadian E-Journal*, 10(2), 664-681.
- พิมพ์ฉัตรภูฏักส์ บุญช่วย. (2555). *ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับคุณภาพชีวิตของประชากรกรณีศึกษาตำบลเนินฆ้อ อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- ภาวินี เอี่ยมตระกูล. (2558). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วฐุ โรจนวงศ์. (2559). *การพัฒนาโมเดลสนับสนุนการดำเนินกิจการเพื่อสังคมในประเทศไทย* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- วรวิภา โรมรัตนพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- วิชัย โชควิวัฒน์. (2552). องค์การธุรกิจเพื่อสังคม. *วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข*, 3(3), 342-345.
- มูลนิธิสัมมาชีพ. (ม.ป.ป.). *ถอดบทเรียนความสำเร็จ 16 วิสาหกิจชุมชนต้นแบบสัมมาชีพ*. ดัชนีค้นจาก <https://online.anyflip.com/xzgge/jrpk/mobile/index.html>
- เรไร สร้อยระย้า. (2556). *การจัดการทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านคอนมะขาม ตำบลคอนตาเพชร อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2552). *คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ, และ จำนงค์ แรกพินิจ. (บ.ก.). (2544). *วิสาหกิจชุมชน : แผนแม่บท แนวคิด แนวทาง ตัวอย่าง ร่างพระราชบัญญัติ*. กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญาไท.
- เสรี พงศ์พิศ และ สุภาส จันทร์หงส์. (2548). *ข้อควรรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร.
- ส.ศิริชัย นาคอุดม, ชนกฤต ยอดอุดม, และเพ็ญพิศ ศรีประเสริฐ. (2563). *ทุนทางสังคม ความสำเร็จเปรียบเชิงการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชน*. *วารสารนักบริหาร*, 40(1), 115-124.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2554). *การศึกษาทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนบริเวณโรงไฟฟ้ากระบี่ ในเขตตำบลคลองขนาน ปากส้าย และตลิ่งชัน อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่* : บทสรุปผู้บริหาร. กรุงเทพฯ: ส. เจริญ การพิมพ์.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2566). *ขบวนองค์กรชุมชน*. สืบค้นจาก <https://ref.codi.or.th/2015-08-02-16-41-07/7975-2013-06-16-13-00-37>
- สถาปนิก นามวงษ์. (2558). *การพัฒนาแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านนาต้นจั่น อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2551). *การสัมมนาวิชาการประจำปี 2551 เรื่อง สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน กลุ่มที่ 3 ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม การพัฒนาทุนมนุษย์*. ชลบุรี: โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2566-2580)*. สืบค้นจาก <http://nsc.nesdc.go.th/master-plans/>
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2567). *ความหมายวิสาหกิจ*. สืบค้นจาก <http://www.sceb.doae.go.th/Ssceb2.htm>
- สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 – 2580 (ฉบับย่อ)*. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/download/document/SAC/NS_SumPlanOct2018.pdf
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม. (2562). *พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562*. สืบค้นจาก <https://www.osep.or.th/กฎหมายที่เกี่ยวข้อง>.
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) ขอนแก่น. (2567ก). *ข้าวผัดข้าเจ้าหอมบ้านเชียง*. สืบค้นจาก <https://www.isancreativefestival.com/isancf2021/content/2383>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) ขอนแก่น. (2567๗). *Baan Chiang*. สืบค้นจาก <https://www.isancreativefestival.com/isancf2021/content/2383>
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม. (2567). *สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม*. สืบค้นจาก <https://www.osep.or.th>
- สำนักวิทยบริการ. (2565). *ความหมายและประเภทของข้อมูลและสารสนเทศ*. สืบค้นจาก <http://library.thonburi-u.ac.th/lesson/unit01/khwam-hmay-laea-prapheth-khxng-khxmul-laea-sarsnthes>
- สุเทพ คำเมฆ. (2559). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ.
- สุนทร คุณชัยมั่ง, ชัชกร ชิตลักษณ์, นัชชา เทียมพิทักษ์, ฉัตรวิทย์ องค์กรสิงห์ และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนานวัตกรรมสังคม วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต. (2566). *การศึกษาเรื่องปัจจัย และกลไกการสร้างสร้งสรรค์นวัตกรรมสังคมที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทย*. สืบค้นจาก <https://anyflip.com/ezisv/kspl/basic>
- สุนทร คุณชัยมั่ง. (2561). *วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise)*. สืบค้นจาก <http://roypalang.org/th/node/186>
- สุภางค์ จันทวานิช. (2540). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพร อรรถพิณ, ฉิมพัชร์ โรจน์ยุทธนา, บัญจรัดน์ ทีปาน, ชกณิต แจ็งสี และ อรุช คงรุ่งโชค. (2565). *การส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ตำบลบ้านแหลม อำเภอบางปลาม้าเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเมืองรองที่มีศักยภาพของจังหวัดสุพรรณบุรีอำเภอบางปลาม้า เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเมืองรองที่มีศักยภาพของจังหวัดสุพรรณบุรี*. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*, 9(3), 173-184.
- สุวรรณี คำมั่น. (2546). *เอกสารสัมมนาวิชาการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์*. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สุวิทย์ คงสงค์. (2562). *ชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร* (Unpublished Doctoral dissertation). มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อรวรรณ แซ่ว่าง. (2563). ทูททางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช. *วารสารพัฒนาสังคม*, 22(2), 91-105.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2558). *Community-Based Tourism ท่องเที่ยวโดยชุมชน*. กรุงเทพฯ : บริษัท โคคูน แอนด์ โค จำกัด.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2566). *วิสาหกิจชุมชนกลุ่มโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น*. สืบค้นจาก <https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/community/content/1311/>
- อนง นาละบุตร. (2545). *ทูททางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่.
- อมตยา, เอส. (2562). *จริยเศรษฐศาสตร์ [On Ethics and Economics]* (สถฉิ อาชวานันทกุล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ซอลท์พับลิชซิ่ง.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2543). *จุดเปลี่ยนประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมมาร สยามวาลา. (2544). *เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 ทูททางสังคมกับความยากจน เรื่องยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจน*. ชลบุรี: โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2541). *การวิจัยในมิติวัฒนธรรม: บทความงานวิจัยและประสบการณ์นักวิชาการ การแสวงหาแนวทางและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุไรวรรณ เมะบ้าน. (2563). การบริหารจัดการทูททางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนในรูปแบบชุมชนพึ่งตนเอง. *วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ*, 8(2), 73-88.
- โฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย. (2566, 30 กรกฎาคม). โฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย [Web log message]. สืบค้นจาก https://www.facebook.com/HomeStayBannaTonChan/?locale=th_TH
- Aroundonline. (2020). *ทริปเรียนรู้วิถีไทยหัวใจชุมชน ย้อนรอยต่อของอดีตและปัจจุบัน ณ ตำบลบ้านแหลม*. สืบค้นจาก <https://www.aroundonline.com/ban-laem-suphanburi/>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Bailey, N. (2012). The role, organisation and contribution of community enterprise to urban regeneration policy in the UK. *Science Direct*, 77(1), 1-35. doi.org/10.1016/j.progress.2011.11.001
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. P. D. (1992). *An Invitation to Reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Boxman, E. A. W., De Grant, P. M., and Flap, H. D. (1991). The Impact of Social and Human Capital on the Income Attainment of Dutch Managers. *Social Networks*, 13, 51-73.
- Bull, M., Ridley-Duff, R., Foster, D., & Seanor, P. (2010). Conceptualising etical capital in social enterprise. *Social Enterprise Journal*, 6(3), 250-264. https://doi.org/10.1108/17508611011088832
- Claridge, T. (2018). *Introduction to Social Theory*. New Zealand: Social Capital Research.
- Cohen, D., & Prusak, L. (2001). *In Good Company: How Social Capital Makes Organization Work*. Boston: Havard Business School.
- Coleman, S. J. (1998). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Cung, N., Duc, L., Oanh, P., & Hong Gam, T. (2012). *Social Enterprise in Vietnam: Concept, Context and Policies*. n.p.
- Department of the Environment. (1988). *Creating development trusts*. UK: Her Majesty's Stationery Office.
- Fukuyama, F. (2000). *IMF Working Paper "Social Capital and Civil Society"*. n.p.: International monetary fund.
- Grootaert, C., & Basielaer, J. (2002). *Understanding and Measuring Social Capital: A Multi-Disciplinary Tool for Practitioners*. Washington D.C.: The World Bank.
- Halpern, D. (2005). *Social Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Hanifan, L. J. (1916). The Rural School Community Center. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67, 130-138.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Laycock, K., & Mitchell, C. (2019). Social capital and incremental transformative change: responding to climate change experts in Metro Manila. *Climate Change*, 152, 47-66. doi:10.1007/s10584-018-2360-6
- Lewis, R., Hunt, P., and Carson, D. (2006). *Social Enterprise and Community based Care: Is there a future for mutually owned organisations in community and primary care?* Great Britain: King's Fund.
- Mayring, P. (2001). Qualitative content analysis. *Forum Qualitative Social Research*, 1(2) (June). Retrieved from <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-e/2-00inhalt-e.htm>
- Museum Thailand. (2023). *งานมรดกโลกบ้านเชียงประจำปี 2566*. Retrieved from <https://www.museumthailand.com/th/5032/activities/งาน-“มรดกโลกบ้านเชียง”-ประจำปี-2566/>
- Okazak, E. (2008). A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(5), 511-529. doi:10.2167/jost782.0
- Putnam, D. R. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78. Retrieved from <https://mktgsensei.com/AMAE/Consumer%20Behavior/bowlingalone.pdf>
- Putnam, D. R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Touchstone Rockefeller Center.
- Putnam, D. R. (2002). *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.
- Rungchavalnon, P. (2022). *Community-Based Tourism: Empowering Local Champions for Sustainable Tourism in Thailand*. Retrieved from <https://www.undp.org/thailand/blog/community-based-tourism-empowering-local-champions-sustainable-tourism-thailand>.
- Sen, A. (1979). *Equality of what? (The Tanner lecture on human values)*. n.p.: Stanford University.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Sen, A. (1998). *Development as Freedom*. Retrieved from <http://heterodoxnews.com/ajes/readings/Sen1999-intro.pdf>
- Sen, A. (2008). The Idea of Justice. *Journal of human development*, 9(3), 331-342.
doi.org/10.1080/14649880802236540
- Suansri, P. (2003). *Community Based Tourism Handbook*. Thailand: Responsible Ecological Social Tour-REST.
- Subramanian, S.V., Lochner, K.A., & Kawachi, I. (2003). Neighborhood differences in social capital: a compositional artifact or a contextual construct? *Health Place*, 9(1), 33-44. doi: 10.1016/s1353-8292(02)00028-x. PMID: 12609471.
- Thailandvillageacademy. (2023). การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวบ้านเชียง ผ่านเว็บไซต์ Thailandvillageacademy. Retrieved from <https://www.thailandvillageacademy.com/th/>
- Tracey, P., Phillips, N., & Haugh, H. (2005). Beyond Philanthropy: Community Enterprise as a Basis for Corporate Citizenship. *Journal of Business Ethics*, 58, 327–344.
doi:10.1007/s10551-004-6944-x
- World Bank. (2004). *Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire* (Working Paper 18). Washington, D.C.: Clearance Center.
- United Nations Development Programme January. (1998). *Integrating human rights with sustainable human development A UNDP policy document*. Washington D.C.: Communications Development Incorporated.
- UNESCO. (2023). *Ban Chiang Archaeological Site*. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/list/575/>

ภาคผนวก ก

ประเด็นสัมมนาเชิงลึกผู้นำกลุ่มวิชาศึกษามนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประเด็นสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว
ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “การปฏิบัติการของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจ
ชุมชน กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน”

ประเด็นที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

- ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ประเด็นที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน การขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

- จุดเริ่มต้นการรวมกลุ่มอาชีพ/กลุ่มความสนใจ เหตุผลและความจำเป็นในการก่อตั้งกลุ่มอาชีพ/กลุ่มความสนใจ
- พัฒนาการของวิสาหกิจชุมชน (จากกลุ่มความร่วมมือมาสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชน)
- การขยายขอบเขตความร่วมมือ (การสร้างเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน)

ประเด็นที่ 3 ผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ความท้าทายของวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันและเป้าหมายในอนาคต

- ขอบเขตการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบัน
- ผลงาน รางวัลจากการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
- ความท้าทายของวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบัน
- เป้าหมายเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในอนาคต

ใบตอบรับการได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต

ตามที่ท่านได้ส่งโครงการงานวิจัย เพื่อขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน ในกรณีนี้โครงการงานวิจัยของท่านได้ผ่านกระบวนการในการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต ครบถ้วนเรียบร้อยแล้ว จึงขอส่งหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิตให้แก่ท่านจำนวน 1 ฉบับ

เอกสารรับรองเลขที่ : COA. No. RSUERB2023-175

ชื่อโครงการวิจัย : การปฏิบัติการของทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน
กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน
The Operation of Social Capital in Driving Community
Enterprises, Community-based Tourism

ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย : นางสาวสุกนิศา พวงผกา

ชื่อนักวิจัยร่วม : ดร.ธัชกร อติลักษณ์

หน่วยงานที่สังกัด : วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

วิธีทบทวน : พิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคนแบบเร่งด่วน (Expedited Review)

เอกสารที่รับรอง : 1. แบบเสนอโครงการวิจัย
2. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย
3. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย
4. แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์

วันที่รับรอง : 7 พฤศจิกายน 2566

วันที่หมดอายุ : 7 พฤศจิกายน 2568

ดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว ขอความกรุณาท่านลงนามและส่งกลับมายังสำนักงานจริยธรรมการวิจัยเพื่อคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยฯ จะได้ดำเนินการต่อไป

- ตรวจสอบแล้วถูกต้อง (สามารถ Scan เป็นไฟล์ ส่งกลับมาทาง Email: rsuethics@rsu.ac.th)
- ตรวจสอบแล้วมีแก้ไข (โปรดแก้ไขใบรับรอง พร้อมส่งเอกสารทั้งหมดกลับสำนักงานจริยธรรมการวิจัย)

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ลงชื่อ
(นางสาวสุกนิศา พวงผกา)
วันที่ 8 พ.ย. 66

ใบตอบรับการได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต

ตามที่ท่านได้ส่งโครงการวิจัย เพื่อขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน ในครั้งนี้โครงการวิจัยของท่านได้ผ่านกระบวนการในการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต ครบถ้วนเรียบร้อยแล้ว จึงขอส่งหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิตให้แก่ท่านจำนวน 1 ฉบับ

COA. No.	COA. No. RSUERB2023-175
Protocol Title	The Operation of Social Capital in Driving Community Enterprises, Community-based Tourism
Principle Investigator	Miss Supanida Puangphaka
Co-Investigator	Dr. Dhachakorn Thitiluck
Affiliation	College of Social Innovation, Rangsit University
How to review	Expedited Review
Approval includes	1. Project proposal 2. Information sheet 3. Informed consent form 4. Data collection form/Program or Activity plan
Date of Approval:	7 November 2023
Date of Expiration:	7 November 2025

ทั้งนี้ หากท่านได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในคน พร้อมตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาในหนังสือรับรองดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว ขอความกรุณาท่านลงนามและส่งกลับมายังสำนักงานจริยธรรมการวิจัยเพื่อคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยฯ จะได้ดำเนินการต่อไป

- ตรวจสอบแล้วถูกต้อง (สามารถ Scan เป็นไฟล์ ส่งกลับทาง Email: rsuethics@rsu.ac.th)
- ตรวจสอบแล้วมีแก้ไข (โปรดแก้ไขในใบรับรอง พร้อมส่งเอกสารทั้งหมดกลับสำนักงานจริยธรรมการวิจัย)

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ลงชื่อ สุภกิตา พวงพกา
 (นางสาวสุภกิตา พวงพกา)
 วันที่ 9 พ.ย. 66

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	สุกณิศา พวงผกา
วัน เดือน ปีเกิด	19 ธันวาคม 2522
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์, 2544 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม, 2547
สถานที่ทำงาน	ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำ

